

АБДУҚАНОМ ЙЎЛДОШ

ТИМСОҲНИНГ КЎЗ ЁШЛАРИ

Қиссалар

Тошкент
«Янги аср авлоди»
2003

**ОТЧОПАР
ЁХУД ЁН УЧИНЧИ УЙ**

I

...Шаҳарнинг ғарбий қисмини эгаллаб ётган Н. туманида жойлашган бу тўққиз қаватли бетон уй ён-атрофида ўзига ўхшаб қўққайиб турган уйлардан асло фарқ қилмасди: ўша-ўша, эшиги қўпориб олиб кетилгани боис баайни тиши қоқиб олинган оғзини очиб тургандай ваҳимали кўринадиган кириш жойи; бир умр чироққа ёлчимайдиган йўлаклар; ис босган шип; ғадир-будури чиқиб кетган деворларда “Фалончи + Пистончи = ...” қабилдаги маза-матрасиз ёзувлару нимаси биландир қадимги аждодларимизнинг ғорларга ишланган ижод намуналарини эслатадиган беўхшов расмлар. Уйнинг маиший муаммолари-да биқини биқинига тегиб турган “дом”лар билан бир хил эди: қишда иссиқ сув етишмайди, ёзда эса совуқ сув тақчиллигига пашша-чивин балоси қўшилади.

Бир подъездли, ҳар қаватда иккитадан, жами ўн саккизта хонадоннинг ойнали-ойнасиз айвонлари бир тарафга қавариб чиқиб тургани учунми, бир қаралганда кўп уяли почта яшигини, яна бир қараганда эса – хаёл кишини қаёқларга олиб қочмайди – сочларини ғалати йўсинда қаватма-қават турмаклаб чиққан, бақрайиб турган аёлни ҳам эслатадиган мазкур уй саксонинчи йилларнинг охирида, ҳали “бозор иқтисоди” деган тушунча урф бўлмаётган туриб, бу манзилдан ўн саккиз чақирим наридаги завод ишчилари учун “МЖК”, яъни “Ёшлар уй-жой мажмуи” тамғаси остида шошапиша қурилган ва худди шундай ошиғич суръатда ётоқхонада сиқилиб яшаётган асосан серфарзанд оилалар кўчириб келинганди.

Ижтимоий адолат қандоқ ўрнатилаётганини шахсан кўрмоқ қасдида ўзларига ажратилган иккинчи қаватга бор-йўғи биттадан жомадонлари билан кўчиб келган райкомнинг икки оқсоч ходими бир ой ўтар ўтмас хонадонларини марказга алмаштириб кетишни уддалашди-ю, шу билан кўпларни ўзига оҳанрабодек тортиб турган “мажмуа” (у пайтлари “комплекс” дейишарди) атамаси сирлилик қобигини ечиб ўтирмасданоқ бирданига жон бериб қўя қолди. Илло, ён-атрофдаги тақир майдон, тўғрироғи, вақтида роса кўз-кўзланган бош пойиҳага кўра мазкур уй билан биргалиқда ишга тушиши лозим бўлган стадион, болалар майдончаси, ҳовуз, бозорча, икки қаватли маиший хизмат уйи ўрнига янги-янги беш ва тўққиз қаватли бетон уйлар ёмғирдан кейинги кўзиқоринлардай бодраб чиқа бошладилар. Мавзеда бунёд этилган илк “дом” аҳлининг аксарият аёллари бу қурилишларга қаҳр-ғазаб билан қарашар, бамисоли кимдир келиб уларнинг томорқасини пайҳон қилаётгандай “Бозоримизни расво қилишди!”, “Ҳовузимизни ўлдиришди!” қабилидаги дод-войлар билан норозилиklarини изҳор этишар, аммо кўпларидан ҳеч нарса келмаслигини англагач эса, алам-изтиробдан баттар бўғилишиб, қарғишу мушт дўлайтиришларга зўр берардилар.

Бунинг устига денг, худди атай қилингандай, кейинги барча уйлар кашшоф уйга нисбатан орқа тарафи билан қурилдики, сап зингил солиб қарасангиз, уларнинг бариси араз қилиб, тескари ўгирилиб тургандай эди гўё. Натижада биринчи бўлиб қурилса-да, кимнингдир каромати билан “13” рақамини олган уй ўртада яккамоховдай сўппайиб қолаверди. Уй аёллари эса, бамисоли бутун оламга қасд қилишгандай, ўзларига тескари қурилган жамики янги уйлар аҳлидан бир йўл юз ўгириб қўя қолишди ва ҳаттоки учрашиб қолган маҳаллари ҳам ўшшайиб, уларга тўнг муомала қиладиган бўлишди.

Бу орада кўп сувлар оқиб ўтди, жамиятда хўб эврилишлар содир бўлди. Айниқса, хонадонлар хусусийлаштирилгач 13-уйда истиқомат қилувчи оилаларнинг

ярмидан кўпроғи – бири алмаштириб, бошқаси сотиб – янги маконларга кўчиб кетдилар. Ажабки, янги келганларнинг аёллари-да уйнинг эски соҳибалари билан унчалик ош-қатиқ бўлиб кетолмадилар. У қадар равшан бўлмаган фикрини русча сўзлар воситасида баттар бузиб ифодалайдиган маҳалла оқсоқоли бир сафар қовун тушириб қўйиб бўлса ҳамки айтганидек: “Старуха”лар “молодая”лардан «без слов подчинение» талаб қилиб туриб олдилар...”

Ниҳоят подъезднинг йўқ эшиги ёнидаги қақроқ заминда ночоргина ўсган гилос дарахти тагидаги ўриндиқда деярли ҳар куни, саратон демай, қаҳратон демай ўтирадиган эски таркибдаги бекорчи аёлларни санашга қўллардаги бармоқлар бемалол етадиган бўлиб қолди.

Минг кўшчига ҳам бир бошчи, бир кўшчига ҳам. Ҳар катта-кичик гуруҳнинг ўз даврабошиси бўлади: уни биров расман сайламайди, биров танламайди, шундай, ўз-ўзидан, табиий равишда пайдо бўлади. Тўртинчи қаватда яшовчи, новчагина, ориққина бўлса-да, мудом қопдай кенг бурма кўйлак кийиб, қуруқ ва оқ аралашган сочларини орқага силлиқ тараганча доғ босган пешонасини кўз-кўзлаб юрадиган, қорача серажин юзига умуман упа-элик яқинлаштирмаслиги боисми ёшига нисбатан катта ва қаҳрли кўринадиган Осие опа аллақачон бу мавқени эгаллаб олганди. Аввалига номига тил келишмайдиган аллақандай ташкилотда бир кун қоровуллик қилиб, уч кун дам олиб юрган опа яқин бешолти йилдан бери штат қисқариши боис умрини уззукун кўчада ўтказишга кўникиб қолган эди. Тўғри, аввалига опа бир ёмон олишди-ей: ўзиям ёзмаган жойи қолмади, ҳатто санэпидстанция деган ташкилот ҳам бу тарздаги марҳаматдан қуруқ қолмади. Аммо ўша номига тил келишмайдиган ташкилотдагилар ҳам анойи эмас экан чоғи, ён бермай туриб олишди. Натижада деярли икки йил давом этган даҳанаки жанг мажбурий муроса билан яқунланди – опа ногиронлик нафақасига чиқди. Шунга қарамай, аламзадалиги бутунлай тарқамаган шекилли, сал нарсага тутақиб кетаверадиган,

жиззаки, арзимаган шовқин кўтарган болаларниям калтак кўтарганча уйни айлангириб қувиб солишдан тоймайдиган, ўхшатиб қарғанишда унча-мунча ҳарифини бир чўқишда қочирадиган, маҳалла йиғинларида косовдай кўлини юқори кўтарган ҳолда кўзларини чақчайтирганча қандайдир сира узилмас ҳаққини талаб қилиб туравериши боис ўша тили бесуюк оқсоқол Ибодулла ака томонидан “полиз кўриқчиси” лақабини олган Осиё опа айни пайтда бир сўм устида ўлиб қоладиган зикна аёллар тоифасидан эди. Опа бугунга келиб анча рамақижон аҳволга тушиб қолган ўша заводда чилангарлик қилаётган эрини қарғаб чарчамас, уни – бошқалардай бизнесменлик қилиб жарақ-жарақ пул топмаётгани учун – бўшангдан олиб лапашангга солар, эр бечора тонг саҳарда кетганча тун қоронғусида қайтиб ишлаб топган маоши миқдорини бениҳоя пасайтириб айтавериб энг аввало ўзининг хўрлигини келтириб олар, сўнг ўпкаси тўлган аҳволда ойдан ойга коммунал хизмат ҳақини ошириб бораётган ноинсоф ЖЭК ходимлари юзига аёвсиз лой чаплашга ўтар, ниҳоят, уларнинг гўрига фишт қалаб бўлгандан кейин бозордаги олибсотарларнию жамоат транспортида пул олиб, чипта бермайдиган ўғри кондукторларниям шафқатсиз фош қилишга, яъни уларнинг кунлик афсонавий тушумини ҳисоблашга киришарди. Табиийки, бундай арз-додлар кўни-кўшниларнинг ачиниш аралаш хўрсинишларию, мушфиқа даврабошининг кўнглини кўтаришга бўлган ожизона уринишлар билан якун топарди. Чин гап, Осиё опанинг ўзи бундай ҳамдардликка шу қадар кўникиб қолган эдики, бир кун дугоналарига кўнглини бўшатиб олмаса бас, ўша кунниёқ касал бўларди-қоларди.

Ҳаёт шу тарзда зерикарли ва жонга тегадиган даражада бир тусда давом этмоқда эди. Ҳатто янги келган ҳамсоялар ҳам бу даврани нари борса бир ёки икки кун сал-пал қизиқтирган бўлар, аммо асосий маълумотлар олингач, яъниким кимнинг қайда ишлашию даромади нимадан эканлигини чақмоқ тезлигида фош этилган заҳоти қизиғи қолмас, бамисоли шар-

бати сўриб олингач, пўсти туфлаб ташлангандай энди уларга биров қайрилиб қарамас, бунинг устига кейинчалик келган қўшниларни даврага қўшмасликдек бирон жойда ёзилмаган ва ҳаттоки тилга олинилмаган, бироқ давра қатъий амал қиладиган махфий ўзаро келишув, битим бордек эди.

Воқеалар баёнига киришарканмиз, азбаройи холис бўлиш илинжида яна бир ҳолатни алоҳида қайд этиб ўтмаслик инсофдан бўлмас. Яъниким Осиё опа бошчилигидаги давра икки йилдан буён биринчи қаватнинг сўл тарафидаги икки хоналик уйда ким яшашини билишга бўлган қизиқишлари оловига сира сув сепилмаётганди. Кўринишидан оддийгина уй, панжаралариям, дераза пардалариям жойида. Миш-мишларга қараганда эгаси Россияга вақтинчалик ишлашга кетган. Аммо уйда кимдир яшаётгани аниқ эди: гоҳ-гоҳ эшик ғийқилаб очилиб-ёпилади, аммо Осиё опа тўртинчи қаватдан ҳаллослаб тушгунига қадар ҳаммаёқ яна сув қуйгандай жимжит бўлиб қолади. Баъзан кечалари уйда чироқ ёнаётганини қалин дарпардалар орқасидан ҳам илғаса бўлади. Аммо эшик кўнғироғини ҳар қанча босишмасин, ичкаридан на биров чиқади, на овоз беради. Маҳалла оқсоқолига қариндошлик даъво қилиб юрган Шарофат хола (нимагадир майиздай қоп-қора ва чигирткадай ориқ бу аёлни “Шура хола” деб атадилар) ЖЭКка бориб ҳужжатларни титкилади – ҳаммаси жойида, уч киши: эр-хотин ва уларнинг бир фарзанди қайддан ўтган, уй пуллари вақтида тўлаб қўйилади. Шура хола уй эгалари Россиядан бир ҳафтага таътилга келишган маҳал ижикилаб сўраб-суриштиришга уринди, лекин ҳамиша қайгадир шошиб турадиган эркак ва аёл (хола уларни эр-хотинга сира ўхшамайди, деди, ўзларини тутишларими-ей, гаплашишларими-ей, ишқилиб, нимасидир кишида шубҳа уйғотаркан) гап нимадалигини тушунишмадими ёинки бошқа сабабданми, ишқилиб “Кейин... кейин...” деган навбатчи жавоб билан қутулишди. Бу муносабатдан баттар қизиқишлари ортган аёллар кулоқларини динг қилиб эшикка тутишди, деразаларни пойлашди, бироқ ҳафталаб, ўн кун

лаб қилинган саъй-ҳаракатлар барибир ўз самарасини бермади – бирон нимани аниқлашнинг иложи бўлмади. Аёлларнинг қизиқишини баттар оширгани шу бўлдики, куннинг исталган маҳалида бу сирли уй айвони ортидаги бир жуфт олча дарахтига яқинлашсангиз бас, ичкаридан андаккина таҳдид аралаш “Бу бизники!” деган пўписа эшитиларди. Эҳ-ҳе, аёллар буни неча мароталаб синаб кўришмади дейсиз, натижа эса бир хил чиқаверди. Ҳатто бола-бақра яқинлашса ҳам бас, ичкаридаги ҳушёр қоровул хусусий мулкани ҳавас қиларли даражада собитмик билан ҳимоя қилаверарди. Овоз, афтидан, ёши ўтинқираган аёлга, аҳтимолки нафақадаги кампиршога тегишли эди. Лекин овоз эгасининг юзини кўришга бўлган барча уринишлар бесамара кетаверди. Ҳатто қизиқувчан давра бир неча бири биридан ваҳимали тахминларни ўртага ташлаб ҳам кўрди. Айтайлик, бу уйда қамоқдан қочган жиноятчи яшириниб ётибди, деган мулоҳаза кўпроқ ва ишончлироқ жаранглади. Лекин бу мулоҳаза ортидан туғилган гумонлар аёлларни саросимага солиб қўйди: ростдан ҳам жиноятчи экан, арзимаган икки туп олчани деб ўзини фош этиб ўтириши ақлга сиғадими ахир? Кейинги ҳақиқатга яқинроқ деб гумон қилинган тахмин, яъни уйда телба кампирнинг истиқомат қилиши ҳам ўз исботини топмади: телба кампир нима еб, нима ичиб, ўзига нима овқат тайёрлай оладикки, шу-унча вақтдан бери очликдан тиришиб ўлиб қолмагандан кейин...

Хуллас, бир сўз билан айтганда, бу дунёда барча сир-синоатларнинг ҳам ечими бўлавермас экан шекилли, Осиё опа раҳнамолигидаги аёллар гуруҳи шундоқ елкалари тегиб турадиган уйда ким истиқомат қилиши мумкинлиги хусусидаги оддийгина саволга жавоб тополмай роса жиғибийрон бўлишди ва охиरोқибат ўз иложсизликларини тан олгилари келмасдан, бу муаммога қўл силтаб қўяқолишдики, бамисли ушбу ҳаракат билан улар мазкур жумбоқни бутунлай ёдларидан чиқариб юборганликларини, бу масаланинг уларга бир чақалик аҳамияти йўқлигини намойиш этмоқчи бўлишди. Аслида эса, ҳар бир аёл пайт пойла-

моқда эди, холос. Токи бир кун, ҳаммани доғда қолдириб, ҳаммадан биринчи бўлиб – муҳими ҳам шу, ҳаммадан биринчи бўлиш! – шу сирнинг тагига етсаю, давradoшларининг ичлари куйиб кетганликларини, аламдан бурунларини тишлагудек бўлганликларини ўз кўзи билан кўрса...

II

“Дом” аталмиш кўп қаватли уй ўз номи билан “дом”-да: баъзан, йиллаб турсанг-да, ҳатто ён қўшнинг кимлигини билмай ўтиб кетишинг мумкин, салом-аликни-ку, айтмасаям бўлади. Шаҳарчилик, хизматчилик, эрта кетиб-кеч келинади, иш кўп, вақт кам – ишқилиб, бир олам залворли-залворсиз баҳоналар ҳам тайёр.

Шундай деймиз-у, барибир истиснолар учраб туради-да. Биз тилга олаётган тўққиз қаватли уйнинг энг юқори қаватидаги икки хонали уйга кўчиб келган Нозимахон ҳам ана шундайлардан чиқиб қолди – очигига кўчсак, у ҳали хонадони остонасига қадам босмадан турибоқ шу уй аёллари билан танишишгайм, керак бўлса ўзини танитиб қўйишгайм улгурди.

Чамаси ўттиз ёшлардаги, сиймин тан, анча-мунча ўринлари очиқроқ тор либосларда дўмбоқ қоматини кўз-кўзлагандай саллона-саллона қадам ташлайдиган, боз устига андаккина ишваю ноз аралаш оҳангда тантиқланиброқ сўйлаётган маҳали хумор кўзларини суҳбатдошидан узмай туришию бехосдан елкаларини учириб, ширин хомуза тортиб қўйишларими ёхуд упаэликнинг ҳаддан ортиқроқлигими, ишқилиб, нимаси биландир айрим оғзию телба хаёлотига кучи етмаган ожиза ҳамсоялар кўнглида сал дудмалроқ гумонлар уйғонишига-да йўл очиб берган Нозимахон янги замоннинг янги аёлларидан, яъниким отчопарнинг бели бақувват соҳибаларидан эди.

Аҳли тижоратга хос бетчопарлик, анча-мунча шартталилик феъл-хўйига сингиб улгурган Нозимахон ушоққина эри бор-йўғи битта “РАФ”га жо бўлган арзимас қақир-қуқирларнию тугунчақларни тушира бош-

лаган маҳалдаёқ подъезд эшиги ёнидаги ўриндикда турнақатор тизилган аёллар ёнига шартта борасола “Салом! Мен Нозийман! Ипподромда ишлайман! Оптовийда!” дея қўл чўзиб туриши биланоқ назарга тушди-қолди. Ушбу танишув асносида кечган мухтасаргина мулоқот чоғи қўшнилар жувонни янги уй билан муборакбод этган бўлишди. Нозимахон эса – худди шундай бўлиши керакдай – табрикларни бемалол қабул қилди. Ҳолбуки, аёллар анойи эмас эдилар, таъбир жоиз бўлса, ер тагидаги илон қачон қимирлашини олдиндан илғаб олардилар. Бу сафар ҳам улар “юқори”да номигагина яшовчи, қўни-қўшниларга асло рўйхўшлик билдирмайдиган, ҳафта-ўн кунда албатта алмисоқдан қолган аллақандай эски-пачоқ машинада пайдо бўлиб қолиб, салом-аликсиз ва албатта бақувват бирон ҳайдовчи ҳамроҳлигида уйига шўнғийдиган, шундан кейин тонг қоронғусида ҳафта-ўн кундан сўнг навбатдаги машинада навбатдаги қорувли ҳайдовчи билан пайдо бўлиш учуноқ яна ғойиб бўлиб қоладиган қариқиз Фаня уйини ижарага қўймоқчи эканлигидан воқиф эдилар. Бир йил ювилмагандай лой-мойга ботган, бармоқ теккизсанг тутдай тўкилиб кетадигандай таассурот қолдирадиган, даққионусдан қолган машина ичидан бало-қазодай бўлиб тушиб келиши биланоқ қўнгилда аллақандай ваҳима уйғотадиган индамас Фанянинг хонадонига қадам босмасдан буруноқ унга эгалик қила бошлаганидан ғаши келган аёллардан бири шунча ўзини босишга уринса-да, ҳеч чидаб тура олмади ва охир-оқибат ачитиброқ айтдики: “Сизларни квартир деб эшитдик, юкларингизам...” Аммо бу маккорона зарба янги қўшнига чивин чаққанчалик таъсир қилмади – Нозимахон деганлари шартта гапни кесди-қўйди: “Тўғри, квартирантман. Аввал бир туриб кўрай дедим, ёқса сотиб оламан. Ёқмас эртагаёқ кетаман-бораман. Шунинг учун импорт мебелларимниям олиб келмадим. Юраманми у ёқдан-бу ёққа ташиб. Гиламларимам қолди. Ойига эллик долларни қарсиллатиб оладиган бўлгандан кейин тўғри-лаб қўйсин-да шароитни!..”

Мингта сиз-биздан битта жиз-биз афзал дейдилар. Нозиманинг ушбу сўнгги дастаги деяри хамма нарсани ҳал қилди-қўйди: аёлларнинг асосий қисми "у-ув"лаб юборишди, бадани қизиб кетган бир-иккитаси эса чидай олмаганларидан ҳатто ўринларидан туриб кетишди...

Оғзи қийшиқ бўлса ҳам... Бу ерда эса сулуvgина, дадилгина, гапи ўзига ярашибгина турган қиз турибди... Ўлжа исини сезгандай баъзи аёлларнинг бурун катакларни керилди. Улар дарҳол ўринларидан турдилар, янги ҳамсоя билан қайтадан, елкасидан қучиб кўришдилар, ҳол-аҳвол сўраш ҳам бу сафар қуюқроқ бўлди. Нозимахонга мулозамат билан жой кўрсатганлар ҳам топилди. Аёлларнинг бахтига Нозимахон очиққина экан, бир қоп ёнғоқдай шалдир-шуддир қилдию, даровда кўпчиликка эл бўлиб кетди.

Аёл зотининг қизиқишига сарҳад борми?! Айниқса, уйда, тўғрироғи ҳовлида кун бўйи бекорчиликдан тарс ёрилай деб, оғизда сақич қиларли бирон хабарни зориқиб кутиб ўтирган, таниш-билиш оилаларга оид маълумотлар қайта-қайта чайналаверганидан меъдасига зиғир ёғдай уриб турган аёл учун пичоққа илингулик янгиликнинг ўзи катта гап эмасми?..

Қисқаси, зерикиб ўтирган аёллар дарҳол Нозимахонга ташланишди. Аввало жувоннинг кийим-кечагидан тортиб пойабзалига қадар баҳоланди. Тан бериш керак, сал уер-буери очиқлигини ва сал ёшроқларга мўлжалланганини айтмаса, либослар анчагина асл ҳамда қиммат эканлиги кўриниб турарди. Навбат тақинчоқларга ўтди. Бу борада ҳам янги ҳамсоя пешқадамликка чиқиб олди: унинг "двойка"си, яъни тилла занжири ҳамда билагузуги тўрт юз доллар туришини, буни анави тепага қайишиб-майишиб юк ташиётган Самад акаси, яъни эри туғилган кунига совға қилганини эшитган аёлларнинг дами ичига тушиб кетди, бир-иккитаси азбаройи куйиб кетганидан ҳатто тилдан қолди. Шунча гапдан сўнг жувоннинг қулоғидаги тилла балдоқ нархини юрак ютиб сўрайдиган мард топилмади...

Алқисса дастлабки синов ва сўров жараёни ниҳоясига етганини англади чоғи, гул-гул яшнаб ўтирган Нозима ёнидаги аёлнинг сонига шапатилаб урганча ўрnidан турди ва қўшнилари уйига қўноққа чорлади. Ҳар қанча қизиқиб туришмасин, ҳар нечук дабдурустдан янги хонадонга бостириб бориш ўнғайсиз эканлигини англаб туришгани боисми, аёллар тил учиди, ва-лекин астойдил афсусланиб рад жавобини беришди. Яхшилаб бир хомуза тортган ва бунинг устига ҳеч бир истиҳоласиз маза қилиб керишиб олган Нозима ортиқча мупозамат кўрсатиб ўтирмади ва чарчаганини айтиб узр сўраган бўлди-да, ичкарига кириб кетди. Ўтирганлар эгилишиб Самад исмли эр лифт эшикларини иккала қўли билан икки тарафга итариб турган ҳолда маликасини кутаётган занжидай бош эгиб турганини кўришди. Кимдир томоғини тақиллатди, кимдир ажабланиб бош чайқади, хулосани эса ҳалидан буён ўз мавқеига нисбатан туғилаётган хавфни элас-элас англаб тургани боисми, қовоғидан қор ёғишга ўтган даврабоши Осиё опа айтди:

– Бунақанги деловой хотинлар бекордан-бекорга бунақанги лапашанг эрларга тегиб олмайдилар. Бу ерда бир гап бор...

Дарвоқе, бу ерда бир эмас, кўп гап бор эканлиги ҳафта-ўн кун ичида аён бўлди-қолди.

Табииyki, бу кунлар Нозимани кузатиш-ўрганиш, янги ҳамсоя ҳақида дастлабки хулосалар чиқаришга сарф бўлди. Ў, бу соҳада бекорчи аёл олдига тушадиган изкуварни излаб топишнинг ўзи мушкул ишдир. Илло, эл тинади, юрт тинади, ҳатто қурт-қумурсқа тинади, аммо бекорчи аёл тиним билмайди. Одам зоти борки чарчайди, ҳорийди, аммо бекорчи аёл на чарчоқни билади ва на ҳоришни: у бамисоли ичига абдий двигател ўрнатилган қўғирчоқдай уёқдан-буёққа бориб келаверади-бориб келаверади...

Ишқилиб, қандай йўллар билан ва кимлар воситасида аниқлангани ноаён, бироқ қўлга киритилган илк натижалар – Осиё опанинг зимистон кўнглига чироқ ёққан ҳолда – аёллар кутган даражада бўлиб чиқма-

ди. Аввало "импорт мебеллару қиммат гиламлар" сақланаётган манзилни сира аниқлаб бўлмади. Зеро, бу борада гап орасида шунчаки ёки моҳир терговчи янглиф гапни айлантириб берилган саволга қайтарилган бугунги жавоб кечагисига асло ўшамасди, ўтган кундагига-ку инчунун: қандайдир қайноғалару қайн опалар ўрнини гоҳ дугоналар эгалларди, гоҳ турқи-таровати номальлум хеш-ақраболар. Алоҳа калаванинг учини йўқотиб қўйган мисс Марплларнинг ғазаб олови гуриллаб-ёнишига эса жиддий асос истиҳола сувини сепиб турарди: қурғур Нозима анча-мунча қўли очик сармойдор аёллардан эди-да. Айнан мана шу ҳолат "ипподромчи аёл"нинг яна бир кичкинагина қусурини ёпиб юборди: қандай аниқлангани номальлум, аммо қўшнилар аллақчон воқиф бўлиб улгурган яна бир сир шундан иборат эдики, Нозимахон эри билан расмий никоҳдан ўтмай яшаётган экан...Қўни-қўшнилар ҳар кун эрталаб Нозимахон подъезддан алламбало янги либосда саллона-саллона чиқиб келишинию, ўзлари билан ширин жилмайганча, бироқ хомуза тортиб қўйишни асло унутмаган қўйи салом-алик қилгач, бахтиёр чеҳрада енгил қадамлар билан катта йўл томон юришини, аммо ҳар сафар бекатга етмасданоқ дуч келган биринчи енгил машинага чиқиб кетишини ҳасад билан кузатиб турардилар. Бу аёллар эр деган жонивор тонг саҳарда, тиқилинч автобусу маршрут таксиларга осилиб отчопарга йўл олганидан ҳам бохабар бўлардилар, албатта. Қайтиш ҳам шу тарзда кечарди, фақат навбат тескари: хотин эртароқ ва албатта енгил машинада, эр кечроқ ва албатта пиёда.

Бир олим танишимиз гап орасида бекорчи одамларда шартли рефлексга мойиллик кучлироқ бўлади, деган эди. Билмадик, бу гапда қанчалик ҳақиқат унсурлари бор, бироқ биз бошқа бир нарсани гумон қила олардик: аёллар уч-тўрт кун ичидаёқ янги ҳамсояннинг ишдан қайтиш соатини ўз савқи табиийлари ила жуда аниқ-тиниқ ҳис қилиб турадиган бўлиб қолишди. Аммо лекин Нозима ҳам бу ишни тоза ўрнига қўярди-да: машинадан минг қўйли бойвуччадай тўлиб-тошиб, асти

шошилмасдан, андаккина кибр билан тушиб келгач, ўриндиққа тизилишган аёлларнинг ҳар бирига иссиқ ва момикдай юмшоқ кафтини тутиб кўришиб чиқар, даврада бирон эркак ўтирган бўлса, у билан ҳам шу тарзда сўрашишни унутмас, кейин доимо чап кўли билагида айлантириб ўйнаб турадиган бежирим сумкачасидан анчагина конфетми-шоколадми, ҳеч қурса бир сиқим сақичми олиб биронтага тутарди-да: “Эрмак қилиб турунгизлар-чи, мен ҳозир” дея виқор ва салобат билан кийим алмаштиргани ичкарига кириб кетарди. Аёллар ширинликни еб ёки фарзандларига деб чўнтак-қўйинларига яшириб бўлгунича Нозима беғамбепарво тарзда, яланғоч елкаларию кўпчиб турган сийналарини кўз-кўзлайдиган, қўйи қисми тугмалари солинмаган, этаги тиззасидан юқорироқда гуллик халатда ё бўлмаса шортик деб аталувчи калтагина, қуёш кўрмаган бўлиқ сонларини намойиш этиб турадиган жинси шимча, ёқаси ўйиқроқ юпқа кофтада чиқиб келар ва бирон аёл бўшатган жойга ўрнашиб олар-олмас салгина шанғи овозда гап ўзанини ўзи истаган мавзуга, хусусан, бозор нарх-навосидаги кескин ўзгаришларга буриб юборарди. Аёлларнинг аксарияти ўзларини бу қадар муҳим янгиликлардан хабардор этаётган Нозимага эҳтиром аралаш миннатдорона термулиб қолишаркан, зўр бериб бош ирғаш билан баайни сadoқатларини яна бир бор изҳор этаётгандек эдилар. Мана шу яқдиллик боисми, жувоннинг ажабтовур бир одати, яъни даврада помидор еб ўтиришни яхши кўришини ҳам кечириб юборишди, ҳатто буни жувонга ярашиб турган тантиқликка йўйганлар ҳам бўлди. Албатта, помидор тановулпини ҳеч ким ман қилмаган, ҳатто даврада ҳам бемалол истеъмол қилавериш мумкин, аммо тўқликка шўхлик ҳам эви билан-да: Нозима фақат пўсти арчилган помидор обчиқарди, ҳатто, баъзи узунқулоқ гапларга қараганда, эр деган жонивор килокило помидорни арчиб, тайёрлаб қўяркан, аччиқ-чучука ҳам шунақасидан ишлатишаркан...

Нозимада ўзига яраша шаддодлик ҳам бор эди. Дейлик, очилиб-сочилиб ўтирган чоғи яқин-атрофдан би-

рон эркак ўзига суқланиб тикилаётганини бирон аёл шипшиб қолгудай бўлса бас, сира тап тортмасдан баралла қақиллаб кулиб юборарди-да, кўзларини қисган кўйи бошини сал сўлга эгаркан, махфиёна, бироқ даврадагиларнинг бариси эштиладиган тарзда қаттиқ-қаттиқ шивирлашга тушиб кетарди: “Э, бунақалар ҳар қадамда тикилиб ётибди. Эримдан кўймасин, эримдан!” Шунда аёллардан биронтаси сал шумлик ила жувон кутаётган саволни берадики, яъни эрингизнинг нимасидан кўймасин экан? Ана шунда Нозимага худо бериб қолади – эрининг қайноққонлигини мадҳ этишга тушади. Чунончи “Кеча ваннага кириб бир маза қилиб ётиб эдим, бир маза қилиб ётиб эдим... Бир маҳал Самаджон акам келиб, мени бу аҳволда кўрдилару, шартта қарчиғайдай устимга ташландилар...” қабилдаги баъзи аёлларнинг оғзидан сўлагини оқизадиган ажабтовур тафсилотлар кўйлиб келаверади. Шунда хотинлар хандон отиб кулишадди, айримлар уёқ-буёққа аланлаганча лаб қимтишадди, бир-бирларининг тиззаларидан чимчилаб маънодор бош чайқашади: “Уялмайдиям-а...” Буни эшитган Нозима баттар жўшади: “Ҳай, законний эрим бўлгандан кейин нимадан уялай...” Қийқириқ авж олади. Аёллардан биронтаси то шу кунга довур Нозима йўқлигида юз мароталаб аллақандай адоват ва қониқиш ила тилга олинган иштибоҳни овоз чиқариб айтолмайди: “Ҳой, тилингни куйдирги чиққур беҳаё, ўша жинқарча эринг ўзидан иккита келадиган гумбаздай хотинга қандай қилиб қарчиғайдай ташланар экан, мабодо бу гап рост бўлган тақдирда нега энди тўрт йилдан бери битта бола ясаб ташлолмаяпти экан...” Дарвоқе, сўнгги дастак аёллар томонидан моҳирона ишлаб чиқилган ва амалга оширилган гапни айлантира-айлантира суҳбатдошни тилдан илинтириш усулида ковлаб топилган ва бирон қора кун келганда овоз чиқариб айтилиш учун кўнгилнинг туброғига кўмиб кўйилганди. Бундай пайтлари ҳатто тили заҳаргина Осиё опа ҳам эшилиб-буралар, ҳеч чидай олмасдан бот-бот оғиз жуфтлар, лабларини қимирлатар, аммо миқ этиб овоз чиқаролмасдан аламли армонда қолиб кетарди.

Илло, аёллар тилига тугун ташлаган, тишини тишига босишга ажбур этган асос залворлигина эди. Замон сенга боқмаса... деганларидек, куни билан камхаржликдан нолиб ўтирадиган аёл бора-бора лўлининг эшагини суғоришга ҳам тайёр бўлиб қоларкан – пули тўланса бас... Кўчиб келганига бир ҳафта бўлар-бўлмас Нозимадан уч аёл қарз олди. Нозима жон-жон деб, бир лаҳза ўйланиб ҳам ўтирмасдан бериб юборган жами миқдор эллик мингдан ошиб кетди-ёв. Албатта, болалар музқаймоқ, бодроқ ёки пистага деб сўраб келиб турган маҳал ҳожатбарор ва сахий қўшни хола тарафидан бериб юборилган эллик сўм-юз сўмлар мутлақо қарз ҳисобланмас, буни Нозиманинг ўзи ҳам таъкидлаб чарчамас, мабодо ҳамсоялардан биронтаси “Анов кунги боламга бериб юборганингиз” дея пул қайтарадиган бўлсами, кўзларини катта-катта очганча астойдил ўпкалашга тушар, шунда бояги аёл ҳам дарҳақиқат қўшничилик – минг йилчилик эканини, бунақанги арзимаган олди-бердиларга аҳамият бериб ўтиришнинг ўзи ўнғайсиз, таъбир жоиз бўлса, кулгули ҳол эканлигига иқрор бўларди-кўярди. Бунинг устига, фарзандсизлиги боисми, Нозиманинг ўзи ҳам оналарининг кўзини шамғалат қилганча бола-бақралар қўлига пул ёнгики ширинлик тутқазиб юборишни жуда-жуда хуш кўрардики, азбаройи худо, мабодо кўз тушиб қолган тақдирда ҳам жувонни бу машғулоти-дан чалғитишнинг ўзи гуноҳдай эди.

Берган худога ёқибди. Бу ёғи ўзбекчилик, нима кўп – туй-маърака кўп, аксар серфарзанд оилалар эса калта кўрпа ёпиниб олгандай гап – у ёғини тортсанг, бу ёғига етмайди. Хуллас, қарздорлар сони орта борди.

Пулнинг қудрати боисми, мудом ғайрати ичига сиғмай юрадиган Нозима “Келинлар, 10 мингдан гап ўйнаймиз!” дея таклиф қилиб қолганида аёллар чувиллашиб бунча катта пулга қурблари етмасликларини тан олишга шошилишди. Ахийри, узоқ музокаралардан кейин бу миқдор уч минг қилиб белгиландию, шунгаям бор-йўғи беш киши кўнди. Ҳафсаласи пир бўлганини яшириб ўтирмаган Нозима ҳар қанча таш-

виқ қилмасин, бу сафар сўзини ўтказолмади ва тайсаллай-тайсаллай ниҳоят гапнинг аёллар танлаган ёпиқ турига кўнишга мажбур бўлди: яъни фақат пул йиғиладиган, зиёфат дастурхони эса қилинмайдиган бўлди. Ҳолбуки, Нозима гап навбатини бирон тузукроқ қаҳвахонада ўтказмоқни режалаштириб дурганди ва мўлжалини ҳамсояларига писанда қилиб ўтишдан ўзини тийиб туролмади.

Нозима пули борлигини кўз-кўзлаб туришни болаларча ёқтирар ва афтидан, мана шу мавқедан туришиб қолишни сира истамасди. У, айтайлик, гап орасида бемалол тижорат сирларини ҳамсоялари билан ўртоқлашаверар, фойда миқдорини эшитган маҳал улар қанчалик кўзлари ёниб “оҳ-вой” қилишса шунчалар қувонар, биринчи қаватдаги Салима опанинг таъбири билан айтганда, қанордай семирар эди.

Маҳалла оқсоқолига ота томондан қариндошлигини рўкач қилиб, ўзини кўлчиликка “Ибодулла оқсоқолнинг жияниман” деб таништириб юрадиган эзма Шура холанинг ҳам куни туғиб қолди. Хола нақ уч кун эринмай эзмаланаверди-эзмаланаверди, қандайдир солиқ идораси тасдиғидан ўтиши лозим бўлган ижара шартномасиё ўз навбатида бу шартномани тасдиқлаши лозим бўлган туғишган тоғаси, яъни маҳалла оқсоқолининг ўзини қанчалар ҳурмат қилишини, демак у-бу илтимосини ерда қолдирмаслигини рўкач қилавериш ҳамсояларнинг, айниқса, бунақанги майда-чуйда иддаоларга тоқати йўқроқ Нозиманинг жонига шу қадар тегди. Ахийри бир куни жувон шартга гапни бўлдида, бежирим чарм сумкачасидан бир даста эллик сўмликни санаб ўтирмасданоқ Шура холанинг этаги-га ташларкан, намойишкорона беписандлик ила, аммо тишлари ғижирлаб кетиб, деди:

– Справка-мправка керак бўлиб қолса, тоғангизга айтиб ёрдамлашиб юборасиз-да, кеннойи...

Шу билан Шура холанинг ҳам уни ўчди.

Нозиманинг отчопардаги растаси рақамини билиб олган аёллар қачон бозорга туришса, шу жойни зиёрат қилмай ўтмайдиган бўлишди. Натижада ҳамшиша

жуда зарил нарса харид қилаётганда озгина пул етмай қоладиган қўшниларга том маънода худо бериб қолди – бунақа пайтлари беминнат туриб берадиган мард мана шу бозорнинг ўзидан топилганди...

III

Тараққиёт ўз ишини қилмай қўймайди. Ҳар қанча ўлиб-тирилиб ҳаракат қилмасин, ҳар қанча оёқ тираб қаршилиқ кўрсатмасин – барибир эскилик, аста-секин бўлса-да, янгиликка таслим бўлажак.

Замин оёғи остидан кетиб бораётганини илғаган даврабоши Осиё опа ҳам не бир уринишилар қилмади, не бир маккорликларни ишга солмади – аммо рақибасини мутлақ ер билан яксон қилишни уддалай олмади. Зеро, янги тушунчалар, янги қарашларнинг ўзиёқ Осиё опалар даври ўтганидан, Нозималар замони келганидан шоҳидлик бериб тургандай эди. Фикримизни соддароқ тарзда ифодалашга уриниб кўрсак, куни билан уй пулини оширганлар устидан мағзава тўкиб ўтирадиган даврабошига эмас, мана шу пулни тўлаб юборишга қодир етакчига нисбатан эҳтиёж етилганди...

Мухтасарроқ тарзда ифодаласак, қадам-бақадам, аммо узлуксиз тарзда Осиё опанинг обрў-эътибори, мавқеига пугур ёта бошлади ва айни пайтда Нозиманинг нуфузи оша борди. Энди аёллар катта-кичик маслаҳатни Нозима билан қиладиган, тўй-маъракаларда ҳам Нозимани юқорига чиқарадиган ва унинг оғзига қараб турадиган бўлишди. Янги дарғанинг расман эътироф этила бошланганининг дебоча далили ҳам тез орада намоён бўлди-қўйди. Салима опанинг доимо тагига тўшаб ўтирадиган, бироқ Осиё опа келган заҳоти тозалаб-пуфлаб унга тутадиган сариқ сатин жилдли ёстиқчаси бор эди. Бир сафар ранг-қути ўчган Осиё опа келди ҳамки, Салима опа миқ этмасдан, кўзини лўқ қилганча ўтираверди. Ниҳоят Нозимахон ташриф буюрди ва дик этиб ўрнидан турган Салима опа тагидаги матоҳини оласола пуфлаб-тозалаб, чанглирини қоқиб-қоқиб эҳтиром ила унга тутаркан:

– Кун салқинга ўхшайди-я, – деди. Ҳолбуки, ҳарорат камида ўттиз даража иссиқ, ён-атрофда эса қип-яланғоч болалар чопқиллаб ўйнаб юришарди. Бироқ бу ҳол Салима опанинг ўз гапини исботлаш мақсадида қунишиб қўйишига халақит бермади. – Шунини тагингизга тўшаб олинг, дўндиқчам, шамоллаб қолманг тагин.

Эри нашриётда ишлаши сабаблими, онда-сонда китобийроқ жумлаларни ишлатиб юборишни хуш кўрадиган, қабарик кўзойнак тақиб, бир тутамгина сочини тартибга келтиролмай мудом ивирсиб юрадиган, фақат ўзигагина аён кузатиш усули орқали одамларнинг нигоҳларида кўриб қолган тимсоллари ҳақидаги ғалати-чучмал хулосаларини кашф этилган ҳикмат янглиғ ҳамманинг эътиборини жалб қилиб олгандан кейингина паст овозда, жуда жиддий тарзда айтадиган, шу қилиғи боис “таъбирчи, фолбин, башоратчи” лақабларини олган Санобархон бир куни Нозима мавзуси қизғин муҳокама қилинаётган даврада ногоҳ ўнг қўлини кўтариб ҳаммани жим бўлишга ундади ва одатдагидек ўзининг дастлабки кашфиётини шивирлаб эълон қилди:

– Мен бу аёлнинг кўзларида жумла жаҳонга нисбатан муҳаббат учқунларини кўрдим...

Ўзига нисбатан намойиш этилган озгина эътиборданоқ талтайиб кетадиган Нозимага кун туғиб қолди: шавла кетса кетсин, обрў кетмасин қабилда иш юритдимми, ҳайтовур кеча кимнингдир бешик оборишига кўмаклашган, бугун бошқасининг чарларига кайвонилик қилган... Бунинг устига Нозима том маънода текин ижара пункти очгани, айниқса, аёлларга маъқул келди – саховатпеша кўшни ўз тилла тақинчоқларини сира иккиланмасдан бир-икки кунга бирон жойга тақиб келишга сўраганларга бериб юбораверди...

Аввал бошида Осиё опа уч-тўрт кун тумтайиб, ўзича аразлаб, биров билан очилиб гаплашмасдан юрди. Назарида яқин-яқингача ўзининг етовида юрган сирдош дугоналари энди унга хиёнат қилишаётгандай эди. Ва бу куппа-кундузи содир этилаётган сотқинлик ўз

жазосини олиши лозимдай эди. Бироқ, ҳамишагидай, қутилмаганда орага озгинагина моддий эҳтиёж тушиб қолдию, масала ўз-ўзидан ҳал бўлди-қўйди: Осиё опа бўйин эгди. Бутун шанба-якшанба тепса-тебранмас гунг ва соқовга айланган эрини тинмай қарғаб ҳам опасининг тўйига лозим бўлиб қолган ўн минг сўмни топдиролмаган Осиё опа алоҳа Нозимадан сўрашдан ўзга чора тополмади. Чайнала-чайнала айтилаётган илтимос жараёнида гувиллаб гурунг қилиб ўтирган аёллар бирдан жим бўлиб қолишди ва нечукдир кўзларини Осиё опадан олиб қочишди. Ҳолбуки ўзига хос онабошининг нимадир сўраши одатда бошқа аёллар томонидан қизгин қўллаб-қувватланиб тургувчи эди. Нозима ҳам бу шубҳали сукут замирида недир иддао борлигини илғади чоғи:

– Бир-икки кундан кейин қўлимга бир нарса тушиб қолиши керак, ана ўшанда кўрармиз, – деган мужмал жавоб билан кифояланди.

Тилини тишлаб қолган, собиқ итоатидаги дугоналари олдида бўлари бўлган Осиё опа дарҳол хатосини англаб етди ва вақтинчалик бўлса ҳам ўзини тақдирга тан бергандай тутишдан ўзга чораси йўқлигини тушунди. Опа эртаси куниёқ унчалик қовушмаган тарзда, бироқ яланғоч тилёғламалик билан Нозимани бирикки бор мақтаб қўйди, яъниким хушомад қилди. Буни кўриб-билиб турган аёллар енгил тортишди – малика ўлди, яшасин малика! – ва дарҳол ўша савил қолгур ўн минг ҳам топила қолди. Барчанинг гувоҳлигида, шундоқ ўриндиқда баногоҳ арзимаган нарсани эслаб қолгандай беписандлик билан ўша таниқли сумкачасидан чиқариб ташлаган бир даста юз сўмликни Осиё опанинг ўзига икки марта санаттирган Нозима собиқ қавми олдида ер билан битта бўлгани боисми пиқиллаб йиғлаб юборишдан ўзини тия олмаган опанинг елкасига ҳомийларча қоқиб қўйди, бошқалар эса дарҳол тасалли беришга тушишди. Шўрқиллатиб бурнини тортиб қўйган Осиё опа миннатдорчилик билдиришга уринган эса-да, ўзини беаёв топташган, хўрлашган бу йиғиндан сўнг бесабрлик ила интиқом онлари-

ни кутишга ўтди. Эҳтимолки ана шу илинж таъсирида чамаси уч кунлар ўтиб, янги сотиб олинган бельгия гилами шарафига берилган кичкинагина зиёфат маҳали номига тишининг оқини кўрсатиб ўтирган Осиё опа қўй гўштига қилинган бир коса қайноқ қайнатма шўрвага қўшиб бир ликопча пўсти арчилган помидорни гўёки бехосдан столдан ағдариб юбориб, янги гиламни расво қиларкан, ўхшатиб аламини ололгани боис ҳатто оёғи қуйиб қолганини ҳам сезмайдиган даражада роҳат-фароғат оғушига фарқ бўлди. Эртаси куни куйган ўринларда пайдо бўлган пуфакли шишлар ярага айланганида ҳам опа вужудида ҳеч бир оғриқ туймади, билъакс, бармоқларини шақиллатиб ўйнаб кетишдан ўзини базўр тийиб юрди.

Таассуфки, Осиё опани бахтиёр этган бундай саодатманд дақиқалар кам учрарди, зеро, ора-сира демаса, Позима уйида деярли овқат тайёрламасди. Понуштага фақат қаймоқ билан колбаса ейишини қистириб ўтиб кетишни унутмайдиган Позима тушликни эри билан отчопарда қиларди. Кечки овқат эса яқин-атрофдаги бирон қаҳвахонада ўтарди. Одатда кечки етти-саккизлар маҳал эр-хотин биргалашиб овқатланишга чиқиб кетишар, орадан икки-уч соат ўтгандан сўнггина қайтишар, Позима интиқ кутиб ўтирган аёлларга бугун қайси янги қаҳвахонага боришганию, нима таом истеъмол қилишгани хусусида батафсил ҳисобот берарди. Отчопарда иш йўқ душанба кунлари эса эр-хотин учун кичкинагина байрам эди. Улар шу куни одатда олти кунлик чарчоқни бир йўла чиқаришмоқчидай деярли тушгача ухлашар, сўнг очилиб-сочилиб кетган, упа-элик таъсирида янада оқариб, лўппи лабларини янада олулаштириб олган Позимахон бошчилигида эр-хотин “катта ер”га, яъни шаҳар марказига айлангани кетишарди. Улар то бирон истироҳат боғини айланиб, музқаймоқ егунларига қадар намозшом ҳам яқинлаб қолиши боис кечки овқатни қаҳвахонада қилишар ва албатта жўжа кабоб еб, битта нимтатир мусаллас ёинки шампан виносини майдалаб ичиб ўтиришарди. Умуман, жўжа кабоб деса

ўзини томдан ташлайдиганлар тоифасидан бўлган Нозима шаҳарнинг қайси бурчагида бу тансиқ таом қандай тайёрланишинию нархи қанча бўлишини ис-таган маҳал ёддан айтиб бера оларди. Ана шундан кей-ин эр-хотин то подъезд эшиги тагига қадар бирон так-сида келардилар. Янада яшариб кетган, ширингина кайф таъсирида кўзлари сузилиб қолган Нозимахон кўшни аёлларнинг зўр бериб чорлашларига қарамас-дан сирли-мафтункорона илжайиб қўярди-да, ҳамиша-гидай айбдорона кулимсираб турган эрини қўлтиқла-ганча подъездга шўнғирди. Орадан зум ўтмай лифт шиғиллаб юқорига кўтарилар ва шундан кейин ҳам-ма ёқ сув қуйгандай жим-жит бўлиб қоларди. Нечук-дир маҳзун кайфиятга тушган аёллар ноилож уй-уй-ларига тарқалишарди....

Аҳли аёл орасида гап ётармиди. Ўз-ўзидан аёнки, биринчи қаватнинг сўл тарафидаги сирли икки хона-ли уй хусусидаги барча маълумотлару ваҳимали тах-минлар сал ошиғи билан янги ҳамсояга тўкиб солин-ди. Аммо мазкур хабар Нозимада аёллар кутганчалик қизиқиш уйғотмади. Аксинча, жувон бепарво қўл сил-таб қўяркан “Мен бир йил квартирада турган уйнинг эгасиям шунақа эди”, деб қўяқолди. Бироқ кўшнилари-нинг ўзига ишонқирамай тикилиб турганини кўргач, Нозима гап жиддийлигини фаҳмлади шекилли, “Мен ҳозир” деди-да, уйига кириб кетди. Бир пасдан сўнг жувон қалин муқовали семиз бир китобни кўтариб чиқди ва ўша сирли уй деразасининг тагида туриб ол-ганча сал баландроқ овозда ва рус тилида қўлидаги матоҳини тавсиф қилишга ўтди:

– Мен бу китобни бир ой навбатда туриб фалон сўмга базўр сотиб олдим, ўзиям ўқиган одам маза қилади, ўзим-ку ўқиб чиқдим, лекин сўраганларга бир-икки ҳафтага бериб тураман, фақат китобга чизмас-лик, бетларини букламаслик шарти билан...

Аёлларни ҳайрон қолдирган, ҳатто баъзи бировлар-да “Буям уйининг эгасига ўхшаган анақалардан эмас-микан” деган тахминлар уйғотган ғалати хатти-ҳара-кат шу ерга етганда баногоҳ... сирли уйнинг сирли

деразаси ғийқиллаб очилди ва оппоқ сочлари элас-элас кўриниб қолган бир кампиршо китобни Нозиманинг кўлидан деярли юлқиб олди. Ҳали аёллар ўзларига келиб улгурмасдан дераза тақа-тақ беркилди. Мағрур тарзда жойига қайтиб келиб ўтирган Нозима ҳамсояларининг ўзига саволомуз тикилиб қолганига жавобан ўхшатиб бир хомуза тортиб, керишиб кўйди-да, заррача иштибоҳсиз деди:

– Китоб жинниси у!

Тилсимнинг ечими бу қадар жўн ва содда эканлиги кўпчиликнинг ҳафсаласини пир қилганига қарамасдан, мазкур воқеа аёллар ўртасида Нозиманинг обрўйини янада ошириб юборди. Улар энди жувоннинг фаҳм-фаросати борасида ҳам оғиз кўпиртирадиган бўлишди, айниқса, ўзининг олдида.

Аҳли ҳамсоя яна бир нарсага тан берди: Нозима бежиз осмондан келмас экан – унга қараб, сўлагини оқизиб юрган эркаклар отчопарнинг ўзида ҳам анчагина топиларкан. Янги ҳамсоянинг кўли очиқлиги боис бир оёғи отчопарда бўлиб қолган аёллар синчковликларини бу ерда икки баробар кўпроқ намойиш этдилар ва тез орада ажабтовур хулосаларга ҳам келиб олдилар. Нозимага ошиқи шайдоларнинг ашаддийси, қўшниллар назарида, жувондан бир раста нарида савдо қилувчи Қорабой лақабли Қўзибой деган киши эди. Товада обдон тоблаб олингандай қоп-қора, бунинг устига худди атай қилгандай қора шим, қора футболка кийиб олганча, тўнтарилган декча қозондай қоринчасини иложи борича ичига тортишга ҳаракат қилиб юрадиган, кўзининг оқини намойиш қилганча ҳадеб Нозимага ер остидан термулаверадиган, лабларининг юпқалигигина занжигга қуйиб қўйгандай ўхшашликдан ажратиб турадиган бу сотувчи агар ҳай-ҳай дейишмаса савдосиниям қўйиб, жувондан кун бўйи кўз узмай ўтираверадиган аҳволда эди-ёв чама-си. Бир-иккитасидан ёинки жувоннинг ўзидан дакки эшитган чоғи, кейинги пайтларда Қўзибой энди каттагина ва, табиийки, қоп-қора кўзойнак тақиб олишдек беўхшов одат ҳам чиқарганди.

Бозорга борган аёлларнинг яна бир эътибор қаратишгани – Нозиманинг ҳар замонда қўшнисига мушт дўлайтириб ёхуд бармоқ ўқталиб пўписа қилганча: “Ўтирибсанми, Отелло? Эримга айтиб бераман-а” қабилида гап ташлаб қўйишлари бўлди. Жуда чарчаган ё бўлмаса, нимадандир асабийлашган кезлари Нозима пўписани қалтисроқ ҳам қиларди: “Ечинтириб бўлдингми, Қоравой? Энди кийинтириб қўй!” Шунда бечора мавр тилла топган гадодай кўзлари чақнаб, лаб-лунжини йиғиштиролмай қолар, ҳатто кўзининг оқи ҳам янада кенгайгандек бўлар, аммо у то ўзига келиб, бир нима дейишга улгургунча Нозима аллақачон дунёда шундай эркак борлигини тамом унутган кўйи ўз юмушига ёинки гурунгига берилиб кетган бўларди.

Дарвоқе, отчопарда бутун улгуржи савдо, ҳисобкитоб фақат Нозиманинг қўлида бўлиб, Самад аталмиш эр ёлланиб ишловчи ходимга ўхшаш мақомда эдиким, буни сезгир қўшни аёллар дарҳол пайқаб олмасликлари мумкин эмас эди. Устига-устак, Нозима бундан ҳеч қандай сир ясаб ўтирмасди. Эр вақтироқ бориб растага омбордаги молларни олиб келар, тахлар, кун бўйи Нозиманинг буйруғига кўра раста билан омбор ўртасида терлаб-пишиб бўзчининг мокисидай зир югурар, кўрсатилган маҳсулотни харидорга ўраб берар, айрим мижозларни пуллик кийиб кўриш хонасига бошлаб борар, пешиндан кейин эса, Нозима қайтгач, қолган молларни омборхонага таширди. Нозима ойда бир-икки марта Алмати ёки Бишкекка икки-уч кунга кетганида Самад кун демай, тун демай отчопарга махсус тижоратчилар автобусини кутиб олгани чиқиб турарди.

Ҳаёт мана шундай давом этмоқда эди. Гўё яна бир-икки ой шу тарзда ўтса бас, Нозима керакли маблағни йиғиб улгуради ва мабодо маъқул келиб қолган бўлса, ҳозирги турган уйни, мабодо пули кўтарса, бошқа тузукроқ уйни сотиб олади ва ҳаёт яна аввалгидай бир хилда, кескин силтанишлару зўриқишларсиз кечаверади.

Фалокат эса одатдагидек мутлақо туйқусдан ва мутлақо кутилмаган тарафдан босиб келди.

Бу нозик-ниҳол қизнинг исми Флора эди. Узиям, жиқсмига қарасангиз Нозиманинг ярмича келарди, шу ҳолига яна ўзини янада озғин кўрсатадиган узун торшим, торгина катак кўйлак кийиб юрарди. Соч-ку, армияда хизмат қилаётган йигитларникидан асло фарқ қилмасди. Шу боисдан бўлса керак, дастлаб бошлашиб келган маҳаллари узоқдан уларни кўриб турган кўшнилардан баъзи бирлари Нозимани бир ўсмир йигитча билан келаяпти, деган хаёлга боришганди. Нозиманинг айтишича, ёши ўзи билан тенг, яъни йигирма саккизга кирган Флорага бир қараганда ўн саккиздан ошиғини бериш мушкул эди. Бунинг устига, бўёқ-мўёқлардан сал йироқда юриши сабаблими ёки ҳатто таништиришган маҳаллари ҳам одамга тик қарамасдан бошини эгиброқ туришими тортинчоқ, ўзига унчалик ишонмайдиган ўспирин болани эслатадиган Флоранинг бизнес, тадбиркорлик оламида қандай қилиб нон топиб еяётганини тасаввур қилиш мушкул эди. Ҳолбуки, Нозиманинг гапларига қараганда, Чимкентда яшайдиган бу дугонасининг бир оёғи Ҳиндистонда бўлса, иккинчиси Амирликда бўларкан. Хитойга-ку, баайни кўшни овулга қўноққа боргандай ой сайин бориб тураркан. Хўп, ана, бу гапларнинг эллик фоизи чин бўлганида ҳам, ҳар қалай, бу жинқарча синчалакда кўп гап борга ўхшарди.

Нозима Алматига борганида танишиб қолган бу қиздан улгуржи мол олиб тураркан. Хуллас, доимий мижоз ва қалин дугона сифатида Флорани меҳмонга таклиф қилибди. Агар келишиб қолишса, баъзи бир ишларни биргаликда амалга оширмақчи ҳам экан. Нозима ҳам дугонасини кўшниларга таништиришга, ҳам шунча маълумотни тўкиб солишга улгураётган маҳал Флора бир чеккароққа ўтиб, бамисоли бу гапларнинг ўзига мутлақо алоқаси йўқдай подъезд эшигига қадалиб тикилиб туравердики, чеккароқдан қараган одам бу қизча бекорчи гап-сўзлар тугагини сабрсизлик билан кутаётир, айна пайтда гурунглашаётганлар-

га ўгирилиб, ўзининг юзини кўрсатишни ҳам унчалик истамаётир шекилли деган тахминларга бориши мумкин эди. Айнан сўнгги тахмин даврадаги баъзи аёллар ҳам кўнглида туғилишига эса қутавериб тоқати тоқ бўлган Флоранинг подъезд эшигидан кўз узмаган кўйи сал жеркиганроқ оҳангда дугонасини чақирришию, қақажон Нозиманинг “Бўлмаса ҳозир кийиниб пастга тушамиз-а”, деган таклифига жавобан асабийлашиброқ, ёқтирмаганроқ ва ҳаттоки писанд қилмаганроқ тарзда елка учирishi бўлди.

Аввалига ҳамсоялар астойдил қувониб кетишди. Ахир замон янгилиниб бормоқда, инчунун таниш-билишларинг ичида сармоядорлар қанча кўпайса – шунча яхши-да: кўйнидан тўкилса кўнжига. Бунинг устига, Нозиманинг андаккина ҳовлиқиб туришига қараганда, дугонасининг ташрифидан ва айни пайтда шундай бизнес ҳамкори борлигидан боши осмонга етганга ўхшайди. Демак, ажаб эмаски, икки ўн беш бир ўттиз деганларидек, икковлон бирлашгач кўни-кўшниларга кўрсатилаётган баъзи бир мурувват ёрдамларнинг кўлами янада кенгайса. Эҳтимол ушбу тилга олинмаган илинж таъсирида аёллар чувлашиб дарҳол ўз шодумонликларини изҳор этишга шошишди, меҳмоннинг нарироқда ҳурпайиб турганини эса камтарлигу уятчанликка йўйишди. Ҳатто алламбало китобий гапларга ўчроқ “тўрткўз” Санобархон одатдагидек ўн кўлини кўтариб, кўшнилардан жим бўлишни сўрагач, паст овозда ўз ҳулосасини:

– Мен меҳмонимизнинг кўзларида янги ўзбекларга хос шиддатни кўрдим, – дея эълон қилганида, гарчанд жумладаги чўчмаллик баъзиларнинг уялиб кўзларини олиб қочишларига сабаб бўлган эса-да, аксарият аёллар мазкур фикрни чувиллашиб қўллаб-қувватлашга шошишди.

Бироқ шунча қувончу умидларга сабабчи бўлган Флора ҳамон бир четда тумшайиб турар ва афтидан сира буларга элакишадиганга ўхшамасди.

Дарҳақиқат, шу кун қизнинг на ўзи кўчага чиқди, на Нозимага жавоб берди. Ҳамсоялар тўққизинчи

қаватга умидвор кўз тиккан кўйи узоқ ўтиришди. Шошилишда Нозима уларга аталган ширинликларни беришни ҳам унутган экан, ҳатто шуларни олиб чиқишни ҳам хаёлига келтирмади. Аёллардан бири “Нокас” деб қарғади кимнидир, иккинчиси маъқуллаб бош ирғаркан, ўша номаълум кимсага “Қурумсоқ, паст” деган ёрликларни кўшиб илди. Ниҳоят учинчи аёл хулоса ясади-кўйди: “Қорни тўқнинг қорни оч билан нима иши бор...” Ушбу фикр жамоат тарафидан бир овоздан маъқулланди – аёллар чувиллашиб ҳалиям номаълум ўша кимсанинг гўрига фишт қалашга тушиб кетдилар.

Дарвоқе, дастлабки таассурот – энг тўғри таассурот бўлиши рост шекилли, аёллар биринчи кунданоқ Флора тимсолида ўзларига душман маккорани кўриб унчалик янглишмаганликлари тез орада ўз исботини топди. Бунинг илк белгиси сифатида Нозиманинг сал-пал ўзгариб қолганини кўрсатиш мумкин эди. Дейлик, юмушдан бирга ва албатта, таксида қайтишаркан, энди Нозима дугонасининг кўзини шамғалат қилиб орқароқда қолар ва атаганларини кўни-кўшниларга тезликда ва иложи борича сездирмасдан улашишга уриниб қоларди. Афтидан, қулоғи бениҳоя яхши эшитадиган Салима опа янглишмаган эди – айтишича, биринчи кунидек лифтга кираётганлари маҳал бу Флора деганлари рус тилида: “Нима, бу текинхўрлардан қарзинг борми?” деб Нозимани жеркиб берганмиш. Ўзларининг шаънига қандайдир меҳмон қиз тарафидан айтилган бу қадар ҳақоратли сўкинишдан жон-понлари чиқиб кетган аёллар дарҳол бирлашиб Флорани наинки уй, ҳатто бутун туман ҳудудидан бадарға қилиб юборишдек маҳобатли режа ишлаб чиқишга киришарканлар, фаолиятнинг ибтидоси сифатида бундан кейин бу қиз билан асло саломлашмасликка, уни кўриб кўрмаганликка олиб тураверишга қарор қилдилар. Қолган режалар эса аста-секин амалга оширилаверади. Аммо қизнинг ўзиям мезбонларнинг саломига зор эмас шекилли, машинадан тушган заҳоти ижирғаниб булардан намойишкорона тарзда юз ўгирар ва шу ҳолда подьездга кириб кетарди. Бу қадар яққол душманликни кўриб-билиб тур-

ган Нозимага қийин бўлди: икки томонни яраштиришга бўлган уринишлари бесамара кетгач, жувон бечора энди ҳар иккала томоннинг кўнглини олишга уриниб қолди, ахир, иккала бармоқ ҳам ўзиники ва қайсининики тишласа ҳам оғриши аниқ эди. Нозима аввалига дугонасининг маҳобатли тадбиркорлик фаолиятини тўлиб-тошиб гапириб беришга уриниб кўрди, лекин бу фаолиятнинг бирон бир амалий натижасини кўрмаётган аёллар ўз ҳукмларида собит туриб олишди. Ўз навбатида Флора ҳам “Қандайдир бекорчи аёллар”га бош эгишни истамади. Натижада икки ўт орасида қолган Нозима дугонасининг ҳафта-ўн кунлик меҳмондорчилиги даврида барча қийинчиликларга чидаб туришга қарор қилди. Балки шу истак таъсиридадир, ҳамсоғлар олдида ўзини нечуқдир ноқулай ҳис эта бошлаган Нозима уларга аталган совға-саломларини сал қуюқлаштирди, лекин, бошқа томондан олиб қараганда, негадир қарз сўраганлари маҳал иккиланиб, довдираб, аниқ бир жавоб айтмайдиган, сал ўйлаб кўришга ваъда қиладиган бўлиб қолди. Аёллар дарҳол бу журъатсизлик сабабчиси сифатида Флорани кўрдилар ва умуман олганда бу сафар ҳам янглишмадилар. Нозима бозорга салмоқлигина пул сўраб борган Салима опага айбдорона тарзда тушунтириш берибдики, уч-тўрт минг тўплаб, Флора билан Ҳиндистонга бориб келмоқчи бўлаётган экан, шу сабабли пул масаласи сал оғирлашибди – бор топганини доллар қилиб, дугонасига бериб қўяётган экан...

Бу сафар аёллар ҳазилакамига дарғазаб бўлишмади. Қандайдир келгинди бозорчи буларнинг дугонасига тегишли пулларга хўжайинлик қилиб туриб олса-я! Бу нима деган гап ахир?! Қани инсоф, қани диёнат?! Йўқ, бунинг бирон бир чорасини топмаса бўлмайди! Ким билади ҳали бу Флора деганлари қанақа аёл. Синашта бўлмаса, қўшни бўлмаса, бошқа бир давлатдан келиб олиб билганини қилаверса, содда-бечора Нозимамизни кўғирчоқдай ўйнатса...

Кўпчилик, барибир кўпчилик-да. Аввалига имо-ишоралар билан тилга олинган таъна-дашномлар, ҳушёр-

ликка чорлашлар бора-бора очиқ-ошкор тус олди. Ҳамсояларини фикридан қайтараман деб ўртада Нозиманинг бўлари бўлди. Бунинг устига азалдан аён бир ҳақиқат борки, аёл киши бир мулоҳазага ёпишиб олдим, тамом, ўлса ўладики, шу ақидасидан қайтмайди. Ҳатто ростми-ёлғонми, худо билади, Нозима аллақандай ҳадиксираш ила аёлларга “Флора Ҳиндистондан олиб келибди”, дея биттадан улашиб чиққан рўмол ҳам вазиятни юмшата олмади: аёллар оқилона мулоҳаза юритишди – аввало, ўзини тутишига қараганда, совғани Нозима ёнидан бераяпти, иккинчидан эса, шу уч пуллик матоҳга сотилиб кетадиганларни топиб олдим деган хомхаёлга борган ўша Флора бекорларнинг бештасини епти – бизнинг қадримиз баланд, уни ерга уришларига йўл қўймаймиз! Сап арзийдиган нарса бўлсаям майлийди. Паст, барибир паст-да. Ҳу, чаён...

Ишқилиб, сўнгги ҳафта-ўн кун мана шундай асабийликда ўтди. Ҳалиям жинқарча Флоранинг тоқатига балли – бир туки қилт этмай, салом ҳам бермасдан индамай ўтади-кетади. Бунинг устига, Нозиманинг кўшнilarга елпатак бўлишга уринишини билса керакки, уни кутмасданоқ индамай тепага чиқиб ҳам кетадиган бўлган.

Кўшнilarни бир амаллаб, алдам-қалдамлар билан тинчителишга уринган Нозима дугонасининг тўққизинчи қават майдончасида ўшшайиб кутиб туришига жавобан энди пластинканинг бошқа томонини қўйишга мажбур бўлади:

– Сен кетасан, жоним, мен қоламан. Мен шулар билан яшайман. Ўзинг тушунасан, кўшничилик...

Бунга жавобан Флора ижирғаниб лаб буради, сўнг асабийлашиб қўл силтайди:

– Менга деса шуларингнинг тагига ётиб олмайсанми, нима ишим бор?! Бунақаларга аввал салом бераман, кейин товон тўлайсан!

Ноқулай аҳволда қолган Нозима жилмайишга уринади, бироқ бу зўраки табассуми ночорроқ чиққанини ўзи ҳам англайдими, дарров дугонасини қучиб олиб, қулоғига шивирлайди:

– Ҳали бир ка-атта ҳовли олай, биронтаси билан борди-келди қилмайман! Ана ўшанда келаверасан бемалол. Оз қолди.

Бу ваъдага ишонмаса керак, Флора мийиғида қулимсирайди:

– Ҳай билмадим-ов... Шу характеринг бўлса...

Қўшнилар олдида андак айбдорлик туйғуси боис бўлганми ёки қандай йўл билан бўлса ҳам уларда Флорага нисбатан эҳтиром уйғотиш истағими, ишқилиб, Нозима бу сафар ўз тижорат сирларини ҳаддан ортиқроқ очиб ташлайверди ва натижада аёллар икки тадбиркор аёлнинг деярли ҳар бир хатти-ҳаракатидан воқиф бўлиб туришди. Албатта, энг асосий эътибор Нозима дугонасига тўплаб бераётган пул миқдориди эди. Бу миқдор эса аёлларнинг ичини кўйдирган ҳолда тобора ўсиб борарди. Баайни қўлларидаги нақд пуллари биров олиб қўйгандай тобора тушқун кайфиятга тушиб бораётган аёллар тинмай уф тортишар, бўлар-бўлмасга асабийлашиб бир-бирлари билан жанжаллашишар, Нозиманинг олдида қандайдир мубҳам маъноли учуриқ гаплар қилишга уринишар, баъзан бесабабдан бесабаб куйиниб-куйиниб йиғлаб олишар, Флорани кўрганларида эса нақ Азроилни кўргандай кайфиятлари батамом тушиб, алам-чорасизликдан уни бўғиб ўлдириб ташлагудай аҳволга тушардилар. Аммо бизнеснинг темир қонунлари ишламоқда ва бир гуруҳ аёлларнинг ҳар қанча чираниб-уринишлари бу жараёнга тўсиқ бўла олмасди. Хайрият, Нозима Ҳиндистон сафаридан қўшнилар учун олиб келадиган совға-саломлар рўхатини туза бошладию, шу билан баъзи ҳамсояларини ақлдан озгудай ҳолатдан чалғитиб, улар эътиборини олисдаги қўйруққа қарата олди. Илло аввал бошда Ҳиндистонга Флоранинг бир ўзи бориб келиб, Нозиманинг пулига ҳам мол олиб келиши, шундан кейин, яъни мол сотилиб, пул бир айлантириб олингандан кейин иккинчи сафарга Нозимани ўзи билан олиб кетиши керак эди. Аниқ ҳисоб-китоблар бу жараённинг ҳаммасига узоғи билан уч ҳафта кетишини кўрсатиб турарди. Ноилож қолган қўшнилар тақдирга тан беришди.

Ниҳоят Нозимаю кўни-кўшнилар бахтига ўша кун етиб келди ва Флора дугонасининг беш минг доллари олиб (унинг минг доллари ойига йигирма фоизлик қарзга олинганидан ҳам кўшнилар воқиф эдилар) ўз Чимкентига кетди. Энди бўлар иш бўлганига, бирон нимани ўзгартириш мумкин эмаслигига фахмлари етган ҳамсоя аёллар яна бир бор ўз ирода кучларини синаб кўришди, яъни ўша лаънати жинқарча Флора Ҳиндистонга тезроқ бориб келишини тилай бошлашди. Зора барча режалар амалга ошсаю, шולי орқасидан... деганларидек, буларам бир нималик бўлиб қолишса...

V

Мана шу Флора ўлиб кетди. Мутлақо бемъани тарзда – осмонда, самолётда.

Москвадан кўрсатишди – Чимкентдан учган самолёт Ҳиндистонга эсон-омон етиб келишга келди-ю, энди қўнаётган маҳал портлаб кетди.

Лавҳа тугар-тугамас Осиё опа биринчи қаватдаги Салима опаникига югурди. Воқеани эшитган опа ҳам типирчилаб қолди. Икковлон тўққизинчи қаватга чопишди. Нозима ҳам телевизор кўрмаган экан – то воқеани тушуниб етгунича анча вақт ўтди. Ниҳоят ҳамсояларининг мақсадини англагач эса ранги бўздай оқариб деворга осиглиқ календарга ўгирилди ва оғзини каппа-каппа очиб, базўр нафас оларкан, титраётган бармоқларини қизил ҳалқа ичига олинган санага қадади:

– Мана... мана... худога шукр... бир кун бурун учиб кетган экан... – Нозима яшил ҳалқа ичига олинган бошқа санага ишора қилди: – Шанба қайтади. Шанба...

Кўшнилар бараварига енгил нафас олишди:

– Хайрият-ей...

Девор ёнидаги омонат стулга беҳол ўтириб қолган Нозима эшикка суянганча ўзига хавотирланиб тикилиб турган эрига ошхона томонни кўрсатди:

– Сув...

Икки стакан сувни ғултиллаиб ичгандан кейингина сал ўзига келган Нозима чуқур сўлиш олди:

– Ҳиндистонлариям бошидан қолсин. Ҳеч қаёққа бормаيمان, тамом-вассалом!

Бу қадар қатъий қарор унчалик кўнглига ўтиришмади чоғи, Осиё опа дудмолроқ эътироз билдиришга уринди:

– Фалокат-да. Бундан кейин лётчиклар сал кўзига қараб учар.

Бу фикр Салима опага ҳам маъқул тушди:

– Тўғри, энди назорат қаттиқ бўлади, биронтаям самолёт портламайди.

Бироқ ҳаво йўловчилари хавфсизлиги борасидаги бу қадар қатъий ваъдалар ҳам кўнглини хотиржам этолмади шекилли, Нозима яна бир бор бош чайқади:

– Алматидан қўймасин. Тинчгина. Автобусда.

Мол аччиғи – жон аччиғи. Салима опа ҳам шоша-пиша:

– Фалокат транспорт танлаб ўтирармиди. Қайтанга бундан кейин самолётларда учган яхшироқ, Осиё опам айтганларидай, назорат кучлироқ бўлади, – дея аврашга тушган маҳал бу вазиятда Нозиманинг қулоғига гап кирмаслигини англаган бўлса керак, Осиё опа бош чайқаб қўшнисини самолёт тарғиботидан қайтарди.

– Биз борайлик эмаса...

Ҳар қанча гарангсиган бўлса-да, Нозима меҳмонларни амаллаб дастурхонга таклиф қилди. Самад елиб-югуриб столи ширинлик ва мева-чеваларга тўлдириб ташлади, аччиққина қора чой дамлаб келди.

Оғзини тўлдириб шоколад чайнаётган Салима опа баногоҳ томдан тараша тушгандай савол бериб қолди:

– Нози, самолёт портлаган бўлса, ичидаги одамларнинг пуллари роса осмонга сочилиб кетиб, кейин ерга ёмғирдай ёққандир-а? Пастдагилар роса маза қилгандир-а, доллар териб?

Нозима бир сесканиб кетди, сўнг савол мағзини англамагандай қўшнисига меровсираб тикиларкан, оҳиста пичирлади:

– Уларнинг камида ярми қарз кўтариб кетган бўлади. Процентга...

Хотинига яна бир бор хавотирланиб қараб қўйган Самад зийраклик қилди – ичкаридан икки салафан халтачада ширинлик кўтариб чиқасола аёлларга тутди:

– Бо-болаларга...

Меҳмонлик сийғи тугаганини англаган ҳамсоялар ноилож ўринларидан туришди ва илимиққина хайрлашган бўлишиб, эшик томон юришди.

Кейинги икки-уч кун ичида Нозима биров ҳардам хаёпроқ аҳволда юрди. Жувондаги аввалги шаддодлик, шўхлик, ҳатто қўшнилар олдида ўзини андакина гуноҳкорроқ ҳис этиш туйғуси изсиз йўқолгану, уларнинг ўрнини оғир-босиқлик, мулоҳазакорлик ва айни пайтда босиб келаётган қандайдир бало-қазога тайёргарлик кўриб қўйиш қутқуси эгаллаётгандай эди. Нозима энди қўшнилар билан кўпам валақлашиб ўтиравермас, қўлидагини берар-бермас уйга шошар, ноилож судралиб чиққан маҳаллари эса кўпроқ жим ўтириб бошқаларнинг гапини тинглаётгандай бўлар, аслида эса хаёли бошқа ёқларда кезиб юрганлиги шундоққина сезилиб турарди. Ҳамсоялар бу аҳволдан ҳайрон бўлишар, ўзларича турли тахминлар тўқишар, ҳатто баъзи бир гумонларини овоз чиқариб ҳам айтишар, аммо гап нима ҳақида кетаётганлигини англаб-англамаган Нозима синиққина жилмайиб қўйиш билан кифояланарди.

Нозима нимадандир кўрқаётган эди. Ниҳоят ўша даҳшатли кун етиб келди.

Ҳалокат юз берганининг бешинчи куни эди. Кечга яқин, бекорчи аёллар одатдагидек Нозиманинг йўлига қараб-қараб қўйишга тушишган маҳал тўртта газета кўтариб олган почтальон пайдо бўлди ва аёллардан 18-хонадон бекасини сўради. Кейинги пайтларда яна қалбида энабошилиқ истаги пайдо бўла бошлаган Осиё опа салобат билан ўрnidан турди:

– Нима гап, 18-квартирада нима ишингиз бор?

Почтальон афсусланиб бош чайқади.

– Международная телеграмма. Ёмон хабар.

Осиё опа сир бой бермади.

– 18-квартирада менинг синглим туради. Телеграммани бемалол менга ташлаб кетаверинг, ўзим қўл қўяман, синглим кечроқ келади.

Аёллар икки букланган қоғозга ташланишди. Почта-льон нари кетар-кетмас Осиё опа телеграммани очди-да, аввал овоз чиқармай, лабларини қимирлатиб ўқиб чиқди ва бир лаҳза тошдай қотиб қолди. Жониқиб кетган аёллар савол кетидан савол ёғдиришарди.

Шунда... шунда Осиё опа шошилмасдан телеграммани ёпди. Сўнг мана шундай ошиқмасдан, хў ўша даврабошилиқ дамларини ёдга туширадиган виқор ила ҳамсояларига бир-бир тикилиб чиқаверди. Беихтиёр бу нигоҳдаги ботиний қудратни, ниҳоят интиқом дамлари етиб келганлигидан масрурлик туяётган аламзада аёл тантанасини ҳис қилган ҳамсоялар келишиб олишгандай бирваракайига жим бўлиб қолишди ва якуний хулосани жон қулоқлари билан эшитиш учун бутун диққат-эътиборларини жамлашди. Бирдан қаддини тик тута бошлаган, ҳамжинсларига юқориқоқдан қарай бошлаган Осиё опа бир қўлини белига тиради, телеграмма тутган иккинчи қўли билан эса уйнинг энг юқори қаватига ишора қиларкан, иштибоҳга асло ўрин қолдирмайдиган кескир ва ўктам овозда ҳукмни эълон қилди:

– Энди Нозима тамом бўлди, синди, банкрот бўлди!

Мана шундан кейингина ҳукм исботи тариқасида нафаслари ичига тушиб кетган аёллар қўлига топширилган телеграмма ўқиб эшиттирилди.

Умуман олганда, Осиё опа унчалик янглишмаган эди. Рус тилида “Флора бир кун бурун учиб кетганди нқт авиаҳалокатга учраб ўлди нқт сингиси” (балки опасидир, чунки “сестра” дейилганди) деб ёзилган телеграмма моҳият-эътибори билан Нозиманинг бундан кейинги ҳаётига тортилган қора чизиқ билан баробар эди.

Телеграмма Нозимага ёмон таъсир қилди. Ҳали машинадан тушиб улгурмасидан бурун ёнига гуриллаб чопиб келган аёлларга ҳуркибгина қараб турган жувон қалтираётган қўллари билан телеграммани очди, сўнг бир ўқиди, икки ўқиди ва ниҳоят хиралашган онгига шум хабар мазмуни етиб борди шекилли, баайни кимгадир эътироз билдирмоққа уриниб, нима-

дир демоқа чоғланган маҳал – шунча аёл қуршовида бўлишига қарамасдан – кўксидан ўқ еган қушдай шилқ этиб шағал устига қулаб тушди...

Шу куни “тез ёрдам” врачлари тўққизинчи қаватга икки марта келиб кетишди. Ақлдан озгудай даражада довираб қолган, титраб-қақшаётган кўллари билан врачнинг халати чўнтагига пул солиб кўйишга беҳуда уринаётган Самадга қарашнинг ўзи азоб эди.

Бир-икки кўшни аёллар деярли ярим тунгача Самадга кўшилиб Нозиманинг бошида ўтиришди. Қайта-қайта эмлашлардан сўнг сал ўзига келган Нозима кўзлари ваҳимали чақчайган ҳолда деворда осифлик турган календарга қаради ва каравоти ёнида тиз чўкканча ёш боладай пиқ-пиқ йиғлаётган эрининг кўлини маҳкам чангаллаб оларкан, юрак-бағирни ўртаб юборадиган аянчли овозда чинқирди:

– Мен, мен шошилтиргандим уни!.. Мен! Ўзим!.. Нега, нега ахир?! Ҳудойим!..

Нозима шу ҳолатда, тақвимга жон-жаҳди билан интилган, иккала кўлини эрининг чангалидан озод қила сола шу томон чўзган жойида бўртиб чиққан мия томирлари ёрилиб кетгудай даражада зўриқиб қаттиқ инграб юборди ва иккинчи бор ҳушдан кетиб йиқилди.

Бутун уйни эркак кишининг жон аччиғида ҳайқирishi тутди:

– Нозима!..

VI

Ранги синиққан, кўзлари ич-ичига ботиб кетган, баайни вужудини тик тутиб турган асосдан айрилиб қолгандай қадди сал эгилган, негадир пардоз-андоз ҳам қилмай, одмигина кийинган Нозима эртаси куни оғир хаста мисоли бир-бир қадам босиб ҳовлига чиқиб келганида баъзи аёллар беихтиёр оҳ тортиб юборишди. Уларнинг қаршисида товонидан ўт чақнайди-ган, йўқни йўндирадиган шаддод тадбиркор эмас, ғамқайғу, изтиробдан эзилиб адоий тамом бўлган оддийгина, ўзлари қатори уй бекаси турарди.

Баъзан сўз ортиқча бўлади, киши бир қарагандаёқ вазиятни тушунади-қўяди. Бу сафар ҳам шундай бўлди. Аксарият аёллар ўз давраларида жиддий ўзгаришлар эпкини эса бошлаганини илгашди ва дарҳол шу томонга юз буришга интилиб қолишди.

Улоқ, одатдагидек, Салима опада кетди. У ҳаммининг кўз ўнгида шундоқ ўрнидан турди ва тагидаги ёстиқчани намоёншкорона меҳр билан бир-икки сиплаб-сипалагач, икки қўллаб эҳтиром билан ўриндиқ чеккасига курк товукдай ҳурпайиб жойлашиб олган Осиё опага тутди.

– Бугун бир салқин-ей. – Шу сўзларни айтarkan, гапининг далили сифатидами, опа ростдан ҳам бир қунишиб қўйди. – Скамейкаям музлаб кетибди. Манавини тагингизга тўшаб олинг, шамоллаб қолманг тагин.

Ҳали кечажак ўзгаришларни бутун моҳияти билан англаб ололмаган соддароқ қўшнилардан бири гапириб қолиш мавриди келди деган жўнгина мулоҳазага борди шекилли, одатдагидек нозикроқ ҳазил қилмоқчи бўлди ва қовун тушириб қўйди:

– Вой, олинг, қоқиндиқ, олинг, одамнинг таги нозик бўлади...

Аммо дугоналарининг хандон отиб қулишмаганини, билъакс, ўзига ўқрайиб, баъзилари ҳатто чимирилиб тикилиб турганини кўрган аёл тилини тишлаб қолди.

Осиё опа шошилмасдан, айтиш мумкинки, раҳбарларга хос ва мос салобат билан ўрнидан турди, ўзига эҳтиром билан тутиб турилган ёстиқчаниннг чеккагинасидан икки бармоғида астагина ушлади, гўё юмшоқ жойимни қўйсам арзийдимиди-арзимайдими деган мулоҳазада уни эринмасдан айлантириб кўрди, алоҳа кўнгли тўлди шекилли, бу пайтга келиб фаросатли-фаҳмли аёллар ўрнидан туриб улгургани боис деярли бўшаб қолган ўриндиқнинг қоқ марказига ёстиқчани тўшади ва мана шундан сўнггина илтимосчиларга марҳамат кўрсатаётгандай виқор билан ёстиқчага, таъбир жоиз бўлса, мўъжазгина давраниннг мўъжазгина тахтига чўқди.

Бундай етакчи алмашув онлари собиқ даврабошига янги даврабоши нимадир демоғи жоиз эди афтидан ва буни Осиё опа ўз вақтида илғаб қолди.

– Юрибсизми, қоқиндиқ, – деди у Нозимага синчков назар ташларкан. Сўнг, кўришиш учун ўрнидан турмаганини писанда қилмоқчидай (ў, аввалги пайтлар бўлгандами, минг айланиб-ўргилиб, гиргиттон бўлиб кетарди-я, гиргиттон!) атрофдагиларни чимирилиб кўздан ўтказаркан, навбатдаги гапига озгина қалампир сепди: – Енгиллаши-иб...

Бироқ узоқни кўзлаб отилган ўқ мўлжалга тегмади – сал хаёли паришонроқмиди ёки ҳалиям эмлашлар таъсирида боши ғувиллаб турганмиди, ишқилиб ҳамсоёлари кайфиятидаги ўзгаришни англамаган Нозима:

– Раҳмат, – деб қўйиш билан кифояланди ва индамай йўлида давом этаверди.

Аввалги мақомини қайтадан қўлга киритган етакчидан кўра аламзадароқ аёл бўладими дунёда? Осиё опа ҳам ўз ўлжасини осонликча қўйиб юборгиси келмади ва навбатдаги нишини суқиб қолишга шошди:

– Бир пас ўтиринг энди биз ғариблар билан ҳам, қўшни. Энди бундан кейин ҳаммамизнинг ўтирар жойимиз бир, борар бозоримиз ҳам бир бўлиб турибди.

Барибир гап мазмунини англамаган, аммо айтилиш оҳангидаги кесатиққа, пичингга эътибор берган Нозима жойида тўхтади ва ҳайрон бўлиб ҳамсоясига қаради. Аммо шу пайт ичкаридан чиқиб қолган Самад қўшниларга салом берди ва Осиё опа навбатдаги чақиб оладиган жумласини ичига ютишга мажбур бўлди – аёллар ўз жанжалларига эркакларни аралаштиришни ёқтирмайдилар.

Эр-хотин индамасдан бекат томон юришди. Аламидан чиқолмай қолган Осиё опа бир пасдан кейин вишиллади:

– Пешком юриб қолибдиларми...

Бироқ баайни опанинг бадҳоҳлик қилаётганини сезгандай Самад ёнидан ўтаётган “Нексия”га қўл кўтарди. “Нексия”, унинг орқасидан келаётган “Жигули” ҳам тўхтади. Эр-хотин биринчи машинада кетишди.

Опа яна сасиди:

– Отдан тушса ҳам эгардан тушмайди булар...

Дастлабки дақиқаларданоқ янги даврабоши кўнглида яхши таассурот қолдириш илинжида бўлган аёллар аввалига ёзғиришни андак эҳтиёткорона, енгилроқ, аниқ манзилсиз таъна-дашномлар билан бошлашди – ҳар қалай, йўлбарснинг ўлиги – сичқоннинг тириги, деган гаплар бор, бу ёқда хоним “Нексия”да кетган бўлса... Лекин бу ғийбатлар бора-бора осмонни босиб келаётган қора булутлар янглиғ зулумот рангини ола борди. Дейлик, аллақандай бузоқнинг югургани қандайдир сомонхонагача бўлишини, ундан бир қадам ҳам ошмаслигини бот-бот таъкидлаб турган Шура хола ногаҳон жўшиб кетди ва гўёки ноҳақ алам дийдасини ўртаб юборган ожизадай хитоб этди: “Ўтники ўтга, сувники сувга, қолди қатиқнинг пули...” Ва ушбу хулоса баайни ҳукм янглиғ кескин ва совуқ жаранглади. Аҳли жамоа бош ирғади – ўз ризолигини изҳор этди...

Гарчанд исм айтилмади, манзил тилга олинмади – шусиз ҳам ҳаммаси равшан эди. Бироқ кун бўйи ғийбат сақичини чайнашса-да, аёллар ҳовуридан тушмасликлари тайин эди. Илло, “қатиқнинг пули” хусусида бирон мўлжални айтиш мумкиндир, ҳар нечук, ранг кўр – ҳол сўр, аммо “ўт” билан “сув”га беиз кетган миқдор маҳобатли, бениҳоя маҳобатли эдики, буни ҳатто тасаввур этмоқнинг ўзи даҳшат эди. Бу хусусда ўйлашганда (бу ўй эса сира нари кетай демас, билъакс, тобора ўзининг шилимшиқ панжалари билан кўнгиллару мияларнинг қат-қатига сирғалиб кириб борарди) аёллар бамисоли чўнтақларидан санаб беришиб, энди шимилдириқларини сўриб қолишгандек тишларини ғижирлатишар, тирноқларини ғажишар, кўнгилларини аёвсиз кемираётган алам кутқусида бемисл изтиробларга дучор бўлишарди. Буларнинг барисининг айбори бўлмиш дўндиқча (табийки, энди бу таъриф “хўппа семиз... бочка... қисир... хом гўшт...” каби нафратли-сермазах ўхшатишларга эврилганди) шаънига қарғишлар дўлини ёғдиришарди. Охири сира чидаб туролмаган Салима опа тиззаларига шапатилаб

уриб ўрнидан отилиб туриб кетди ва йиғламсираб кўкка илтижо қилди:

– Эй худо, қайси аҳмоқ уч кундан кейин ўлиб кетадиган бир эсипастга беш минг доллар беради-я! Шунча пул-а, шунча пул!

Ушбу эътирофдан кейин юзлардан сўнгги истиҳола пардаси ҳам шармсизларча юлиниб олиндию, энди исмлар сал аниқроқ айтила бошланган даврада туйқусдан аёлларнинг нақадар сезгир ва узоқни кўра билувчан эканлиги аён бўлди-қўйди. Хусусан, ўша, пулни олишга олиб (“ҳа, яшшамагур-а!”), уч кундан кейин ўлиб кетадиган жинқарча қиз биринчи келганиданоқ ҳеч кимга ёқмаган экан: бир йўла уч қўшни унга шубҳаланиб қарагани ҳозир, шу ерда маълум бўлиб қолди. Яна битта қўшни эса бу соҳада анча илгарига кетган экан: Нозимага (“анавинга” дейилди) бу қизга пул бера кўрманг, унинг ўлиб кетиши тушимда аён бўлди (“рост, уч марта тушимда кўрдим, учаласида ҳам доллардан қанот ясаб, арвоҳга ўхшаб учиб юрарди”), деб айтмоқчи бўлган экан-у, лекин яна мени нотўғри тушуниб юрмасин деган фикрда индамай кўя қолган экан. Қанотнинг доллардан эканлиги ҳақидаги эскартма аксарият аёлларнинг ярасини янгилади, яна оҳвойлар, уҳ-уфлар бошланди, бошлар армон билан чайқалди, мушт бўлиб тугилган қўллар қисирлади. Таъбирчи Санобархон эса ногоҳ қўлини кўтариб, ҳаммадан жим бўлишни илтимос қилди ва секин ўрнидан туриб, даврадагиларга синчковлик билан қараркан, овозини пасайтириб, деярли шивирлаб садо берди:

– Мен бу қизнинг кўзларида ўлим шарпасини кўргандим...

VII

Сал ҳаяжонланса ёхуд асабийлашса гапидан адашиб, дудуқланиб қоладиган, ўзининг бу ҳолатидан бағтар қисилиб-қимтинадиган Самад ҳалидан буён недир тасалли бергувчи, юпаттувчи сўзлар излар, аммо бунинг эвини қилолмаганидан зўр бериб хотинининг

қўлларини силашдан нари ўтолмас, гўё шу қилиғи билан бутун меҳрини, ҳамдардлигини изҳор қилаётгандай астойдил шу ишига банд, қўйиб беришса кунни тунга улаб бўлса ҳамки Нозимани аламли изтироб ҳолатидан олиб чиқишга тайёрдай эди.

Фалокат содир бўлгандан бери жувон мудом кўрқинчли ўйлар гирдибодида юравериб деярли вос-вос касаллигига мубтало бўлиб қолган, наинки биров, ҳатто эри ногоҳ нимадир деб қолган чоғлари ҳам чўчиб тушадиган, кимнингдир қадалиб тикилиб турганини сезиб қолганда даҳшатдан ўзини қўярга жой тополмай қолаётган, бир неча бор бу азоблардан ўлибгина бир йўла қутулиб қўя қолмоққа қасд қилганди. Бироқ ҳар томонни, айниқса, опис овулда йўлига кўз тикиб турадиган отаси ва сингисини ўйлай-ўйлай сўнгги сонияларда аҳдидан қайтган, бутун юриш-туриши, аҳвол-руҳияти карахтлигу доводиращдан иборат Нозима баъзан бемисл оғир, суюк-суюклари майдалаб чолиб ташланганчалик даражадаги чарчоқ таъсирида беихтиёр бир неча дақиқага ухлагандай бўларди. Таассуфки, бу лаҳзалар ҳам азобларнинг ғайришуурий давоми бўларди: самолёт қулоқни баганг қилгудай даражада чинқуриб портлар, унинг ичидаги ёлғиз йўловчи Флора қичқуриб-ёлвориб ёрдам сўраб, қўлларини илтижо билан олдинга чўзар, юзига иссиқ бир нима урилган Нозима сачраб уйғониб кетар ва жон алпозда миждаларига қалқиб чиққан кўз ёшларини артаркан, чор-атрофига ваҳима ичида аланглар ва бамисоли паноҳ топадигандек ёнида мунғайиб ўтирган эрининг қўлларини маҳкам чангаллаб оларди. Мана шундан кейингина қаерда, қай ҳолатда эканлиги сал-пал шуурига ета борган Нозима пиқиллаб йиғлаб, эрининг қўлларига юзини босар ва энтика-энтিকা пичирларди:

– Нима қилиб қўйдим, Самаджон ака?.. Энди нима қиламиз, Самаджон ака?

Эр нимадир демоққа эҳтимолки мингинчи маротаба чоғланиб оғиз жуфтлар, аммо ҳеч қандай сўз, ҳеч қандай ялтироқ жумла азобларининг мингдан бирини ҳам ифодалаб беролмаслигини савқи табиий ила

хис қилса керакки, дунёнинг энг оғир ғам-ташвиши тушган бошини хотинининг бошига босганча, кафтларини силайверарди, силайверарди...

Самад уйдан марҳума дугонани эслатадиган барча ашёларни йўқотмоққа аҳд қилди ва ниятига ҳайрон қоларли даражада тезликда эришди. Зеро, Флора ўздан кейин ҳатто битта сурат ҳам қолдирмаганди. Нарсаларни-ку, айтмасаям бўлади. Нозима: "Дугонам Ҳиндистондан совғага олиб келди", дея қўни-қўшниларга мақтаниб кўрсатган рўмоллар аслида қўшни растандан сотиб олинганлигини эр яхши биларди. Хуллас, бу борада муаммо туғилмади, энди асосийси Нозиманинг қалбига ўрнашиб қолган айбдорлик ҳиссини аста-секинлик билан бўлса-да сиқиб чиқариш эди.

Самад видеомагнитофон сотиб олди, Нозима Юлдузга ишқибозлигини яхши билгани боис шу хонанданинг концертлари ёзилган кассеталардан қалаштириб ташлади. Сўнг умрида қилмаган ишга қўл уриб, ижара хонадонга Нозиманинг бозордаги бир-иккита дугоналарини меҳмонга чорлади. Бироқ ушбу тадбир кутилган самарани бермади, аксинча, Самаднинг кўнглига ғулғула солиб қўйди. Илло, бозорчи дугоналар ишбилармон аёлларга хос тарзда бўлиб ўтган фожиани эслашдан кўра, Нозима фоизи билан қарзга олган минг долларни қачон қайтара олиш имкониятига эга эканлиги билан кўпроқ қизиқишди. Эр бўла туриб бу битгимдан беҳабар Самад ҳатто оғриниб ҳам ўтирмади – у тижорат соҳасида хотини ўзига қараганда кўпроқ нарсани билиши ва тушунишини, режаларни ҳам шунга яраша тузишини яхши биларди. Аммо масала бошқа ёқда эди: Нозима энди аввалги Нозима эмасди, руҳан чўккан бу аёл моддий жиҳатдан ҳам синиш эҳтимолини деярли ёддан чиқариб қўйганди. Ҳамкасб дугоналарнинг жон куйдириб маслаҳат беришлари, Чимкентга, "разбор"-га бориб келиш зарурлиги хусусидаги ўғитларини бифарққина тинглаб ўтирган Нозима ора-сира, ўрни келса-келмаса бош ирғаб қўйиш билангина жавоб бериб тургандай бўлди. Ниҳоят тоқати тоқ бўлган бозорчилар араз қилишиб, хайр-маъзурни ҳам насия қилганча

жўнаб қолишди. Фақат ошхонада ўралашиб юрган Самаднинг уларни подъезд эшиги ёнида қувиб етишию, хотинининг касал эканлиги ҳақидаги изоҳи ва узр сўрашигина бу ҳамёни семиз аёлларни Нозимадан буткул юз ўгириб кетишдан асраб қолди. Эр шундан ҳам чўчирди, илло, бозор – якка отнинг чангини чиқармайди, фақат бирдамлик, ҳамкорлик, бир-бирини қўллаб-қувватлаб туришгина мунтазам фойда келиб туришини таъминлайди...

Барибир, биз истаимизми-йўқми, “Вақт – қодир ҳакам” деган жуда оддий ва айни пайтда олий ҳақиқат қошида эҳтиром ила бош эгишга мажбур бўламиз. Бу сафар ҳам шундай бўлди. Орадан ўн кунча вақт ўтгач, Нозима фожиадан кейин биринчи бор эрининг ўрнига растада турди ва дастлабки савдони рисоладагидай ўтказди. Бу пайтда омборхонани баҳона қилиб жўнаб қолган Самад икки қатор наридаги растадаги гилам панасида турганча титраб-қақшаб хотинини кузатар ва йиғлаб юбормаслик учун зўр бериб кўйлагининг енгини тишларди. Шифо топгани, ишни бошлагани билан қутлаб анча киши келиб-кетди. Уйда, ваҳм гирдобида ёлғиз ётавериш анча юрак олдириб кўйган жувон аввалига келгувчиларга, ён-атрофига ҳадиксираб қараб-қараб қўяверди. Йўқ, бора-бора иш завқи аёлни ўз домига илинтирди – Нозиманинг ҳаракатлари тезлашди, юзига қон югурди, кўзларида ўт чақнай бошлади...

Шу куни Нозима илк бор қарз хусусида оғиз очди. Гарчанд пул берганлар икки марта келиб кетишган бўлишсалар-да, Самад ўзини ҳеч гапдан хабари йўқдай тутди.

– Анов бечора... – шу сўзларни айтаркан, Нозима яна ҳаяжонланиб, қалтираётган қўлларини жуфтлаганча иягига босди, – омон бўлганида қарзниям тўлардик, фойдаям олардик. Кейин мен... Ҳиндистонгайм бориб келардим... – Энди бутун вужуди титраётган аёл ўзини босиб туролмади – изиллаб йиғлаб юборди. – Менга керакмиди шу... бир бечоранинг умрига зомин бўлиб... Улиб бораётганмидим... Энди нима қиламиз, Самаджон ака?

Хавотирланиб қолган Самад дарҳол хотинининг қўлларидан тутди.

– У-ўйла-анма... Бир-р нима... бир-р нима... қилар-миз...

Ниҳоят йиғидан тўхтаган, аммо ҳамон ўпкасини бо-солмай, энтикиб-энтикиб кўяётган Нозима баайни ўзи-ни чулғаб олган оғир хаёллардан қутулмоқ қасдида туйқус кескин бош чайқади ва ирғиб ўрнидан турар-кан, онт ичаётгандай кескин оҳангда деди:

– Ишлаймиз, Самаджон ака, ишлаймиз. Қарзниям қайтарамиз... Бечора Флоранинг уйигаям ёрдам бериб турамиз.

Самад жон ҳолатда бош ирғаб, хотинининг фикри-ни маъқуллашга ошиқди. Илло, ҳамиша шундай бўлар-ди: Нозима ҳар қандай катта-кичик масала юзасидан албатта эрига маслаҳат солишга соларди-ю, аммо қарорни ўзи қабул қиларди. Тижорат чоп-чопларида ўтаётган умрлари мобайнида эр-хотин кўп бор чув ту-шиб ҳам қолишди, кўп бор яқин таниш-билишлари тарафидан уюштирилган алдам-қалдамларга ҳам ду-чор бўлишди, Самаднинг ҳисоби бўйича, энг камида тўрт хонали уйга етадиган пул ошна-оғайниларда, биз-нес-ҳамкорларда қолиб ҳам кетди, аммо ҳамиша муш-кул, ҳатто синишлари аниқ бўлиб қолган сўнгги дақи-қаларда Нозима кескин бир қарорга келар ва шу қарорни амалга ошириш учун ўлиб-тирилиб, жонини жабборга бериб ишларди. Тўғри, ишлар ҳамиша ҳам бирданига юришиб кетавермас, омаддан кўра кўпроқ омадсизликка дуч келинар, очигини айтганда, бир бурда қаттиқ нонга зор кунларни ҳам бошдан ўткази-шар, бироқ чекка-чеккада йиғлаб-сиқтаб, ўзини қар-ғаб-қарғаб оладиган, таниш-билишлар олдида эса ўзи-ни ошиғи олчи, шу сабабли беғам-бепарво тадбиркор-дай тутишни эплай оладиган, ҳатто ширин хомуза тор-тганча олинаётган фойда миқдоридан кўнгли тўлаёт-ганини писанда қилиб кетишни унутмайдиган Нози-ма то ҳақиқатан ҳам фойда кўрадиган кунга етгунга қадар мутаассибларча тер тўкиб меҳнат қилар, на ўзи тинар, на эрини тиндирарди. Бундай пайтлари, баъзи

тили заҳаргина касбдошлар топиб айтганидай, Нозиманинг “учинчи кўзи” очилиб кетар ва мана шу нигоҳ таъсирида аёл ҳатто қарзга олинган залворли миқдорларни фақат катта фойда келтирадиган, энг камида бирга бир ташлаб берадиган маҳсулотларнигина солиб олишга сарфлай оларди. Бундай пайтлари Нозима иш ташвиши билан ётиб, иш ташвиши билан уйғонар, то керакли пулни йиғиб, кўнгли хотиржам торتماгунча кўзига ҳеч нарса кўринмайдиган даражага етар, алоҳа, мақсадига эришгандан сўнггина фақат таниш-билишлар учунгина эмас, аслида ҳам беғам-бепарво, сақични чақиллатиб чайнаб юрадиган, озгина обрўталаб, ширин сўзга жонини садқа қилиб юборадиган оғиркарвон, дунёни сув босса тўпигига чиқмайдиган аёлга эвриларди-қоларди.

Фақат... фақат бу жараён кечажак кунлар, ойлар мобайнида кўнгилнинг туб-тубида ягона мақсад бўлгувчи эди: нима қилиб бўлса ҳам хатони ювиш, нима қилиб бўлса ҳам керакли пулни тўплаб олиш. Таъбир жоиз эса, бутун вужудингга, юрагининг туб-тубига муттасил, ҳар сония, ҳар лаҳзада оғусини чақиллатиб томизиб турғувчи ваҳима, виждон азоби йўқ эди. Утган кунлар кураши фақат мусобақа эди, холос, ўртага ҳам борйўғи мулк тикилганди. Мулк эса, ҳар нечук, одамнинг жони эмас. Бу сафар эса Нозимани марҳума дугонаси борасидаги хотиралару унинг ўлимида ўзини айбдор ҳис этиш азоби адоий-тамом қилиб улгурганди. Жувон – баайни ўзини мудом ушлаб-тутиб тургувчи недир бир асосдан, суянчиқдан айрилиб қолгандай – қаддини эгibroқ юришга ўтганди. Энг соғлом мулоҳаза, сермантиқ мўлжал, аниқ ҳисоб-китоблар ҳам кутилмаганда, айни чўққисига чиққан маҳал туйқусдан поп этиб узилиб қолиши мумкин эди – ўзи ҳам истамаган ҳолда дугонасининг доимо жиддий чехрасини кўз олдига келтирган аёл асабларини босолмасдан қаттиқ инграб юборганча тиз чўкар ва кафтларини юзига босганча титраб-қақшаб йиғлагани-йиғлаган эди.

Усти очик ярадай – бунинг устига Нозима бу ярани тинмай қовлагани-қовлаган эди – мудом лўқиллаб тур-

ган азоб ўз таъсирини кўрсатмай қолмади: жувон мўлжалда, ҳисоб-китобда янглишди. Умуман олганда ҳам, қучоққа сифмас нарсани қучоқлаб бўлмаганидек, отчопарда ҳам ҳар бир бизнесменнинг ўз тижорат соҳаси, тармоғи бор эди. Кўп йиллардан буён фақат кийим-кечак савдосида юриб, анча-мунча тажриба орттирган, керак бўлса бу борада юлдузни бенарвон урадиган, яъни ярим кечаси уйқусидан уйғотиб сўрасангиз ҳам бу мавсумда аёллар ўртасида қандай либос урф бўлишини адашмай айтиб берадиган Нозима тезроқ фойда олиш илинжида бир-икки дугонаси ваъда қилган катта даромад қутқусига учиб бор сармойасини озиқ-овқатдек нозик ва нотаниш соҳага қандай ташлаб юборганини ўзи ҳам билмай қолди. Одатдагидек, эрига маслаҳат солди. Жавобини кутиб ўтирмасданоқ бир қарорга келганини баён қилди. Самад эса ниҳоят хотинининг яна ишга астойдил кириша бошлаганидан хурсанд бўлди, холос, устига-устак, у Нозиманинг қатъий ҳисоб-китобга асосланмаган, фойдаси кафолатланмаган ишга қўл уриши мумкинлигини тасаввур ҳам этолмасди – таниш-билишларидан бир ой ичида ўн фоиз қўшиб қайтариш шарти билан қарзга олган уч минг “кўк”ини белига тугдию, дугоналари қуршовида Алматига йўл олди. Йўл Нозима учун ниҳоятда оғир бўлди – Чимкентга яқинлашган маҳаллари ранги ўчиб, қалтироғи тута бошлаган аёл ёнидаги шериги “Чимкентгаям келдик” дея суюнчи сўраб турган чоғда чидай олмасдан қаттиқ чинқириб юборди ва ҳушдан кетиб йиқилди... Алматига дармонсиз, йўл бўйи оғзига ушоқ ҳам сололмасдан борган Нозима бор сармойасини бригада бошлиғи ва бирга борган дугоналарига берди: “Мен учун ҳам ўзларинг бирон тузукроқ нарса ола қолинглар”.

Бу сафар омад юз ўгиргани рост эканми ёхуд аёллар сал эътиборсизлик қилишганми, ишқилиб, арзонгаровга олинган сарёғ ва қуюлтирилган сут қадоқланган яшиқларда кўрсатилган ишлаб чиқариш муддати сохта экан – бу қайтиб келаётган маҳаллари, божхонада аниқ бўлиб қолди. Буюм камлик қилгандай, бо-

зорчилар “Лайли-Мажнун” деб атайдиган “LM” сигареталарининг акциз маркалари ҳам сохта бўлиб чиқди. Маҳсулотларнинг нарhini эшитган маҳал “Тузуккина фойда кўрадиган бўлдим” деб қувонган Нозима эҳушидан оған аёл янглиғ суратдай қотиб қолаверди – божхона жами маҳсулотни мусодара қилди, СЭС озиқ-овқатларни йўқ қилиб ташлайдиган бўлди...

VIII

Ранги қув ўчган Нозима оналари тумшукларида олиб келадиган насибаларини кутаётган полапонлардек тизилишиб ўтирган қўшниларга аранг салом берасола ичкарига кириб кетди. Бу ҳолдан таажжубланган аёллар аввал бир-бирларига аланг-жаланг қарашди, сўнг ҳар нечук нигоҳларига недир сирли маъно беришга уришиб қолишдики, баайни худди шундай бўлишини улар олдиндан билишгану, энди ҳеч нимага ҳайратланишмаётгандек. Ҳолбуки, қанчасининг ичидан қиринди ўтиб кетди – яратганга аён. Илло, Нозиманинг сафардан келиши маълум эди – оғзи қулоғида юрган Самад санани соатига қадар аниқликда айтиб берганди, инчунун, эрнинг бу сафардан кўп нималарни кутаётгани-да, сафар иқтисодий аҳволни кескин ўнглаб юборишда ҳал қилувчи ўрин тутаётгани-да аён эди, шундай экан, бас, қўнидан тўкилса қўнжига деганларидек, сайёҳнинг йўлига нигорон кўз тикиб ўтирган ҳамсояларга ҳам недир томиб қолиши жоиз ва позим эмасми...

Орадан ярим соат ўтса ҳамки Нозимадан дарак бўлавермагач, Осиё опа ёшроқ келинчаклардан бирини элчиликка юборди. Аммо пешонасини маҳкам танғиб олган, лаблари қуруқшаб кетган Нозима боши қаттиқ оғриётганини айтиб узр сўрабди.

Аёллар гувиллаб ўз норозилиklarини изҳор этишга шошилишди. Ўпканинг зўри Шура холада кетди – эрталабдан буён қўлида кейинги уч ой учун коммунал хизмат ҳақи ёзилган хабарномани ушлаб ўтирган, ўзича “Уламан саттор, лекин Нозимадан бир нима ундирамани!” деган қарорга келиб қўйган жувон ҳамсояси-

нинг бу қадар безбетлигига чидай олмади ва шанғиллаб қарғанди:

– Ҳлсин энди, ёшгина нарсанинг боши оғриси... Ундан кўра тўғриси айтмайди-қўймайдими сенларни кўргани кўзим йўқ деб! Кўнғизга арпа баҳона деганлари шу-да. Э, ўзига ўхшаб сўппайган баҳонасиам ордона қолсин савилнинг... Биз уни одам деб чақирсак...

Осиё опа эса раҳбарларга хос салобат билан бир лаҳзада ҳамдардларга айланган аёлларнинг таънадашномларини бир муддат эшитиб тургач, қўл ишораси билан ҳаммани жим бўлишга чақирди ва худди ўша салобат билан гапиришга уриниб, ўзининг хулосасини айтди:

– Бу ерда яна бир гап бор-ов... по-моему...

Аллақачон янги даврабоши етовига ўта бошлаган аёллар хулосанинг бу қадар аниқ-тиниқлигидан антанг қолишди ва дарҳол мазкур қимматли фикрни ўртага ташлаган тилла бош раҳбарга ҳамду сано ўқишга тушиб кетишди...

Бу пайтда дунёда шундай қўшнилар борлигини тасом ёддан чиқарган Нозима алам зўридан ёстиқни маҳкам тишлаганча зўр бериб мушқул вазиятдан чиқиш йўлларини ахтарарди.

Рангли телевизор, мой доғи бор гилам – булар урвоқ ҳам бўлмаслиги равшан эди. Тилла тақинчоқларнинг бариси сотилса минг долларга яқин келади – бу энди ҳисобга олса бўладиган миқдор... Омборда қанча мол қолган?..

Нозима жавондан ҳисоб-китоб олиб борадиган дафтарини ва митти калькуляторни олди...

Отдан тушса ҳам эгардан тушишни истамаётган Нозима эртаси куни отчопарга иши гуриллаб турган даврлардагидек ўктам қиёфада кириб келишга уринди. У йўл-йўлакай бир неча танишлари ўтирадиган расталар ёнидан ўтаркан, аввалгидек чапараста гаплардан гапирди, йўлак ўртасида довдираб қолган аравакаш йигитчанинг елкасига қарсиллатиб урганча дангалига “Пўшт, ошна!” деб ҳазиллашишни ҳам уддалади. Токи дўст-душман кўриб қўйсин: Нозима ҳали синга-

ни йўқ, салгина чайқалди, холос, бу кимнинг бошидан ўтмаган, демак, унинг от устига чиқадиган кунлари узоқ эмас. Шундай экан, Нозима билан бемалол аввалгидек муносабатда бўлавериш мумкин, чунки у ишончли ҳамкор эди ва шундай бўлиб қоладиям.

Нозима мана шу кайфият билан гап орасида бир-икки танишининг кўнглига қўл солишга уриниб кўрди, яъни айлантириш учун уч-тўрт минг етмаётганини шаъма қилди. Таассуфки, “Қанча керак?” ёинки аввалги сафарларга ўхшаб “Ёрдамни биз бериб турамиз-да!” дегувчи мард топилмади. Ҳатто бир-иккита таниш элбуртдан савдо юришмаётганлигию, зарарига ишлаётганликлари ҳақида оғиз кўпиртириб шикоят қилишга тушиб кетишдики, айни шу ҳолнинг ўзи шубҳали эди: афтидан, улар Нозиманинг қарз сўраши эҳтимолидан воқиф эдилар. Ёмон гапнинг қаноти бор, деб бежиз айтишмас ахир. Бозор – бозор-да, топгандан синган кўп, аммо Нозима анча йилдан бери ишлаши ёки кўзга яқинроқлиги боисми, кўпларга танилиб қолган эди ва балки шу сабабли унинг даҳшатли даражада синганлиги ҳақидаги хабар яшин тезлигида тарқалиб улгурганди.

Таниш-билишлар ўзгариброқ қолишганди ва буни сезмаслик мумкин эмас эди. Тўғри, ҳозирча ҳеч ким очикдан-очик “пул йўқ” демас, аммо айни пайтда “пул бор” ҳам демасдики, мазкур ҳолатнинг ўзиёқ кишини шубҳага соларди. Нозима кўрқиб кетди. У кумурсқа уясидек одамга тўла бозор ичидан кетиб бораркан, ўзини саҳрода ёлғиз қолган дайидек ҳис эта бошлади. Шу нохуш туйғудан қутулмоқ қасдидами Нозима бир-икки танишларига ўзини мажбурлаброқ аввалгидек гапиришга уриниб кўрди, аммо эплай олмагани боис гаплари сунъий ва бачканароқ чиққанини ўзи ҳам сездди. Бу ҳолат ҳам аёлнинг обрўсини ошириш учун хизмат қилмади – аввал иккиланиб турганлар ҳам энди Нозиманинг буткул синганлигига ишонч ҳосил қилишди ва аёл ҳали асосий мақсадга ўтмасдан туриб бир олам баҳоналар тўқиб ташлашга ё бўлмаса ўта қадимий усулда ҳужумга ўтишга улгуришди, яъни гап индалласидаёқ Нозиманинг ўзидан қарз сўрай бошлашди...

Асабийлаша бошлаган жувон навбатдаги машъум хатога йўл қўйди. Ҳали ваҳм вулқони бутун даҳшати билан қайнаб-тошмаётган эди, ҳали мўъжиза рўй беришига ва барча мушкулотлар ўз-ўзидан ҳал бўлиб кетишига илинж бор эди, ҳали, очигини айтганда, шохи синмаган Нозиманинг ўзи вазиятнинг нақадар жиддийлигини тўла англаб етмаганди, дугонасининг ўлимидан парзага тушган жувон учун буларнинг бари бир ҳаракат билан ҳал этиладиган тирикчилик муаммоси эди, холос. Балки шу сабаблидир, у ёнига ўғри мушукдай суйкалиб келиб:

– Бизга бирон хизмат борми, акаси жонидан? – деб турган Қўзибойдан иккиланиб ўтирмасдан қарз сўради.

Уч-тўрт йилдан буён сўққабош, аммо озодлигининг дастлабки кунларидан кўча аёлларига илакишган ва улардан орттириб олган ёмон хасталигини фалон пулга базўр даволатган Қўзибойда “Чойдан оғзи куйган...” қабилда фақат таниш аёлларни тўшакка чорлаш одати бор эди. Нозимага-ку, у икки йилдан буён суқ билан қараб юрарди. Эҳ-ҳе, бу моқаймоқ ва ўзига яраша ўжар аёлни қўлга киритиш учун у нималар қилмаганди! Афсуски, ҳаммаси бефойда кетди. Мана энди шу қушчанинг ўзи донлай деб турибди! “Дам шу дамдир!” деган қарорга келган, ҳовлиқиб-шайтонлаб қолган Қўзибой бутун кучини овозини пастлатишга сарфларкан, ниятини пардалаш хусусида ўйлаб ҳам ўтирмади:

– Оғзингизга сиққанини сўранг, акаси жонидан, топиб бермасам ит бўлай!..

Азалдан Қўзибойни жини суймайдиган, ҳозир ҳам унинг аҳволини гаши келиб кузатиб турган Нозима шартта сўради:

– Ойига қанча?

Ўзи ҳам ишонмай юрган орзуйи бирдан амалга ошиб қолса одам тентак бўлиб қоларкан. Ҳозир ҳам жувоннинг қарз устига қўйилаётган ойлик устама фозини сўраётганини англаб етмаган, кўнгилнинг кўчаси эса аллақачонларга етаклаб кетиб қолган Қўзибой энди тамомила ўзини йиғиштиролмаб қолди ва елка-

ларини ғалати тарзда учириб, кўз қисиб қўйишга уриниш асносида кемшик тишларини намойиш қилганча ёйилиб илжайди:

– Биз ҳар куни ўн марта десангиз ҳам тайёрмиз, акаси жонидан, аммо ўзингизга қаранг – ҳафтасига икки мартадан камига кўнадиган аҳмоқ йўқ. Кейин бу ерда эмас, алоҳида бир квартирамиз бор...

Чўнтагидан калькуляторини олиб, ҳисобламоққа тайёрланаётган Позима ногоҳ ҳамсуҳбатининг нимага ишора қилаётганини англадию, нафрат ва алам зўридан кўзлари шокосасидан отилгудай бўлиб чақчайган ҳолида бир неча сония оғзини каппа-каппа очганча эсанкираб қолди ва ниҳоят забон битгач эса Кўзибойнинг ҳалитдан шаҳват билан ёнаётган кўзларига, жиққа терга ботган кўмирдай қора бўйнига беадад нафратланиб тикилганча наинки ён-атрофдагилар, ҳатто уч-тўрт раста наридагилар ҳам бемалол эшитадиган баланд овозда бақриб юборди:

– Сен, Қоравой, аввал каттароқ қозонга беш-олтита кирсовун ташлаб, ўзингни қайнатиб ол, кейин тиш-пишингни ювиб, устингдан бир челақ атир қуй-да, одамга ўхшаб кийин. Ана ўшандан кейин сен билан гаплашаманми-йўқми – ўйлаб кўраман. Ифлос қўлингни менга теккизишни эса хаёлинггаям келтира кўрма, ҳатто онамни тирилтириб келганингдаям!

Кўзибой таниш-нотанишлар олдида ёмон изза бўлди. Муҳаббатдан нафратгача эса бир қадам. Кўзибой ҳам аччиқ-тизиқ гаплар қилиб юборди:

– Кўп осмондан келаверма, энағар! Ўзи бу ёқда бўларинг бўлиб турибди-ку! Ҳали шошмай тур, сени олдимга эмаклатиб келдирмасам отимни бошқа қўяман!

Бу пўлисага жавобан Позима асабий тарзда кулди:

– Сенинг отинг бир ўзгариб бўлган. Энди иккинчисиниям топиб қўй, мараз!

Даҳанаки жанг оловига мой сепилаётганини кўрган аёл сотувчилар Позимани қучоқлаб олиб нари обке-тишди, эркаклар эса кўзи қонга тўлган, ҳансираб на-фас олаётган Кўзибойни судрашди. Мана шунда Кўзи-бой-Қоравой барибир сассиқоғизлигига борди ва:

– Агар айтганимни қилмасам, онам гўрида тинч ётмасин! Онамнинг арвоҳи урсин мени! – дея қасам ичиб юборди.

Вазият кескинлигидан келиб чиққан ҳолда аксарият бу онтга унчалик эътибор бериб ўтирмади, аммо қасам сўзлари ортида яширинган мудҳиш маъно Нозиманинг миясига ўқдай келиб қадалди...

Кайфияти бир пул бўлган Нозима омбордан ҳовлиқиб чошиб келган эрининг саволига жавобан “тинчлик” деб жавоб бераркан, бугун савдо қилолмаслигини кўшиб қўйди-да, индамасдан уйга қайтди.

Бизнеснинг ўз шафқатсиз қонун-қоидалари ҳам бор. Фоидали қарз вақтида қайтарилмадимиз – тамом, ўша лаънати устама кундан-кунга ўсиб кетаверади. Шунинг учуноқ ердан оладими, кўкданми, нима қилиб бўлса ҳам қарз вақтида қайтарилиши шарт эди.

Ҳар қалай, томоғи тушибгина турган қўшни аёлларга икки салафан халтачада конфет олишни унутмаган Нозима бош оғриғини сабаб қилиб уйга кириб кетиш олдидан бир амаллаб ҳар бир ҳаракати билан даврабошилиқ мақомида эканлигини кўз-кўз қилишга интилаётган Осиё опани четроққа чақирди ва ҳамсоялардан ўзи берган қарзларни қайтариб олмоқчи эканлигини тушунтиришга уринди. Жувон ишлари унчалик юришмаётганини яшириб ўтирмади. Фақат опанинг ҳузурланиб тамшанаётганини кўрган маҳал ичида бир нима узилиб кетгандай бўлди ва беихтиёр:

– Шуларсиз ҳам ишларимни ўнглаб оламан, лекин уч-тўрт сўм халақит бермасди-да. Шунинг учун, илтимос, имкони борлари қайтаришсин, яқин орада ишларим юришиб кетади, ана ўшанда яна қанча сўрашса бериб тураман, – деб юборди.

Нозима салгина беписанд оҳангда гапиришга уриниб кўрди, аммо кўзларидаги саросима, салқи қовоқлари, ҳадеб бармоқларини синдириши, умуман ўзи берган пулни шунчалик хижолатпазлиқ билан сўраши Осиё опани шубҳалантириб қўйди ва даврабоши гап нимадалигини ўзинча тусмоллади.

– Асло ўйланманг, синглим, – деди ниҳоят опа далда бераётгандай Нозиманинг елкасига қоқиб қўяркан. – Халқ сизни оғир аҳволга ташлаб қўймайди. Мана кўрасиз, бу масалани бугун-эрта ҳал этамиз.

– Раҳмат, опажон, – деди кейинги кунлар ичида биринчи мартаба суюниб кетган Нозима. – Билардим тушунадиган аёл эканлигингизни.

Бунга жавобан Осиё опа “Шунақа фазилатим ҳам бор” дегандай камтарона тарзда елка қисшишга уриниб қўйди.

Шу куни Осиё опа тиним билмади ва натижада яқин-атрофдаги бегона уйлардаги аёллар ҳам 13-уйнинг тўққизинчи қаватида яшовчи Нозима исмли аёл бировларнинг каттагина пулини еб қўйганлигидан, энди “разбор”га тушганлигидан, умуман ҳаёти қил устида эканлигидан воқиф бўлишди. Ким ачинди, ким бу аёл ўзи пиширган ошни ўзи суюб ичиши лозимлигини таъкидлади, хуллас, бетарафлар бўлмади ҳисоб.

Қарзни қайтариш масаласида эса баъзи муаммолар туғилди. Бирдан аён бўлиб қолдики, ҳеч ким шу кунларда бундай имкониятга эга эмас экан. Илтимосни етказувчи воситачи сифатида ўзини ҳақли равишда бу рўйхатдан чиқариб ташлаган Осиё опа бир-икки бор тил учида қарзни қайтаришга даъват этган бўлди, ammo опанинг ўзини тутишидан қарз қайтарилмаса қандай томошалар бўлишини кўришга ишқибозлик кўпроқ эканлигини тушуниб олса бўларди. Шура хола бўлса кўнглидаги гапни шартта айтди-қўйди:

– Нима, ундан мажбурлаб олибмизми? Биз сўрадик, ўзи югуриб обчиқиб берди, энди топгунимизча жимгина ўтира турсин! Топсак қайтарармиз, кўрқмай қўяверсин!.. Топмасак... топмасак бир гап бўлар... Ўзи берган бўлса...

Кейинги икки-уч кунни даҳшатли даражада бош оғриқ ва юрак сиқийш хасталикларига дучор этадиган чоп-чопларда ўтказган Нозима адоин тамом бўлди. Отчопарга боришдан безиллаб қолган аёл у танишидан бу танишиникига чопар, бирон жойдан чиқасола бошқа манзилга қараб елар, кечга бориб эса силласи қуриган, тамомила мадордан қолган аҳволда судралиб маконига

қайтаркан, борган жойларида эшитганлари, бир қарашда жўялидек туюладиган узрлар мясида аралаш-қуралаш бўлиб кетар, шунда Нозима ким нима деганини ҳам аниқ эслолмас ва ўз аҳволдан ўзи ҳайрон ҳолда яна танишларининг манзилларини эшлашга зўр бериб уринар, аммо мясининг қақшаб оғрий бошлаши бунга имкон бермасди. Самаднинг кун бўйи тилини осилтириб ўзига эргашиб юришлари, садоқатли кўриқчидай бегона эшиклар ёнида соатлаб оч-наҳор кутишлари – буларнинг бариси ҳам жувоннинг асабларини ҳаддан ортиқ ўйнатар ва у дод деб юбормаслик ёки мўлтираб қараб турган эрига бор захрини сочмаслик учуноқ тишларини бир-бирига синдириб юборгудай даражада қаттиқ босар, кўзларини эса маҳкам юмиб оларди.

Кўпчилик таниш-билишларнинг биттагина ожиза аёлга нисбатан тил бириктириб олиши мумкинлиги эҳтимолининг ўзини ақлга сиғдириб бўлмасди, албатта. Бироқ ҳар бир бош эгиб борган хонадонида уй эгаси ёнги бекасини топган маҳаллари (кўпинча улар уйида бўлишмасди) жўяли-жўясиз сабаблар чоғицган узрларни бўшашибгина тингларкан, Нозиманинг назарида бу барча гап-сўзлар, сохта мулозаматлар ортида Қорабойнинг қоп-қора башараси тиржайиб тургандай бўлаверарди. Шунда жувон сесканиб кетар ва бу кўрқинчли ўйни мясидан тезроқ чиқариб ташлашга ошиқарди.

Нозиманинг ҳисоб-китобларига кўра, таниш-билишлари ва кўни-кўшнилар кўлида унинг уч юз минг сўмдан кўпроқ пули бор эди. Лекин бетини сидириб ташлаб сўрай-сўрай ўн кун ичида бу миқдорнинг учдан бирини аранг йиғиб олди. Пул ҳақида гап очишга уринган маҳаллари ҳамсоялар жон томирлари босилгандай афтларини буриштириб юборишларини бир-икки кўргач эса, юрак ютиб бу хусусда бошқа оғиз очолмади...

Қоғозда қилинган ҳисоб-китобларнинг биронтаси амалиётда ўз тасдиғини топмади – етарли пул йиғилмади. Шувиллаб ўтиб бораётган кунларнинг ҳар бири қарз миқдорини фалон фонизга оширмоқда эди. Чорасизлик зўридан бошини маҳкам чангаллаб, сочларини аёвсиз тортқилаётган бир оқшом Нозима ўрнида

узоқ вақт куйиниб йиглаб ётди ва ниҳоят энтикиб-тит-
раб қаддини тикларкан, ёнида занжи қулдай тек қот-
ган эрига қараб илтижопи пиҷирлади:

– Энди нима қиламиз, Самаджон ака?..

IX

Дастлабки миш-мишларни отчопарга калиш харид
қилишга борган Санобархон кўтариб келди. Ҳадеб
тушиб кетаётган кўзойнагини тўғрилаб қўяётган аёл
танишларидан эшитганларининг барини ҳовлиқиб-
энтикиб тўкиб соларкан, ҳатто Қорабой онасининг
арвоҳини ўртага қўйганини ҳам қолдирмади.

Аёллар чувиллашиб Қорабойни қарғай кетишди,
уни ипирисқидан олиб пастга солишди. Ҳамжинсига
ҳамдардлик туйғуси боисми, Позимага ачинганлар
бўлди. Бир-иккита аёл эса шилқим қора мўндининг
боглаб таъзирини бергани учун уни мақтаб ҳам қўйиш-
ди. Хуллас, тадбиркор ҳамсоянинг путурдан кетган
обруси аңдаккина тикланди.

Бу чоршанба куни намозшом палла бўлган гурун-
эди.

Шу куни яна ҳориб-чарчаган, бир сўм ҳам ундирол-
маган Позима ҳамсоялар ёнидан ўтаркан, ўзига нисба-
тан муносабатнинг сал илиқлашганидан беҳабар ҳол-
да фақат салом бериш билан кифояланди. Уч-тўрт оғиз
илиқ гаплари эвазига недир ўзгачароқ, айттайлик, мод-
дийроқ кўринишдаги мукофот кутаётган аёлларнинг
ҳафсаласи пир бўлди. Упкани одатдагидек Осиё опа
бошлаб берди. У қоматини сириб турган оқ кофта ва
жинси шим кийган Позима подьездга киргандан сўнг
лифт шиғиллаб юқорига кўтарилаётганига қулоқ тутиб
турди-турди-да, афсусланиб бош чайқади:

– Узи аслида ғунажин кўзини сузмаса буқа ипини
узмайди. Бу жонивор тирсиллаб, таннозланиб, бир
жойларини кўз-кўзлаб тургандан кейин ҳар қандай
эркакнинг кўнгли суст кетади-да.

Гап ўзани қаёққа бурилаётганини англаган Шура
хола дарҳол жўр бўлди:

– Шундай, опажон, шундай. Яна денг, эркаклар билан кўл бериб кўришадими-ей, гаплашаётиб кўллари-ни текизиб оладими-ей. Кўзини-ку, узмай тураверади. Аёлсан, ахир, сал уёқ-буёғингга қара, ақлинг етмаса ўзингдан катталардан маслаҳат сўра...

Бу дунёда одамлар қандай қилиб бир-бири билан топишади? Улай агар, шунча ўйлансам-да, на бу саволнинг тузукроқ бир жавобини топаман, на бирон бир мантиқли шарҳга дуч келаман. Ақлим етгани эса тасодифлар ўйини, холос. Дейлик, феъл-атвор, дунёқараш, истак-майл жиҳатидан бир-биридан мутлақо фарқ қилувчи икки одамни учратасан, уларни бу ҳаётда сув билан оловга менгзайсан, аммо андак фурсат ўтар-ўтмас кўриб қоласанки, бу икковлон аллақачон топишиб олишган, кўйиб берсанг бир-бирини қиёматни биродар, ака, сингил ва ҳаттоки дўст деб атайди. Шунда беихтиёр ҳайрат бармоғини тишлайсан, дунёнинг ишларини англамоқ нақадар мушкуллигига яна бир бор имон келтирасану, жуда нари борса, файласуф ҳикматини такрорлаш билан кифояланасан: “Ақлдан озасан маъно қидирсанг...”

Каминанинг назарида, мисол учун, Осиё опа билан Кўзибой ака икки дунёнинг одамлари эдилар, уларни бирон нарса бирлаштириши мумкин эмас эди, мабодо бири иккинчисига донорлик қилиб қолган тақдирда ҳам уларнинг қони битта томир ичида қўшилишиб кетолмасди.

Биз ҳаммамиз хом сут эмган бандамиз. Нечукдир ўз ожиз хулосаларимизни мутлақ ҳақиқат ўрнида кўрмоқликка мойилроқмиз. Айнан шу сабабли ҳам бир куни тонг маҳал отчопарда, шундоқ раста ортида бир жуфт мусичадай ку-қулашиб турган Кўзибой ака билан Осиё опани кўриб қолганимда, рости, аввалига кўзларимга ишонмадим. Аммо воқелик мана шундоқ эди ва бу ҳақиқатдан қочиб қутулиб бўлмасди.

Мен ана шунда ўзимча салоҳият ҳисоблаб юрган кузатувчанлигим, бировлар феъл-хўйини ўрганиш, таҳлил қилиш орқали уларнинг ҳеч бўлмаса яқин келажagini аниқлай оламан дея сафсата сўқиб юриш-

ларим бариси аслида уч пулга қиммат мақтанчоқликдан ўзга нарса эмаслигига ноилож иқрор бўлдим. Мен ана шунда миямга ўрнашиб қолган чала билимларим, қайдандир ўқиб-ўзлаштириб олинган ожизона нуқтаи назарларим билан ҳатто ўзим мукаммал ўрганиб олдим деб ҳисоблаб юрган таниш-билишларимнинг биронтасининг қалбини заррача бўлса-да тушуниб етмаганлигимни тан олдим. Ва мен таслим бўлдим. Бундан кейин ўзим кўриб-билиб турган мазкур воқеани қаламга олишда давом этадиган бўлсам, минбаъд фалсафа сўқмасликка, ўзимни ақлли кўрсатмасликка (илло бу ҳолда кейинчалик шармандаликка учрашим эҳтимол кучаярди), олдиндан хулоса чиқариб қўймасликка, борини имконим даражасида қоғозга тушириб қўйиш билангина кифояланишга онт ичдим. Бундан ортиғига кучим етмас экан, зўриқишдан не наф...

Ҳолбуки, кундалик ҳаётимизда кўп учраб турадиган воқеа рўй берган, яъни манфаатлар бир нуқтада кесишган эди, холос. Осиё опа: “Мен Нозима яшайдиган уйнинг домкомиман”, – деб ўзини таништирган ва буни эшитган Қўзибой ўрнидан сакраб туриб кетган дастлабки лаҳзалардаёқ, бир кўз ташлашдаёқ улар бир-бирларининг аслида нима истаётганликларини жуда чуқур ҳис этдилар ва бу англаш туйғуси ҳеч қандай муқаддималарсиз ҳам асосий масалага ўтишга замин яратди.

Опани раста ортига бошлаб ўтган Қорабой:

– Шундай бўлиб қолди, опа, – деди. – Энди бу ишни тўғриламасак бўлмайди – обрў кетиб қолади.

Осиё опа илжайди.

– Тоза жигарингиздан урган экан-да.

Қорабой кўкрагига урди.

– Жигар жойида турибди, опа, юрак кетган, юрак. Шу қизни кўрсам бошим айланиб қолади.

Аёл, барибир аёл-да, Осиё опа ҳам гапириб бўлгандан сўнг ингичка лаблари орасидан қизил тилининг учини чиқариб турадиган ҳамсухбатига қараб тайсалланди:

– Энди, укажон, бошида эри бор жувон бўлса, мен бориб сизни гапириб турсам, тушунган бор, тушун-

маган бор, биласиз, элнинг оғзига элак тутиб бўлмайди, бу ёқда хўжайини болта кўтариб келиб турса...

Қорабой сал асабийлашди – ўз оёғи билан келиб турган жувоннинг ўзини тарозига сола бошлаши га-лати эди.

– Энди, опа, чумчуқдан қўрққан тариқ экмайди. Раз киришдикми, энди бу ишди охирига довур олиб бормасак бўлмайди. Бир олдимга олиб келинг шу қизни, тиллага кўмиб ташлай. Энди ўзи қулоғигача қарзга ботиб, нима қиларини билмай юрганиниям биламиз. Бир келсин олдимизга, маслаҳат солсин, “Энди нима қиламиз?” деб сўрасин, ана ундан кейин туриб бермаган номард. Қарзиниям узаман, киссасигаям бир-икки бўлак солиб қўяман. Сиз у томонидан хавотирланманг, нима хизмат бўлса, мана мен туриб бераман, “ғинг” деган номард!

Кўнглидан кечган ўй тасдиғини олган опа ўзини ноилож ён бераётгандай тутди.

– Бўлмаса, мен бориб бир вазиятни бир ўрганиб кўрай-чи.

Бироқ бу қисир ваъда Қўзибойни қаноатлантирмади.

– Ўрганиб ўтирманг, опа, ишни атакадан бошлай-веринг, атакадан!

Шунда... ёшлик йилларидаги ўйинқароқликлари ёдига тушдими ёинки маҳаллада бўлғуси куёвлардан олган совға-саломлари эвазига тортинчоқ қизларни учрашувларга олиб чиқиб юрган даврларини эслади-ми, ҳар тугул, ногоҳ юзи ёришиб кетган опа тошдай қаттиқ кафтини суҳбатдошининг елкасига босди.

– Ўғил бола экансиз, аммо-лекин! Ишлагандан кейин патгачайнар эркаклар билан эмас, сиздай мард йигитлар билан ишлаш керак-да!

Бироқ бу сафарги мўлжал нишонга аниқ бориб тегмади, ўзини мақтаганларида андак ҳушёр тортиб қолиш кўникмасига эга бўлиб улгурган Қўзибой (илло, одатда кейинги жумлада жуда зарур бўлиб қолган озгина пул тилга олинишидан чўчиб қолганди) сув кўрмасдан этик ечмайдиганлардан эди, ҳозир ҳам опа

кутганчалик терисига сизмай қувониб кетмади, билъ-акс, жиддийлашди:

– У ёғини бизга қўйиб бераверинг, опа, хафа қилдириб қўймайман. Ишдан гапиринг, ишдан.

Ҳамсуҳбатининг авзойидан унинг ўзига нисбатан топилдиқ сифатида қарамаётганини, бу қора таппи (мазкур ўхшатишни опа шу ерда кашф қилди) уч-тўртта тўр ташлаб қўйиб, ўлжаси биронтасига илиниб қолишини сабрсизлик билан кутаётганини, умуман олганда эса, ундан нимадир ундирмоқ учун албатта, кўзга кўринарли нимадир қилиш лозимлигини илган Осиё опа ноилож ён берди:

– Эмаса, мен борай.

– Боринг, – деди Қорабой қатъийлик билан. – Суюнчи сўрайдиган бўлиб келинг, биз хизматга тайёрмиз. – Сўнг, опанинг шашти пасайганини сезди чоғи, очиқчасига далда бериб қўйди: – Мошин-пошинли бўлиб қолсангиз ёмонми?

Энди қайтиш тараддудига тушган Осиё опа жойида таққа тўхтаб, морбоз найи овозига сеҳрланган илон янглиғ “қора таппи”нинг қоп-қора ва ингичка лаблари орасидан чиқиб турган қип-қизил тилига тикилиб қолди ва беихтиёр пичирлади:

– Машина...

Яқиндаги ўпкадан воз кечиб, узоқдаги қуйруқ вас-васасига тушган киши баъзан сароб домига илиниб қолгандай бўлади: ана, мақсад манзили ақл-ҳушни ўғирлайдиган даражада яқинки, қўлингни чўзсанг бас, муродингга етасан-кўясан.

Йўл бўйи бир-биридан чиройли енгил машиналар рулини бошқариб келаётган аёлларга ҳамишагидек ичи куйиб эмас, алланечук қаноат ҳисси билан қараб келган Осиё опа қўшнилар билан салом-алик қилиб, ҳолаҳвол ҳам сўрашиб бўлгандан кейин отчопарда нархларнинг осмон баробар эканлиги борасидаги шиквашикоятини одатдагидан кўра мухтасарроқ қилди ва ҳеч қандай муқаддима ёинки кириш сўзисиз бирданига айрим қулоғигача қарзга ботган бойвуччаларнинг дўст-биродарлари томонидан берилиши мумкин бўлган бе-

ғараз ёрдамни писанд қилмаслиқдек аҳмоқона нонкўрликка маҳкам ёпишиб олганликларини айтиб ёзғира кетди. Эҳтимол чиндан ҳам мавжуд бўлган бу тарздаги телбаликнинг ўзларига қандай алоқаси борлигини тасаввур эта олмаган даврадошлар ҳар эҳтимолга қарши опанинг гапини маъқуллаб бош ирғашди, бир-иккитаси ҳатто чуқур уф тортиб ҳам қўйишдики, бамисоли гапнинг индаллосиданоқ танқид ўқи кимни мўлжалга олганини жуда яхши тушуниб туришгандек. Бироқ арқонни узунроқ ташлаган опа тафсилотларга берилиб ўтирмади ва бу билан ўз қавми қизиқишини янада оширди.

Энг ажабланарлиси, опанинг шу кундан бошлаб Нозимага нисбатан меҳрибонроқ бўлиб қолгани эди. Эртаси кунни намозшомга яқин Сталин давриданми қолган “Победа” номли пачоқ машинадан одатдагидай бир жойига гард юқтирмасдан қорувли бир ҳайдовчи ҳамроҳлигида тушиб келган уй бекаси Фаня сўнгги ой учун ижара пули вақтида олиб бориб берилмаганлигидан дарғазаб ҳолда азбаройи икки марта тепага чиқиб келиб ҳам Нозимани тополмагандан сўнг ўшшайиб қайтиб кетаётган маҳал айнан Осиё опа домком сифатида меҳрибонлик билан жувонга мурожат этди ва гап нимадалигини англаган заҳоти дугоналарини ҳайратда қолдирганча ушбу муаммони тезликда ҳал этишга ваъда бериб юборди. Барибир қовоғи очилмаган Фаня дағдаға қилди:

– Агар эртага олиб бориб бермаса ўзидан кўрсин, кўч-кўронини подъездга олиб чиқиб ташлайман!

– Вой, оборади, дедим-ку, айланай, оборади. Обормай қаёққаям борарди.

– Шундай бўлсин!

“Победа” пат-патлаб ўрнидан кўзгалган заҳоти Осиё опа тўнғиллади:

– Илоё маҳалладан чиқмай туриб машинанг билан қўшмозор бўл!

Аёллардан бир-иккитаси кулган бўлди, бошқалар эса тобора ошиб бораётган қизиқишларини яширмақ мақсадидами, пистанинг зарари хусусидаги гурунгни давом эттирган бўлишди.

Опа бу сафар ҳам тайинли бир изоҳ бериб ўтирмади. Аммо чарчоқ ва ваҳима зўридан адои тамом бўлган Нозима кўча бошида кўринган заҳоти (у тўрт-беш кундан бери пиёда келарди) Осиё опа шартта ўрнидан туриб шу томонга юрди ва жувонни аёллар даврасидан беш-олти қадам нарида кутиб олди.

Гурунг Нозима учун азобли бўлаётгани шундоққина кўриниб турарди. Жувон бечора қизариб-бўзарар, бир нималарни тушунтиришга уринар, ҳатто қаддини сал эгиб, кичкинагина одамдай бўлиб туришиданоқ унинг абгор аҳволда эканлигини тушуниб олса бўларди. Бунга сайин Осиё опа ваҳимага зўр берар, ижара (опа бу сўзни уч-тўрт маротаба лаззатланиб такрорлади) пулини ундириш учун бир тўда эркакни бошлаб келган – “мана, ишонмасангиз қўшнилардан сўранг, уларнинг бариси гувоҳ!” – жанжалкаш Фаняни бир амаллаб қайтариб юборганини, йўқса у катта тўполон кўтариши аниқлигини эринмасдан ва янги-янги тафсилотларни қўшиб такрорлар, Нозиманинг изоҳларини бетакаллуфлик билан бўлар ёки умуман эшитмас, бировнинг уйда тургандан кейин ҳақини вақтида тўпамаслик муслмончиликка ҳам тўғри келмаслигини писанда қилиб ўтиб кетар, хуллас, собиқ рақибасини эзиб-топташни боппар эди. Дастлабки жумладаноқ довдираб қолган Нозима эса ҳеч ўзини эплаб ололмас, баайни бу таҳдидларни бутун маҳалла, бутун отчопар эшитаётгандек қисилиб-қимтинар, ўзини қўярга жой тополмас, бир амаллаб қорашақшақдек тинмай шақиллаётган бу аёлнинг овозини ўчиришга уринар, ишқилиб яқин-атрофдан таниш-билишлар ўтиб кетмасин деб жони ҳалак, айниқса, ҳали замон бозордан қайтиши лозим эрининг бу ҳангома устидан чиқиб қолишидан ваҳимага тушар, кўни билан сарғайиб, ялиниб юрганлари бир томону ўзи яшаб турган уй олдидаги бу шармандалик бир томон бўлиб жисми-жонига азоб ништарини тиктар, бу азоблардан, бу шармандалиқдан қочиб қутулмоқ, қайларгадир, сени ҳеч ким танимайдиган жойларга бош олиб кетмоқликнинг эса иложи йўқ эди. Айни пайтда қилган яхшилигини миннат қилиб ўтирган мана шу дав-

рабошию унинг ортида кулоқларини динг қилиб ўтирган аёллар олган қарзлар жамланса бемалол бир ойлик ижара пулидан ошиб кетишини аниқ билар, аммо буни айтмоққа на забон бор эди ва на журъат.

Ахийри нафси сал ором олган Осиё опа сайрашдан тинди ва оёқлари чалишиб-майнишиб кетаётган Нозима бир қоп гўштга айланган жисмини аранг судраб, подъезд томон йўл олди.

Лифт шийқиллаб юқорига кўтарилган маҳал аллақачон жойига келиб ўтирган даврабоши аввал томоғини тақиллатди, кейин бош чайқади ва ўз ҳаракатлари билан ҳамманинг эътиборини тортганига ишончи комил бўлгач, оҳиста деди:

– Шўрликка одамнинг раҳми келади...

Нозимага нисбатан муносабатда мубҳам вазиятлар кўпайиб бораётганини кўриб-билиб турган аёллар ҳар эҳтимолга қарши бетараф нуқтаи назарда қолишди:

– Қарз олишдан аввал бир маслаҳат сўрамайдими...

– Одамнинг оласи ичида эканини билмаганмикин...

– Ўша қиз ўзи менга бошидан ёқмаганди...

– Ўзи пиширган ош, айланиб ҳам ичади, ўргилиб ҳам...

Шу билан эҳтиёткорона оҳангдаги муҳокама ўз-ўзидан барҳам топгандай эди. Аммо бундай илимилиқ муносабат ёқинқирамади шекилли, Осиё опа парданинг бир учини сал кўтаришга аҳд қилди.

– Ёш-да, гўр. Ҳали пишиб кетади. Лекин ёш деб жондай кўшнимизни оғир кунда ташлаб кетавериш бизга ярашмайди. Ахир эскилар билиб айтган: “Ҳовли олма, кўшни ол”, деб. Мен ипподромда бир-икки киши билан гаплашдим, шундай-шундай, кўшнимиз оғир аҳволга тушиб қолди, процентининг ўзи олган қарзига етиб қолибди, дедим.

Аёллар бир-бирига ҳайрон бўлиб аланглашди – илло, отчопарда опанинг гапини оладиган “бир-икки киши” бўлиши мумкинлиги уларнинг етти ухлаб тушига кирмаганди. Бунинг устига, анчайин белисанд оҳангда гапиришига қараганда, опа ишни пишитиб келганга ўхшайди.

Дугоналарининг кўнгилларидан ўтган иштибоҳ юзларида акс этдимиз, ҳар тугул Осиё опа анчайин яланғочроқ тарзда изоҳ беришга мажбур бўлди.

– Одам ўзи қора бўлгани билан ичи оқ бўлиши мумкин. Ана, яхши негрлар ҳам кўп-ку. Муҳими бу одамнинг бировга ёмонлик тиламаётгани, қўлидан келганча ҳаммага ёрдам бермоқчи бўлаётгани.

Айниқса “ҳаммага” сўзи сал таъкидланиброқ, маънолироқ тарзда айтилгани баъзи нарсаларни ойдинлаштиргандай бўлди. Хаёлидаги машинанинг запас баллонидан бошқа ҳеч нарсасидан воз кечишни мутлақо истамаган Осиё опа гапдан тўхтаркан, шу дамга довур тиззалари орасида олиб ўтирган тугунчагидан кеча тишини суғургандай азобланиб қилган хариди бўлмиш чиройли қоғозларга қадоқланган вафлили шоколаддан ҳар бир қўшнисига бир жуфтдан улашиб чиқди ва индамасдан қайтиб келиб жойига ўтирди – тушунган ўзи тушуниб олар, тушунмаса ундан нари!

Опанинг бахтига фаҳм-фаросат борасида сафдошлари анча илгарилаб кетишган экан – шу заҳоти, айниқса, оғир кунда ва, айниқса, аёл зотига яхшилик қилмоқчи бўлган одамнинг олижаноблиги, саховатпешалиги, бир сўз билан айтганда эса, ҳақиқий эркаклиги борасидаги ривоятлару бўлган-бўлмаган воқеалар тафсилотлари даврага пешма-пеш тортилаверди. Нима эмиш, бундай одам жаннати бўлармиш, чунки унинг сахийлиги худосигаям, бандасигаям, умуман олганда эса ҳаммага, ҳа, ҳа, ҳаммага ёқаркан...

– Бўлди, қўшнилари сиз томонда!

Суюнчи сўраб турган “домком”нинг бу янгилиги ўзига нима беришини тушунолмади талмовсираб қолган Қўзибой ҳар эҳтимолга қарши:

– Яхши бўпти, – деб қўйди.

Бироқ бу ҳиссизроқ маъқулловдан қониқмаган Осиё опа изоҳ беришга шошди:

– Синглимиз қўни-қўшни деса ўлиб қоладиганлардан. Бир иш қилсаям аввал шулар билан маслаҳатлашади, шуларнинг гапига киради, узоқдаги қариндошдан яқиндаги қўшнини афзал кўради.

Ахийри бу хабар мағзини чаққан Қўзибой ёйилиб илжайркан:

– Зўрсиз-ку, опа, – деб қўйди. Сўнг бўйнини сириб қисиб турган қора водолазқасини тортиб, қўлини ичига суқди-да, бир варақ қоғоз олди. – Узоқдаги қариндошлар масаласида кўп нарсалар топдим.

Гап мавзуи ўзгариб кетганидан ранжиган Осиё опа яна эътироз билдирди:

– Бу осон бўлмади, ука. Сизнинг номингиздан майда-чуйда тарқатдим.

Қорабой ҳамсухбатига ишонқирамайроқ қараркан:

– Харажатни аяманг, – деди. – Лекин ҳаммасини ёзиб боришниям унутманг... Хўш, энди қариндошлар масаласига келсак...

Қошлари уюлиб кетган Позима титроқ бармоқлари билан пешонасини роса эзфилаб ўйланди, аммо барибир Осиё опа ўзидан нима истаётганини тушунолмагач, ажабланиб сўради:

– Нима, сиз менга ўшанинг олдига боришни маслаҳат бераяпсизми?

Опа мийиғида илжайди, сўнг унинг сочларини силаб қўйди.

– Сиз ҳали “нон”ни “нанна” деб юрган боласиз. Ҳаёт нима, турмуш нима, қийинчилик нима, яхши одам ким, ёмон ким – буни билмайсиз. Билиб олганингиз: “Мен биронинг олдига эгилиб бормаيمان, тамом-вассалом!” Менга ишонаверинг, жон сингуним, ҳар қалай, сиздан ёшим катта, ҳаётда кўп балони кўрганман, баъзан мушкул вазиятдан чиқиб кетиш учун ўзинг ёқтирмаган одамниям ёрдамга чақирришга тўғри келиб қолади. Ана шундан кейин маълум бўлиб қоладикки, ёмон одам деганинг аслида яхши одам экан. Дўст шундай пайтларда синалади, Позий. Одамнинг кўзиям шундай пайтлари очилади.

– Лекин бу гапларнинг анави қора мўндига нима алоқаси бор? – дея баттар ҳайрон бўлиб сўради боши ғовлаб кетган Позима.

Бу одамни эслаган заҳоти сесканиб, ирганиб кетишига қараганда жувон ўша жанжал маҳали айтилган

аччиқ-сассиқ гап-сўзларни асло унутмаганга ўхшарди.

Жувонни диққат билан кузатиб турган Осиё опа бошқа томондан хужумга ўтишга аҳд қилди.

– Мен сизни синглимдан ҳам ортиқ кўраман. Кўринишингиз ҳам синглимнинг ўзи, икки томчи сувдай бир-бирларингизга ўхшайсизлар. Фақат у бечора ўттизга кирмай туриб қора ер бағрига кирди. – Кўнгли бўшашиб кетган опа “қулт” этиб ютинди. Буни кўриб Нозима безовталаниб қолди. Беихтиёр миждасига қалққан ёшни артиб олган Осиё опа титроқ овозда давом этди. – Вақтида синглимга ёрдам беролмаганман, шунинг учун ҳали-ҳали уни эсласам юрагимни армон ўртайди... Шунинг учун, Позийжон, сизни биринчи кўрганимдан юрагим жиз этган... Сиз ҳақингизда орқаворатдан кўп суриштирдим. Синглим ҳам сизга ўхшаб дўлворгина, очиққина аёл эди. Афсус, умри қисқа экан... Унга вақтида ёрдам беролмаганим учунми, сизни кўп ўйлайдиган бўлиб қолганман. Ҳали ёш нарсасиз, арзимаган нарсага умрингизни зомин қилманг... Эшитдим, билдим, сиз ҳам ўзингизнинг синглингизга жуда меҳрибон экансиз...

Нозима сапчиб ўрнидан туриб кетди.

– Сиз... сиз синглимни...

Осиё опа энди унинг елкасини силаб қўйди.

– Мен кўп нарсани биламан. Айтдим-ку, биринчи кундан кўзимга ўтдай кўрингандингиз, деб.

Нозима бир қадам ортга тисариларкан, опага ишонқирамай, бироқ синчковлик билан қаради.

– Нималарни биласиз?

– Мен билган нарсалар, Позийжон, – опа ботик кўкракларига муштлади, – бир умрга мана бу ерда қолиб кетади. Мен бунақа нарсаларни бировларга айтиб юрадиган одам эмасман.

Афтидан, Нозима нимадандир гумонсирамоқда эди.

– Ҳар қалай, нималарни биласиз?

Опа уф тортди, сўнг ноилож қолгандай қўлларини ёйди.

– Мен билган нарсалар сизни уятга қўймайди, Позийжон... Қўйинг, сиқилманг... Ҳай, майли, қўймадингиз, озгинасини айтсам, айта қолай... Мен фалон қиш-

лоқда яшайдиган отангизни, икки боласи билан эрдан қайтган инвалид синглингизни, укаларингизни етти-саккиз йилдан бери боқиб келишингизни биламан... Мен уларга тузуккина уй сотиб олиб берганингизни биламан. Хўш, мен ҳар ойда уларга анчагина пул юбориб туришингизни биламан. Ҳатто ўтган ойда қарз олиб бўлса ҳам шунча пулни обориб бериб келганингизни биламан. Мен уйга бировларнинг тилла занжир-узуқларини ижарага олиб тақиб бориб келганингизни биламан. Мен уйдагиларга синганлигингиз ҳақида ҳеч нима демаганлигингизни биламан. Мен энди тушакдан туролмай қолган синглингизга Тошкентдаги энг зўр касалхонага ётқизаман деб ваъда бериб келганлигингизни биламан. Мен жиянларингизни ўқишга киритишни бўйнингизга олиб қайтганингизни ҳам биламан. Етадими? – Осиё опа иккала кафтини жон ҳолатда юзига босган Нозимага голибона қаради. – Мен ўзингиз яшаб турган мана шу уйни аллақачон сотиб олганмиз деб юборганингизни ҳам биламан. Мен аслида қўлингиз калталик қилиб Самаджонингиз билан катта тўйингизни эрта-индинга суриб юрганингизни ҳам биламан. Мен қишлоғингизда сизни “бой хотин” деб аташларини, илтимослар ҳам шунга яраша бўлишини, сиз ўлиб-тирилиб бўлса-да уларни бажаришингизни ҳам биламан. Мен яна уйдагиларингизнинг ҳаммаси қариндош-уруғларни эргаштириб сиз билан ваъдалашилганидек янги йилда эмас, кейинги ҳафта келишаётганини ҳам биламан, керак бўлса! Бунинг учун ҳатто автобус заказ қилиб қўйилганидан ҳам хабарим бор. Мана, келишсин, кўришсин, чекка қишлоқдан чиққан, ота-онасининг, есир синглисининг, жиянларининг, қариндош-уруғларининг, жами-жами қишлоқдошларининг беминнат дастёри, спонсорига айланган Нозимахоннинг аҳволини! Ахир у бой хотин, қўлини қаерга узатса етади: бировни касалхонага жойлайди, бошқасига ебкетарга кийим-бош олиб беради, учинчисига маҳси-калиш... Хўш, улар нимани кўришади: асло бой хотинни эмас, қулоғигача қарзга ботган, на уйининг, на жойининг тайини бўлган, ҳаттоки

эри билан ЗАГСдан ҳам ўтолмаган бир омадсиз хотинни-да! Мен биламан...

– Бас! – Азбаройи ролга берилганидан булбулигүё бўлиб кетган Осиё опа сесканиб кетди ва қаршисида кўзлари косасидан отилиб кетгудай аҳволда ўзига бақрайиб тикилиб қолган, ранги кўкариб кетган, ҳансираб нафас олаётган Нозимани кўрди. – Сизга... буларнинг барисини ким... ким айтди? Ким?

– Ўзингизни босинг, синглим, ўзингизни босинг. – Капалаги учиб кетган Осиё опа пилдираб бориб ошхонадан бир пиёла сув олиб чиқди. – Мана буни ичиб олинг, ўтиб кетади. Кўрмагандай бўлиб кетасиз.

Дарҳақиқат, муздай сувдан бир ҳўплаб, қолгани билан мисдай ёна бошлаган манглайини ҳўллаган Нозима сал ўзига келгандай бўлди.

– Қачон келишаркан уйдагилар? – дея сўради орадан бир неча дақиқа ўтгандан сўнг Нозима яна безовталаниб.

– Кейинги ҳафта.

– Аниқми?

– ...

Боши симиллаб оғрий бошлаган, қулоқлари шангиллаб кетган Нозима торгина хонада асабий тарзда у ёқдан-бу ёққа бориб кела бошлади.

– Сиз ўзингизни босиб олинг, Нозийжон, – дея Осиё опа энди юпатувчи оҳангга ўтди. – Асло хавотирланманг, бу ҳали ҳаммаси тугади дегани эмас. Худога шукр қилинг, сизнинг оғир кунингизда ярайдиган кўникўшниларингиз, дўст-биродарларингиз, ҳамкасбларингиз бор. Бу кунлар ўтиб кетади, ҳали қийинчиликларни кўрмагандай бўлиб кетасиз, мана мени айтди дерсиз. Ўзи... – опа атрофга аланглаб олди ва ҳар эҳтимолга қарши овозини пасайтирди, – ўзи қанча бўлди қарзингиз? Ҳамма ҳар хил гапирди.

Дир-дир титраётган Нозима бу гапларни эшитмади ҳам шекилли, бутун жисми жонини ўртаётган саволни берди:

– Анови қишлоғимга шпион юборган, тўғрими? Энди мени шантаж қилмоқчи, шундайми?

Осиё опа ўзини мажбурлаб қолди.

– Бунақа гапларни қўйинг, синглим, сизга ярашмайди. Тўхмат ёмон. Бир бечоранинг номини қорага булаб нима қиласиз. У одам ҳам юргандир бир чеккада ризқини териб. Сиз ҳақингиздаги гапларга келсак, биласиз, дунё тор, Нозийжон. Бировнинг таниши бошқа бировга хеш чиқиб қолади, хуллас, гап халтасини ковлайверишади, ковлайверишади, қарабсизки, бир-бирларининг танишлари ҳақида ҳамма нарсани билиб олишади.

Бироқ миясига ёмон шубҳа ўрнашиб олган Нозима ҳамон тинчий демасди.

– Шпион ёллагани аниқ. Аниқ. – Жувон бирдан жойида тўхтади ва Осиё опага кескин ўгирилади. – Опа, – шунда дир-дир титраётган Нозиманинг кўзларидан дувиллаб ёш қуйилди, – опа, тўғри, мен ёмон хотинман, ўзимга, бошқаларга яхши бўлсин деб ёлғон ҳам гапириб тураман, чунки тинчгина, яхши яшагим келарди, лекин отамни, синглимни, жиянларимни ўртага қўйиб қасам ичаман, шу кунгача менинг баданимга Самаджон акамдан бошқа биронта эркакнинг қўли тегмаган! Худо хоҳласа, бундан кейин ҳам тегмайди! Анави ифлос, онасининг арвоқини ўртага қўйишдан ор қилмаган тўнғизингизга айтиб қўйинг, бориб бошқа бировнинг этагини пойласин, менга эгалик қилишни хаёлига ҳам келтирмасин!

Нафаси ичига тушиб кетган Осиё опа нимадир деб эътироз билдирмоққа уринди, лекин юм-юм йиғлаётган Нозима бирон нима эшитадиган аҳволда эмасди.

– Ҳозир аҳволим оғир, тан оламан, жуда оғир. Лекин бундан баттар кунлар ҳам бошимга тушган, ўшанда ҳам қутулиб кетганман. Мен Россиянинг қирқ даражали совуқларида кўчада ўтириб пайпоқ сотганман, буйрагимни совуққа олдириб қўйиб ярим жон бўлиб қолганман, операция пайти у ёққа кетишимга сал қолган, ўшанда биз бошқа бир мамлакатнинг қор кўмиб ташлаган бегона бир кўчасида бир тийинсиз қолиб кетганмиз, шунда ҳам хиёнат қилишни хаёлимга келтирмаганман. Эр-хотин идиш-товоқ ювганмиз, сассиқ

омборхонада, каламушлар орасида уч кеча-кундуз чириган карам еб ётганмиз, лекин қайтиш пулини ҳалол ишлаб топганмиз, ўғирлик қилмаганмиз, фарлик қилмаганмиз. Келиб-келиб энди ёмон йўлга юраманми?! Мана кўрасиз, опа, мен ишлайман, Самаджоним ишлайди, биз бу ботқоқликдан чиқиб кетамиз. Ҳали бизнинг устимиздан кулмоқчи бўлганларнинг ўзлари шарманда бўлиб қолишади. Мана кўрасиз! Мана кўрасиз! Сиз бўлса мени олиб бориб анави ифлоснинг сассиқ қўйнига тикмоқчисиз. Бир сиз эмас, сезиб юрибман, кейинги пайтларда бошқа қўшнилар ҳам мени аҳмоқ билибми, менга ёрдам бериши мумкин бўлган қандайдир одамни мақтаб қўйишади, ўшанинг олдига чошиб боришим кераклигини уқтирмоқчи бўлишадими-ей. Ахир... ахир бу... бир одамни бўйнидан судраб бошқанинг тўшагига олиб бориб ташлаш қўшмачилик эмасми... Уят эмасми... Шармандалик эмасми...

Асаблари ортиқ дош беролмаган Нозима ҳунграб йиғлаб юборди ва ўзини диванга ташлаб, юзини ёстиққа босди.

Биринчи кўрган куниданоқ Нозимани енгилтак бозорчи аёллардан бири деб ҳукм чиқариб қўйган ва ушбу хулосасига қатъий ишонган, дейлик, юрмайдиган аёл йўқ, фақат арзон ёки қиммат аёллар бор деган ақидага маҳкам ёпишиб олган Осиё опа айни дамда илк бор иккиланиброқ қоларкан, ётиб қолгунча отиб қол қабалида сўнгги дастакни ишга солди.

– Лекин Флора...

Кейинги бир ой-қирқ кун мобайнида кўнглида йиғилиб келаётган алам, изтироб зардобига сўнгги томчи бўлиб қуйилган бу жумла Нозимани портлатиб юборди – ўрнидан сапчиб турган маҳал маҳкам тишлаб олган ёстиқни бир чеккага отиб юборган аёл кўзлари чақчайиб, оғзидан кўпик сачраган ҳолда титраб-қақшаб Осиё опанинг устига бостириб кела бошлади.

– Ҳа, Флорани мен гўрга тикдим, мен! Мен уни тезроқ учишга мажбурладим!.. – Юзи телбавор тусга кирган Нозима опа билан бетма-бет бўлган чоғда қисирлаб кетган бармоқлари билан юзини тирнади. Тирноқ-

лар изидан ситиб чиққан қип-қизил қон аёлнинг юзи-ни янада ваҳшийлаштириб юборди. – Агар, агар у ўлмаганда эди... Менга осонми ахир... Ҳар куни арвоҳи тинч қўймайди... Бўйнимга ёпишиб олади... Бўғаверади... Бўғаверади... – Аёл қора қонига беланган бармоқларини юзидан олди ва Осиё опа томон чўзди. – Мен нима қилай ахир! Қийналиб кетдим-ку... Узимни ўлдириб қутуламанми?!.

Ваҳима оғушида аста-секин ортга чекинаётган Осиё опа бошқа чидаб туролмади – ўтириласола эшикка қараб чопди.

Бир-икки уриниб кия олмаган калишини қўлига олган опа лифтни қутишгаям сабри чидамасдан зиналардан зипиллаб пастга энаркан, тинмай:

– Жинни экан-ку бу, жинни экан-ку... – дерди.

Х

Отчопарда гап ётмайди. Бозорнинг у бошида айтилган гийбат ярим соат ўтар-ўтмас бозорнинг бу бошига етиб келади.

Қорабой-Қўзибой ҳақидаги охирги янгилик ҳам шамол тезлигида тарқалди. Яъни, у ўз одатига содиқ ҳолда таниш аёллардан бирини алдаб-сулдаб уйига олиб борган. Аёл шошибгина турган экан, шу сабабли ноз қилиб ўтирмасдан дарҳол ечинасола ўзини тўшакка отади. Аммо ҳали таксида келаётган маҳаллари тилининг тагига битта ҳап дори ташлаб олган Қорабой ора-сира девордаги соатга кўз ташлаб қўйган кўйи шошилмасдан чақаётган тухумларининг оқини сарифидан ажратиб ўтираверади (дарвоқе, Қўзибой тухумнинг сарифидан қовуриб тайёрланадиган озарбай-жонча таомни ўз кўли билан тайёрлашни хуш кўрарди). Тоқати тоқ бўлган аёл ўдағайлайди:

– Бўлмайсанми энди?

Бунга жавобан Қорабой соатни кўрсатади:

– Ҳали ярим соат бўлмади, беш минут қолди, акаси жонидан.

Ҳайрон қолган аёл:

– Сенинг ётишингга соатнинг нима алоқаси бор? – деб сўрайди.

Шунда Қорабой муҳим бир янгиликни айтаётгандай жиддий қиёфага киради ва чўнтагидан боя ютган ҳапдорисидан битта олиб, тушунтиради:

– Бу эркаклик қувватини оширади, лекин ярим соатдан кейин таъсир кўрсатади. Шунини кутаяпман...

Оғзи сассиқ аёл бу гапни бутун отчопарга ёйиб чиқди. Шу-шу Қорабойни орқаворатдан “Ярим соат” деб атовчилар кўпайди, унинг ўзи билан юзма-юз келиб қолишган маҳалда эса тагдорроқ оҳангда соат сўрайдиганлар сони ҳам ошди. Аммо, очиғини тан олиш жоиз, махфиёна тарзда ҳалиги сирли таблеткадан сўраб келганлар ҳам анча кишини ташкил этди ва натижада ўликка кафанлик сотишга тайёр Қорабой дорининг кучини ўзида синаб кўрган, унинг таъсирига кафолат берадиган одам сифатида соф виждон билан бу матоҳининг бир қисмини ўзи харид қилганига нисбатан беш-олти баробар нарҳда пуллаб, тузукки-на сармоя ҳам ишлаб оларкан, дорини қаердан олиш мумкинлиги хусусидаги барча илтимослару ёлвориларни жавобсиз қолдираверди.

Айни пайтда баайни турмушнинг кундалик икир-чирларига, савдо машмашаларига миясининг бир қисминигина сарфлаб, қолганини бутунлай бошқа юмушга ишлатаётгандай Қорабой кейинги ўн-ўн беш кун ичида жиддий тортиб, мудом нималарнидир мулоҳаза қилиб, ҳисоблаб юришини, баъзан ҳатто гаплашиб турган чоғда ҳам ўй-хаёли бошқа ёқларга улоқиб кетишини таниш-билишларнинг аксарияти илғаб улгурганди. Ва бу ҳолга кўпчилик унчалик эътибор бериб ўтирмади. Илло бозорда яхши кетадиган мол учун олиб бориладиган узлуксиз кураш, маҳсулотни иложи борича арзонга олиб, иложи борича қимматроққа сотиш қайғуси, харидор, айниқса улгуржи мол оладиган харидорга руҳий жиҳатдан таъсир кўрсатишнинг янгидан-янги усулларини излаб топишга, кашф этишга уринишлар, фалон растадаги танишининг ўзидан кўра кўпроқ фойда кўраётганлиги хусусидаги алам – буларнинг бариси

сотувчиларнинг силласини қуритиб қўяр ва кечга бо-
риб уларнинг асосий қисми юмшоққина тўшақда са-
ҳарги бешга қадар ором олиб ётишдан бошқасини
орзу қилмай қўярди. Бундай шароитда эса бирон ҳам-
касбнинг ўзгараётган феъл-атвори – ҳатто бу ҳол яққол
сезилиб қолган тақдирда ҳам – бирон кишини сариқ
чақалик қизиқтирмаслиги аён эди.

Мана шундай шароитда Самаднинг асабийроқ ха-
ридорлардан бири билан жанжаллашиб қолиши ва
шармандали тарзда калтакланиши кўпчилик томони-
дан оддий ҳол сифатида қабул қилиндики, агар бун-
дай бир мулоҳаза юритиб кўрилса, ушбу фикрнинг
ростлигига ишонч ҳосил қилиш мушкул эмас эди. Фа-
қат кейинги пайтларда ҳамма нарсага шубҳаланиб
қарашга ўтган Нозимагина барча далил-дастакларнинг
биронтасини ҳатто зиғирчалик тан олмади ва буни
Қорабойнинг навбатдаги пасткашлиги сифатида
қабул қилиб тураверди.

Ҳолбуки, ҳаммаси арзимаган сигарета чўғидан бош-
ланганди.

Кун-уззукун пул топиш илинжида бесару сомон из-
ғиб юрган хотинининг ўрнига савдо қила бошлаган
Самад растага ёйиб қўйган кийим-бошларни эзгилаб,
ҳидлаб, авра-астарини ағдариб кўраётган чамаси қирқ
ёшлардаги, басавлат, кейинги пайтларда урф бўлган
чарм плашининг ўзи камида юз доллар турадиган ин-
жиқ харидор – одатда, бунақалар саволни кўп бери-
шади-ю, аммо ҳеч нарса харид қилишмайди ё бўлма-
са, сотувчи айтган нархнинг учдан бирини айтиб, оёқ
тираб тураверишади – кутилмаганда оғзидан қўйма-
ётган сигаретасининг чўғини бир шимнинг устига ту-
шириб юборса бўладими. Хитойнинг сунъий арзон
газламаси шу заҳоти куйди-қолди. Бир сўм бўлсаям
қимматроққа пуллаб, хотинининг кўнглини кўтариш
умидида ўлиб-тирилиб юрган Самаднинг бўлари бўлди.
Шу кайфият таъсиридами, жон ҳолатда шимга ташла-
ниб, куйган ўринни пуфлаб текислашга уринаётган
Самад харидорга сал қаттиқроқ гапириб юборди:

– Бу кўзми, ака, пўстакнинг тешигимми?

Ранги оқариб кетган харидор – бу ҳам унинг қаттиқ гап эшитиб ўрганмаганининг белгиси эди, аммо мол аччиғи – жон аччиғи, деганларидек, айни пайтда Самад бунақа нарсаларга эътибор берадиган аҳволда эмасди – сотувчига менсимайроқ қарашга уринди.

– Качествасиям зўр экан-да, бу бурюгининг.

– Пулига яраша-да, – дея тўнғиллади жони ачиб турган Самад. – Качестваси зўр мол керак бўлса, ана, карис бозорига боринг.

Харидорнинг бурун катаклари керилди.

– Қаерга боришни менга ўргатма, ука!

Самад унга олайди.

– Энди бунинг пулини ташлаб кетасиз.

– Мен емаган сомсамга пул тўламайман. – Очиқдан-очиқ дағдағага ўтган харидор кўкрак чўнтагидан қизил жилдли гувоҳнома чиқарди. – Мана буни кўряпсанми? Чиққан жойингга қайтадан тиқиб қўймайин яна, паст!

Шимни тахлай бошлаган Самад аввал харидорга ҳайрон бўлиб қаради, сўнг нимагадир қип-қизариб кетди ва кўзлари аланг-жалаң бўлиб, бироқ қатъият билан гапиришга уринган ҳолда, овозидаги титроқни ҳам яшириб деди:

– Уд-достоверениенгни о-орқангга тиқиб қўй-да, бу-бунинг пу-улини чиқ-қар!

Нимадир “қарс” этди – харидор қулочкашлаб туриб Самаднинг юзига мушт туширганди. Самад чайқалиб кетди ва мувозанатини сақлай олмасдан ёнбошга қулади. Бир ҳатлашда раста ортига ўтиб олган харидор муштдайгина Самаднинг устига миниб олганча аёвсиз ураверди, ураверди... Нечукдир – бундай ҳолатлар учун шубҳали тарзда – текин томошабин тўпланмади: кейинроқ, Нозима битта-битталаб сўраб чиққанда аксарият бу ерда бўлмаганини айтиб туриб олди, бошқалари моли ёйилиб ётганини, уни ташлаб кетолмаганини, чунки атрофда исиріқчи лўлилар изғиб юрганини рўкач қилди, бўлмаса-ку, ўша зўравоннинг таъзирини бериб қўйишаркан...

Хуллас, ким билади, недандир аламзада юргану, бу ҳодиса буғ чиқариб олиш воситаси бўлиб хизмат қил-

ганми, ишқилиб, харидор Самадни аёвсиз калтаклади. Бечора Самад типирчилар, ҳеч бўлмаса устидаги юз килолик юкни туширишга, ғужанак бўлиб олишга жон-жаҳди билан уринар, хирқирар, аммо, таажжубли томони шундаки, на дод солар, на ёрдам сўрар, умуман, бутун қувватини овоз чиқармасликка сарфлаётгандай эди.

Алоҳа ҳовуридан тушган харидор ҳарсиллаб ўридан турди, шошилмасдан плашининг барларини қоқди ва оғзини тўлдириб бир тупуриб қўйгач, ғолиб гладиатор янглиғ елкаларини учирганча отчопарнинг чиқиш эшиги томон ошиқмасдан юриб кетди. Уни биров на тўхтатди, на гапга солди – илло, куппа-кундуз куни, ҳамманинг кўз ўнгида бировни ер билан битта қилиб сулайтириб уриб кетиш учун энг камида заринг ёки зўринг, балки иккалови ҳам бўлиши лозимлигини энг содда томошабин-да илғаб турарди.

Дарҳақиқат, тупроққа, лойга беланган Самад ер билан битта бўлиб ётар ва унинг атрофидаги расталар ҳам тушуниксиз тарзда ҳувиллаб қолган эди. Бироқ аёл, барибир аёл-да: сотувчи жувонлардан учтўрттаси чопқиллаб келасола қарғана-қарғана мағлуб ҳамкасбга кўмакка ошиқишди: ким унинг бошини кўтарган, ким сув олиб келган, ким юзини артган.

Бироқ томоша шу билан тугамаган экан: аянчли манзара ана шундан кейин бошланди. Кимдан эшитгани номаълум, аммо воқеадан хабар топган, кўз ёшларига фарқ Нозима қуюндай учиб келасола “Самаджон ака!” дея чинқирганча ўзини эрининг устига отди. Кўмакчи аёллар ўзларини четга олишди ва ана шунда, ана шунда лойга, чангга, қора қонига беланган муштдайгина Самад, ана шу мигти жон бошида тиз чўккан ҳолида изиллаб йиғлаб турган хотинига кўзи тушган заҳоти ўзини четга олишга жон-жаҳди билан уринаётганини, ишқилиб, не бўлса ҳам бундоқ абгор, шармандали аҳводда Нозиманинг кўзига кўринишни истамаётганини илғашди. Худди шу лаҳзада, баайни ҳамтўшагининг ниятидан воқифдек, Нозима жон аччиғида эрини маҳкам қучиб олди ва унинг бошини кўтариб, кўкрагига босди. Самад

бир қалқиб кетди, сўнг шу алпозда, хотинининг кўра-гига юзини маҳкам босганча, бошига, бўйнига қуйила-ётган, лабларига сизиб тушган шашқатор иссиқ ва шўртаъм кўз ёшларига мижжаларидан қалқиб чиқаётган ожизона алам ёшлари кўшила бораётганини сездиди... Улкан дунёнинг улкан ташвишларига дучор бўлган эр-хотин: ота, сингил, укалар, қариндош-уруғлар, қўни-қўшнилар, ҳамкасблар орасида обрў-эътибор орттириб яшаш илмини эгалладим, бундан бу ёғига оламини сув босса тўпифимга чикмайди дея чучварани хом санаб юрган Нозима ва умр йўлдошига қуддай садоқатли, унинг ҳамма ишларини адолатнинг, ишбилармонликнинг, одамийликнинг чўққиси санаб юрадиган, унга салкам сифи-надиган Самаджон Ер аталмиш кичкинагина сайёранинг заррадай нуқтасида, отчопарнинг қоқ ўртасида бир-бирларини қучганлари кўйи зор-зор йиғлашарди. Улар ба-айни энди, шу ёшга етибгина ўз рўёлари, ўз сароб-орзуларига видолар айтишмоқда ва воқеъ бўлмиш шафқатсиз, риёкор, пастарин дунё остонасида довдираб, ўз қадрдон гўшаларини йўқотиб қўйган гўдаклардай ваҳимага тушмоқда эдилар... Ҳаво бирдан айниди: кузнинг ожизона илитгувчи қуёши эгаллаб турган осмонни қайдандир шитоб билан босиб келган қора булутлар эгаллади, отчопар бир зумда зулматга бурқанди, уер-буерда чи-роқлар порлай бошлади, бирданига шиддатли ёмғир қўйди. Ҳавони эгаллаган чанг-ғуборни бағрига олган томчилар ҳамон бир-бирларини маҳкам қучганларича пиқ-пиқ йиғлаётган эр-хотинни шалаббо қилди. Ёмғир сабабли деярли ҳамма сотувчилар мол-маҳсулотини йиғиштиришиб, омборга ёки уйига жўнаб қолишди. Ёпинчиклар панасида ёинки узоқроқ расталарда турган айримларгина эр-хотинга ажабланиб қарашаркан, бир-бирларига маънодор кўз ташлашиб, бош чайқашар ва баъзида гўёки бутун жумбоқнинг моҳиятига етишгандек, кўрсаткич бармоқларини чаккаларига тираб, айлан-тириб қўйишдан ҳам истиҳола қилишмасди...

Эҳтимол, кетма-кет келаверган омад ёхуд бахт ўз қадрини йўқотар, аммо навбат алмашаверган фалокатлар тобора аламлироқ, оғулироқ бўла борса керакки, охир-

оқибат ҳатто – ҳеч қурса зоҳиран – бу кўргуликларга дучор бўлган инсоннинг туйғуларини ўтмаслаштириб, бекфарқлик ҳолатига тушириб қўйиши-да мумкин экан.

Омбордаги охириги моллари ёниб кетганлиги ҳақидаги совуқ хабарни биз юқорида тилга олган воқеадан икки кун ўтгач Нозима машинада, Осиё опанинг оғзидан эшитди. Лекин опа кутганчалик шовқин кўтармади, дод солмади, ҳатто айбдорни излаб ҳам ўтирмади, уч-тўрт дақиқа суратдай қотиб тургач, бир оғиз:

– Самаджон акам ўша ердами? – деб сўради.

– Ўша ерда, ўргилай, ўша ерда. Фақат... айтишлари-ча, қутқаришга арзийдиган нарсанинг ўзи қолмаганмиш... Бир уюм кул... Лекин сиз бошқа нарсани ўйламанг, бир қўшнингизнинг бир коробка жинсисиям ёниб кетибди... – Тасдиқ жавоби ҳамда узук-юлуқ тафсилотларни хотиржам, баайни бошқа нарсаларни ўйлаётгандай совуққонлик билан эшитди, сўнг ойнага қараб ўтираверди, миқ этиб оғиз очмади...

Дарвоқе, Нозима опа билан машинага ўтирганга қадар бизнинг назаримизда баъзи эътиборга молик воқеалар бўлиб ўтдики, улар тафсилоти билан қиссамизнинг кейинги бобида таништирамиз.

XI

– Флора тирик экан!

Нозима остонада суюнчи сўраб турган Осиё опага анграйиб қараб қолди.

Оғзи қулоғида опа баттар авж қилди:

– Дугонангиз тирик экан, балоям урмапти. – Сўнг, Нозиманинг ўз қулоқларига ишонмаётганини пайқайди чоғи, зипиллаб унинг ёнига келди. – Худо урсин агар, тирик экан, ўз кўзим билан кўрдим! Юрибди ўлгур, швабрадай типпа-тик бўлиб!

Нозима имиллаб ўрнидан тураркан, чайқалиб кетди ва жонсиз бармоқлари билан стул суянчигидан бир амаллаб ушлаб қолди.

– Опа... – Жувоннинг овози қалтирарди. – Опа... ҳазиллашманг... Худо хайрингизни берсин, ҳазиллашманг...

Шу сўзларни айтганда, Нозима инграб юборди ва кўзларини юмиб олиб, санчиқ турган миясига ўнг кафтини босди.

– Узим кўрдим деяпман-ку сизга, Нозий! Сизни алдаш менга зарил келиптими? – Опа астойдил хафа бўлди. – Юрибди яшшамагур сизга ўхшаган яна биттасининг шўрини қуритиб.

Нозима кафтини пешонасидан олди ва шунда опанинг кўзлари чақнаб кетганини кўрди.

– Тирикми? Ўзингиз кўрдингизми? Ўз кўзингиз билан-а?!

Осиё опа иккала бармоғини кўзларига ниқтади.

– Мана шу кўзларим билан кўрдим.

– Қаерда? Қачон?

Опа ҳовлиқиб қолган Нозимага ғолибона боқди:

– Бугун, видеода!

Опага мўъжиза кутаётгандай сабрсизлик билан термулиб турган Нозима бу жавобни эшитгач, ўқ еган қуш мисоли ҳолсизланиб жойига ўтириб қолди ва ожизона пичирлади:

– Видео...

Бироқ Осиё опа бўш келмади.

– Вой, бўшашманг, числоси бор, числоси!

Аввалги жумла зарбасидан ўзига келолмаган Нозима опага меровсираб қаради.

Опа ҳижжалаб тушунтиришга ўтди.

– У қиз ҳеч қанақанги Чимкент-пимкентда турмас экан. Тушундингизми?

Нозима бош чайқади.

– Ўзимам шундай деб ўйлагандим. Бўлмаса, яхшилаб эшитинг. – Осиё опа стуллардан биттасини олиб, Нозиманинг қаршисига жойлашиб ўтирди. – Утган куни қозоғистонликми-қирғизистонликми бизнесменлардан биттаси тўй қилган экан. Шу тўйга тасодифан Қўзибой акаям бориб қолибди. – Осиё опа бу исмни эшитган заҳоти Нозиманинг сесканиб кетганини сездим, аммо бунга эътибор бермасликка уриндим. – Қараса, анави яшшамагур юрганмиш ялло қилиб. Ёнида бир аёл ҳам бормиш. Қўзибой ака ҳеч ким йўғида гап-

га солиб кўрса, ўша аёл анави яшшамагурнинг исмини Жанна дебди, у билан бизнес қилаётганини, яқинда Ҳиндистонга бирга бормоқчи эканини айтибди. Қўзибой ака дарров ҳаммасини тушунибди! Лекин аёлга индамабди. Флоранинг кўзига кўринмасдан секин орқасига қайтибди. Аввал сиз билан маслаҳатлашмоқчи бўлибди. Тушуняпсизми?.. – Опа кафтларини бир-бирига ҳузурланиб ишқалади. – Мана энди биз бу Флора-Жаннанинг таъзирини берамиз, қарзингизни проценти билан қуртдай санаб оламиз! Оламиз, олмасдан қўймаймиз! Ҳали улар бизнинг кимлигимизни билиб қўйишади!..

Гўёки ўз қарзини ундириб олиш имконияти туғилаётгандай терисига сифмай қувонаётган Осиё опа йўриқномани эслаб қолди шекилли, жиддий бўлишга уринди:

– Билиб турибман, гапларимга ишонмаяпсиз. Қўзибой акаям худди шундай деганди... Шунинг учун у киши тўй эгасидан илтимос қилиб, тўй туширилган видеокассетани запись қилиб келибди. Шундай экранда числосиям бор, соатиям. Ўзим кўрдим. Икки марта кўрдим. Худди ўзи. Юрибди яшшамагур... Энди, синглим, ўзингизам бир ўйлаб кўрингда. Ўшанда телеграмма менга жуда шубҳали туюлганди-да. Ўзи борми ёнингизда, яна бир кўрайликчи.

Нозима оғир бош чайқади – дугонаси ҳақидаги ҳар бир хотира, уни эслатувчи ҳар бир катта-кичик буюм виждонини азобга солавергани учун уларнинг барисидан қутулишга ҳаракат қилган ва бир куни машъум телеграммани ҳам ёқиб юборган эди.

Осиё опа яна бир бор голибона ишшайди.

– Жуда соддасиз-да, соддасиз. Билмадим, шу соддалигингиз билан қандай қилиб бозорда ишлаб юрибсиз. Ахир ўзингиз бир ўйлаб кўрмадингизми, умрингизда бир марта унинг уйига бормаган бўлсангиз, фақат бозорда кўришган бўлсангиз, қандай қилиб Флоранинг уйдагилар сизнинг адресин-

гизни билишади, яна эринмасдан телеграмма юборишади? Хўш...

Оғир ўйга ботган Нозима савол мазмунини унчалик англамади чоғи, опага довдираб қаради.

– Бунақаси ҳаётда бўлмайди! Яна бу касофатга самолёт ҳалокати тўғри келиб қолганини қаранг! Лекин Қўзибой ака айтдики, бу Флора аферист, самолёт бўлмаганда бошқа бир нарса ўйлаб топган бўларди-да, шу билан бадар кетарди. Тўғри-да, сизда на адреси бўлса, на фамилияси, на қаерда пропискадан ўтгани... Буларнинг биронтасини билмасдингиз, тўғрими?

Нозима бош ирғади.

– У менинг дугонам эди...

– Э, тупуринг унақа дугоналарга! – Осиё опа тутақиб кетди. – Дугона эмас, аферист у, аферист! Сизга ўхшаган аммамнинг бузоғини излаб юради. Менинг қўлимга тушгандакуя, етти қават терисини шилиб олардим-а!.. Туғилганига пушаймон қилдирардим! Бир умр қутулмай ўтарди, соғиб ичардим... – Ҳиссиётга берилиб кетаётган опа вақтида тилини тийиб қолди. – Лекин ҳалиям кеч эмас. Борамиз. Бўйнига қўямиз. Ундирамиз!.. Ўзи тилхат-пилхат олганмисиз? – шубҳаланиб сўради опа.

Нозима бош чайқади.

– Нима?! – Осиё опанинг кўзлари чақчайиб кетди. – Шу-унча пул бериб қўйиб-а?

– У менинг дугонам эди...

– Эшитдик буни! – чинқириб юборди баайни шу-унча пул қўлидан кетиб қолаётгандай ваҳимага тушган опа. – Лекин... Майли, ўзимизни босайлик, ўйлайлик... – Чидай олмасдан ўрнидан сакраб туриб кетган Осиё опа хона ичида уёқдан-буёққа юра бошлади. – Маслаҳатлашамиз, гаплашамиз, бир йўли топилар. Мен гувоҳ бўламан, Шура хола... Қўзибой акаям қараб турмайди... Лекин менга қаранг, – опа Нозимага қараб ўшшайди, – ўзим топаман, ўзим разбор қиламан деб хомтама бўлиб юрманг. У қиз сиз

хаёлингизгаям келтирмаган жойда яшаркан, ҳатто мендаям аниқ адреси йўқ. Мабодо... мабодо у ёққа ёлғиз кетадиган бўлсангиз, билиб қўйинг, қўлингиздан бир иш келмайди. Унда... биз ҳам гувоҳ бўлмай-миз-қўямиз. Бунинг устига, шу-унча пулни бизнинг олдимизда бермагансиз, буниям эсдан чиқарманг... Бунақа ишлар бамаслаҳат қилинади. Қўзибой акаям шу гапни айтиб юборди. Ундирсак... ҳаммамизга етаркан. Шунга... бир маслаҳатга... келинглар, деганди. Шундай... бир кириб чиқсак... ҳар қалай, икки ўн беш – бир ўттиз... – Оғир довондан ўтиб олган опа бу ёғига бидиллаб кетди. – Сизам одамга ўхшаб мундай бир яхшилиқнинг қадрига етинг-да, энди. Индамаса ўроғингизни кўтариб чопганингиз-чопган... Шундай бир одам ёрдам берай деб турганда... қадригаям етиш керак-да... Утириб, бир бамаслаҳат... Кейин, Қўзибой ака ваъда берди, бугун-эрта келадиган уйдагиларингизга етарли харажатниям бериб тураркан. Кейин суришиб кетамиз, деди...

“Уйдагилар” сўзи мазмуни онгига етиб борган маҳал иккинчи бор сесканиб кетган Нозима жовди-раб бир ойна оша ташқарига, бир опага термулди. Ҳамсоясининг жон жойини ушлаганини илғаган Осиё опа нишонга уришга зўр берди.

– Биладан, сизга ҳозир осон эмас, уйдагиларингиз, қариндош-уруғлар етиб келиб туришибди. Улар бариси сизни қўлини қаерга узатса етадиган бой хотин деб аташлариниям биладан. Келинг, шу-унча одамнинг ҳафсаласини пир қилманг, шавла кетса кетсин, обрў кетмасин...

Қалтираб кетган Нозима опанинг кўзларига тик боқди:

– Мақсад? Мақсаддан гапиринг? Қўзибой мени тўшагига обкириб, онасининг арвоҳини шод қилмоқчимми?

Осиё опа типирчилаб қолди.

– Э, худойим-эй, доим кўзингизга алламбалолар кўрингани-кўринган. Нима, жаҳл келганда ақл ке-

тишини билмайсизми? Биласиз. Шунчаки ўжарлик қилаяпсиз-да, ўр томонини босгиси келмайдиганлардансиз. Кейин, синглим, сочимнинг оқини ҳурмат қилинг, шу ёшга етганимда энди менга қўшмачилик ярашмайди. Мен бир холис одамман. Қўзибой ака тушунтирди, илтимос қилди, мен у кишининг гапларини сизга етказаяпман. Уртада бир тийинлик манфаатим бўлмаса... – Ростдан ҳам то шу кунга довуր бир тийинлик манфаат кўрмаганини, фақат енгил машина шамойилидаги қоп-қоп ваъдаларга дучор бўлаётганини эслаб қолди шекилли, опанинг ўпкаси тўлиб кетди. – Бир тийинлик манфаатим бўлмаса... Бу дунёда яхшилик қилиб, туҳматга қолгандан ёмони йўқ экан... Ўзингиз ўйлаб кўринг, Қўзибой аканинг нияти ёмон бўлганда иккаламизни бирга чақирармиди? Кейин, энг асосийси, – шу ерга келганда йўриқноманинг навбатдаги захира бандини эслаб қолган Осиё опа қувониб кетди, – сизнинг чарс феълингиздан чўчиган Қўзибой ака бизни меҳмонга ўз уйига эмас, бир танишининг ҳовлисига чақираяпти. У ерда танишининг оиласи, бола-чақаси тураркан. Тушунмадим, сизга яна нима керак ўзи?.. Куппа-кундузи бўлса, бировнинг уйи бўлса, уйда шу-унча одам бўлса, буям камдай, ёнингизда мен турсам...

Нозима опага саволомуз қаради.

– Нима, ҳозир бошлаб бормоқчимисиз?

Ўз навбатида Осиё опа жувоўнга ажабланиб қаради.

– Нима, менинг сиздан бошқа ташвишим йўқми? Эрталаб ипподромга боргандим, боши оғриб қолган Қўзибой ака шуни мендан илтимос қилди, қиёмат гап деб борини айтдим. Сиз билан етаклашиб юришга менинг вақтим йўқ, ишим бошимдан ошиб-тошиб ётибди. Агар майли десангиз, ҳозир ўша айтилган жойга борамиз-да, беш-ўн минут ўтириб, маслаҳатлашиб қайтамиз. Қўзибой акаям синглингиз қарз олса, сиз гувоҳ бўлиб турасиз, деб

илтимос қилганди. Уйдагиларингиз келаётган экан...

Асабийлаша бошлаган Нозима қўлини кўтариб, опани гапдан тўхтатди.

– Бирга бориб, бирга қайтамизми? Доим ёнимда бўласизми? Бир қадам ҳам узоққа кетмайсизми?

Шунда Осиё опа иккала қўлини кўкка кўтарди ва сал тантаналироқ тарзда хитоб қилди:

– Сизни алдасам кўр бўлай, болаларимнинг роҳатини кўрмай, омин!

Беихтиёр юзига фотиҳа тортган Нозима индамасдан ўрнидан турди, индамасдан кийинди, индамасдан кўчага чиқди ва худди шу ҳолда Осиё опа тўхтатган таксига ўтирди. Омборда бор қолган-қутган моллари ёниб кетганлиги ҳақидаги хабарни шу машинада эшитган Нозиманинг ўзини қандай тутгани хусусида аввалги бобда тўхталиб ўтганимиз боис бу борада ортиқча эзмалик қилиб ўтирмаймиз.

XII

Шаҳарнинг кунботар қисмида жойлашган оддийгина маҳалладаги одмигина ҳовли эшигининг очиқлиги Нозимани андак сергак торттирди:

– Сиз уйда одам кўп бўлади, дегандингиз...

Аmmo Осиё опа пинак бузмади:

– Бу сизга саккизта қулф-калити бор “дом”миди, ҳовли бўлгандан кейин эшиги очиқ туради-да.

Ичкарига киришди. Кафтдек ери бор кичкинагина ҳовли. Ёнбошда жимитдай ошхона. Опа ишонч билан тўғридаги хонага қараб юрди. Пастаккина икки қаватли эшиқдан сал энгашиб ўтишга тўғри келди.

Ҳовлига нисбатан олинганда кенг-мўлгина хона. Тўрда телевизор, чап тарафда хонтахта, ўнг тарафда яна бир эшик, унинг ёнидаги диванда эса... кирганларга бақрайиб тикилиб қолган Қўзибой ҳаминшагидек қоп-қора либосларига чулғаниб ўтирарди.

Афтидан, охирги лаҳзага қадар Нозиманинг келишига ишонмаган ва балки шу сабабли андак доддираб қолган Қўзибой-Қорабой кўлида айлантириб ўйнаб ўтирган кетмон дастасини диванга қўйди ва эсанкираганроқ алфозда жувондан кўз узмасдан ўрнидан тураркан, илжайишга ва неча кунлардан бери хаёлида такрорлаб, машқ қилиб юрган гапларини ирод этишга уринди:

– Хуш келибсиз, хуш келибсиз бизнинг кулбаи вайронага. Қадамларига жонимиз тасаддуқ...

Қорабойга кўзи тушган заҳоти даблари пир-пир уча бошлаган Нозиманинг қовоғи уюлиб кетди:

– Бу кулбани сизнинг дўстингизники дейишганди. Ваъдага кўра, бу ерда болалар ҳам ўйнаб юриши керак эди.

Баайни сеҳрлангандай жувондан кўз узолмаётган Қорабой бир неча бор маъқуллаб бош ирғади.

– Тўппа-тўғри, тўппа-тўғри. Бу уй дўстимизники, лекин хоҳласак эртагаёқ бизники бўлади, акаси жонидан...

Тоқати тоқ бўлган Нозима уни жеркиб берди.

– Менга қара, Қорабой, мен бу ерга сассиқ гапларингни эшитгани келганим йўқ. Аниқ гапим бор, Флора тирик деб орага одам қўйган экансан, – аёл Осиё опага ишора қилди, – шуни эшитгани, кўргани келдим.

Қорабой ўз элчиси томон ҳатто қараб ҳам қўймади, умуман, у хонада Нозимадан бошқа ҳеч кимни кўрмаётгандай эди.

– Тўппа-тўғри, тўппа-тўғри.

Қорабой меҳмонларни ўтиришга таклиф қилиш ниям унутган кўйи тимирскиланиб бориб видеомагнитофонни ёқди.

Осиё опанинг зўр бериб диванга ишора этишларига қарамай, бориб чап тарафда турган стуллардан бирини олган Нозима пойгакка қайтиб келиб стулни эшик ёнига қўйди-да, унга ўтирди.

Ёришган экранда сармоядоргина одам ўтказаётган туй манзаралари намоён бўлди. Дарҳақиқат, экран чеккасидаги сана ўтган шанба кунини кўрсатиб турарди.

Қорабой энгашиб бир мурватни босган эди, одамлар тезлаштирилган фильмлардагидек елиб-югуриб қолишди. Ниҳоят бошқа бир мурват босилгач ҳаммаси ўз маромига тушди ва Нозима экранда Флорани кўрди. Рўмол ўраб олган қиз ўша таниш табассум билан жилмаяр, ёнидаги аёлни қучоқлар, унинг қулоғига нимадир деб шивирлар ва яна кунларди.

Нозиманинг юраги орзиқиб кетди. Айни пайтда у арвоҳни кўраётгандай эди.

– Ўлган... ўлган у... – дея шивирлади жувон.

Қорабой яна бир мурватни босган эди Флора мана шу бахтиёр кулаётган ҳолида экранга бор юзи билан муҳрланиб қолди.

Нозима сесканиб кетди.

Анча ўзига келиб олган, неча-неча вақтдан бери ипидан игнасига қадар тузиб юрган режаси ниҳоят амалга оша бошлаганига ишончи ҳосил бўлган Қорабой қўлидаги бошқарув пультамини кафтга уриб-уриб гапирди:

– Адрес менда. Борсак, бирга борамиз...

Нозима жаҳл билан унинг гапини бўлди:

– Бунингнинг ҳақиқийлигига ким кафолат бера олади? Эски ёзувга битта числони кўшиб қўйиш қийин иш эмаслигини ёш бола ҳам билади. Сенинг ўзингнинг бўлса, биттаям гапингга ишонмайман – сен эски қасамхўрсан!

Ҳеч бўлмаса озгина илимилиқроқ гап эшитиш илинжида турган Қорабой бўғриқиб кетди.

– Мана кафолат! – у чўнтагидан бир даста доллар чиқариб кўрсатди. – Мен қарз бериб тураман, процентсиз. Кейин, акаси жонидан, Флорадан ҳаққингизни олганингиздан кейин қайтарасиз.

– Флора ўлган...

– Флора тирик, акаси жонидан, мана исботи, – Қорабой экранга ишора қилди. – Уни тополмай қол-
сак ҳам майли, қўрқманг, суришиб кетармиз...

– Сен-а? – Нозима мазахомуз илжайди. – Сен пу-
лингдан бекорга воз кечасанми? Ундан кўра ўзинг-
ни осиб қўярсан! Мен сенга ёш бола эмасман, очи-
фини айтавер: шартинг нима?

Энди Қорабойники тутиб қолди – режа-пежаси-
ни, охир-оқибат қизни тўшакка ихтиёрий бошлаб
келиш йўлида маккорона тўқилиши лозим бўлган
тўрларни ҳам эсдан чиқарганча тўғриси айтди-
қўйди:

– Шарт – эски шарт. Оғзингга сиққанини сўра –
бераман, қайтиб олган номард!

Нозима ўрnidан отилиб турди, унинг кўзлари бе-
мисл нафратдан ёнарди:

– Менинг жавобим ҳам – эски жавоб! Такрорла-
шим шарт эмасдир.

– Унда... – калавасининг учини йўқотиб қўйган Қо-
рабой ниманидир мулоҳаза қилаётгандай айтишга
гап тополмай қолди: – Унда...

– Унда хайр!

Нозима ортига ўгирилаётган маҳал чидаб турол-
маган Қорабой бўкириб юборди:

– Унда ўзингдан кўр!

– Ҳай, ҳай, ҳай, – шу пайтгача бор-йўқлиги би-
линмай турган Осиё опа ногаҳон тилга кирди ва
дарҳол Нозимани билагидан ушлаб ўзига қаратди.
– Қўйинг, синглим, қизишманг. Қўзибой акангиз
сизга ёмонлик тиламаётгани кўриниб турибди-ку,
нима қиласиз подадан олдин чанг чиқариб! Аввал
мундай бир гаплашинг, маслаҳатлашинг...

– Қўйинг, опа, менга ҳеч нима керак эмас, – дея
кескин бош чайқади Нозима яна эшик томон ўги-
риларкан. – Кўчада очдан ўлиб кетадиган бўлсам
ҳам бу ифлосдан бир тийин сўрамайман!

– Ким ифлос?

Кўзи қонга тўлган Қорабой икки ҳатлашда аёллар ёнига етиб келди ва бор гавдаси билан эшикни тўсаркан, дағ-дағ қалтираган кўйи бир даста долларни Нозиманинг юзига тақади.

– Шунинг олинги, кейин суришиб кетамиз, акаси жонидан...

Нозима кўлни кескинроқ итариб ташлаганди, юзталиқлар сочилиб кетди. Бунинг кўриб ҳуши бошидан учгудай аҳволга келган Осиё опа жон ҳолатда Қорабойни нарироққа сурди.

– Кўйинг, Кўзибой ака, асабийлашманг. Бугун гапларингиз гапларингизга тўғри келмаяпти, шунинг учун келишганимиздай Флоранинг адресини берингиз, биз кета қолайлик. Кейин бафуржа гаплашармиз. Қани ўша, менга кўрсатган қоғозингиз?

Ҳамон дағ-дағ қалтираган кўйи Нозимадан кўз узмаётган Қорабой диван ёнидаги эшикка ишора қилди. Осиё опа зипиллаб шу ёққа юрди ва то Нозима ўзига келиб улгургунига қадар овозсиз очилган эшик ортида ғойиб бўлди.

Кўнгли недир ноҳуш бир нимани сезган Нозима шу тарафга отилди. Эшикдан кирган жувон ўзини деразаси йўқ кичикроқ хонада кўрди. Ўртада икки кишилиқ ётоқ дивани, унинг ёнида столчада ичимликлар, газаклар, чап тарафда каттагина тошойна. Бу хонанинг ҳам ўнг томонида жойлашган бир эшик сассиз ёпилаётганини илғаган Нозима ўзини шу тарафга урди. Аммо у кечиккан эди – нақ бурни тағида қарсиллаб ёпилган эшикни кимдир у тарафдан икки марта қулфлашга улгурди. Жувон орқага шошди. Стулга бамайлихотир жойлашиб ўтириб олган Қорабой унга қараб илжайди. Нозима жон ҳалпида ўзини эшикка урди – аммо бу ҳам қулфланган эди. Жувон эшикни муштлай кетди:

– Осиё опа! Осиё опа!

Қорабой ўрнидан турди, кўлларини бир-бирига чалиштирган кўйи жувоннинг уринишларига мазахомуз тикилиб турди ва эшикни ураверишга кўллари

шишиб, бақиравериб томоқлари қуруқшаб кетган, кўзларига ёш қалққан Позима ўзига ўгирилган маҳал мудҳиш ҳукми эълон қилди:

– Мен онасининг арвоҳини чирқиратиб қўядиганлардан эмасман! Шу уйдан ё менинг шартимни бажариб кетасан, ё ўлигинг чиқади, акаси жонидан...

ХIII

Келишув уч соат бўлса-да, Осиё опа нақ беш соатга яқин кўча айланиб юрди. Пиёда. Лекин нечукдир чарчамади. Билъакс, ёнидан физиллаб ўтиб турган машиналарга яна бир бор қаноат ҳисси ила термуларкан, кўнглида уйғониб бораётган шодумонлик туйғуларига эрк берди, баайни ўзи ҳам орзу қанотларида парвоз этди: олажак машинаси учун ранг танлади. Илло, опанинг бир нарсага имони комил эди: Қўзибой алдаши мумкин, ҳар қалай, савдо одами, аммо Позима унақа эмас, виждонли, демак унга энди маҳкам ёпишиб олади, ниятига етмагунча қўйиб юбормайди, улай-булай дейдиган бўлса расвойингни чиқараман деб қўрқитади, ишқилиб, йўриғига солиб олади-да. Бундай сигирни эса кўп вақт соғиб юриш мумкин...

Осиё опа дастлабки хонани ўз калити билан очиб, оёқ учида ичкарига кираркан, жимжитликдан ажабланди. Йўқ, мана, нимадир эшитилгандай бўлди. Опа қулоқларини динг қилди. Адашиши мумкин эмас эди: кимдир, шубҳасиз аёл киши хиргойи қилмоқда эди. Беихтиёр оғзининг таноби қочиб, баданлари исиб кетган опа мастона сузилиб, бош чайқаб қўяркан: “Бу бузоқнинг югургани қўшни хонагача бўлибди”, деган хулосадан тамомила яйраб кетди.

Осиё опа этикчасини оҳиста ечаётиб, чап оёғининг тумшуғига илиниб қолган бир хазонни эҳтиёткорлик билан олиб ташларкан кўзи ғира-шираликка сал кўниккани боисми, остонада, ён-атроф-

да сочилиб ётган юз долларликларни кўрди. Опа энтикиб кетди, чуқур нафас олди. Манзил яқин эди чамаси...

Эгиласола пулларни йиғиштириб олиш ва секингина жўнаб қолиш қутқуси кучли эди. Аммо опа вужудию руҳини эгаллаб-чирмаб олган бу жодуни енга олди – илло, олдинда бундан-да залворликроқ, бундан-да самаралироқ мукофот шамойили кўзга элас-элас чалинаётгандай эди, ким билади, сахийлиги тутиб кетса, ҳар икки томон эп кўрадиган соврин миқдори қанча бўларкин. Устига-устак, вужудини қиздириб ётган бошқа бир истак ҳам мавжуд эди – қани, кўрайлик-чи, моҳпора ойимқиз тўшақда не алфозда ва не бир ўйинлар намойиш этиб ётганикин...

Кейинги хона эшиги қия очиқ эди. Осиё опа ичкарига оҳиста бош суқди. Шифтда ёниб турган биргина қизил чироқнинг заиф нурлари хонани кузнинг хира ва сийрак туманига чўмдиргандек эди. Опа кўзларини каттароқ очди. Тўрда, тўшақда биров ўраниб ётарди. Чап тарафдаги тошойна ёнида ичкўйлақда ўтирган Нозима эса дарҳақиқат минғирлаб бир таниш кўшиқни хиргойи қилар ва кўзгуга диққат билан тикилганча сочини тарарди.

“Булар вақтни бекор кетказишмапти”. Шундай халғга борган Осиё опа энди келин-куёвни чимилдиққа олиб кирган янга мисоли ҳеч бир уялмасдан, шундаям одобга сал риоя қилишга уринган ҳолда яна оёқ учида аста юриб бориб Нозиманинг яланғоч елкасига бармоқларини текизди. Елканинг муздай эканлигига опа унчалик эътибор бериб ўтирмади – терлаб-пишиб ишлаган бия ўзини совутиши аниқ-ку.

Нозима ҳатто қайрилиб ҳам қарамади. Гўё шундай бўлишини билгандек кўзгуга қараб опага бош силкиб, салом берган бўларкан, кўрсаткич бармоғини лабларига босди ва шивирлади:

– Шш-ш.

Осиё опа Нозиманинг ёнига сассизгина чўкишни уддалагач, тўшак томон ишора қилди-да, ўз навбатида пичирлаб сўради:

– Ухлаяптилар шекилли...

Нозима бош ирғаб, опанинг гапини маъқуллади. Сўнг оғзи очиқ турган мўъжазгина идишчадан крем олиб, қунт билан кўзининг тагига суртаверди.

Ичи тошиб бораётган Осиё опа чидаб туролмади, бир-икки қимирлаб, уч-тўрт бор оғиз жуфтлагач, ахийри сирлироқ оҳангда гапиришга уриниб сўради:

– Хўш, қалай...

Машғулотини азбаройи эътибор билан давом эттираётган Нозима елка қисиб қўяқолди.

Бу жавобдан баттар дами қайтиб, кўзлари тинган, оёқлари орасига иссиқ бир нима оқиб тушгандай энтикиб-тўлиқиб кетган опа меҳри жўшиб Нозимани қучиб олди. Осиё опа эҳтимол ҳеч бўлмаса бундан кейин ўзини энг яқин сирдош сифатида тутиши мумкинлигини писанда қилиб қўйиш учуноқ Нозимани бир муддат қучоқлаб туравериш ниятида эди, аммо жувоннинг қуймичида бармоқларига илашган шилимшиқ бир нимадан жирканиб кетдию, дарҳол қўлини тортиб олди. Шундан кейин опа Нозимага сал тепадан келиброқ, менсимайроқ назар ташларкан, қизил чироқ ёруғида арвоҳдай кўринаётган жувоннинг елкаларида, бўйинларида қонталаш изларни, тилинган ўринларни кўргандай бўлди. Кўп жойларини доғ босган ичкўйлак аёвсиз йиртилганини ҳам пайқаса бўларди.

– От ўйин зўр бўлганга ўхшайди, – деди опа бошини сарак-сарак қиларкан иложи борича секин гапиришга уриниб. – Энди эржонингизга бир жўялироқ баҳона топиб қўяйлик, мен гувоҳ бўладиган.

Нозима аста шу томонга ўгирилди ва унинг бир томони қоп-қора бўлиб шишган юзига, ари чаққандек дўрдоқ, қон юқи қотиб қолган лабларига, то-

моғидаги қоп-қора доғларга кўзи тушган Осиё опа ваҳима ичида сапчиб ўзини четга олди.

Нозима яна кўрсаткич бармоғини лаблари устига босди.

– Шш-ш...

Кўзининг пахтаси чиқиб кетган Осиё опа пичирлаб сўради:

– Нима бўлди?

Яна кўзгу томонга ўгирилиб, ўзини диққат билан кузатаётган Нозима ғалати тарзда пихиллаб овоз чиқарди – бамисоли кулаётгандай эди. Шундан кейин жувон титраётган кўрсаткич бармоғи билан кўзгуга ғалати-ғалати шакллар чизишга уринди. Бироқ бу машғулоти дарров жонига тегди шекилли, яна пардоз-андозга ўтаркан, Осиё опага жудажуда таниш бўлган бир қўшиқни минғирлаб хиргойи қилиш асносида худди дугонасига мақтаниб қўймоқчи бўлган қизалоқдай гурур билан шивирлади:

– Мен барибир эмакламадим...

– А?

Нозима опа томон кескин ўгирилди ва юзини деярли унинг қулоғига текизиб, шишиб кетган лабларини аранг қимирлатганча энтикиб, узук-юлуқ шивирлашга ўтди:

– Роса ялинди... Бир марта кечирим сўра, деди... Устимдан пул сочди... Ваъда қилмаган нарсаси қолмади... Самолётам қолмади... Мен эгилмай туравердим... Сўқдим... Қутуриб кетди... Оғзидан кўпик сачради... Кейин... – Энтикиб-ҳансираётган жувон атрофга аланглаб, ненидир қидирди, излаганини топди шекилли, энгашиб, тошойна ёнида ётган бир бўлак кетмон дастасини олди. – Кейин мана бу билан ураверди, ураверди... Синиб кетсаям ураверди... Кейин... – Нозима гавдасини сал орқага ташлади ва опага навбати билан қўлларини, кейин оёқларини намойиш қилди – қизил чироқ ёниб турган бўлишига қарамасдан, уларда чуқур ботиб кет-

ган арқон изларини кўриш мумкин эди, – тўшакка боғлаб ташлади, кийимларимни йиртди... Кейин... аввал ароқ ичди, менинг оғзимгаям қуйди...– Нозима жирканиб-қалтираб кетди, – кейин дори ичиби-ичиб олиб, ҳар ярим соатда мени зўрлаб турди...– Нозима орқаси билан аста-секин чекинаётган Осиё опанинг этагидан шартта ушлади ва кўзлари телбавор чақнаганча пихиллаб кулишга уринди. – Охири чарчади... Дорисиям ёрдам бермай қолди... Сулайиб ётиб қолди... Шунда мен... хи-хи... бир амаллаб арқонни ечдим, манавини топиб олдим, – Нозима тошойнанинг бу ёнбошида ётган, қорайиб кетган эски товани кўлига олди. – Кейин манавиндай қилдим, қаранг... Шш-ш...

Нозима аста ўрnidан тураётиб ҳатто Осиё опага кўз қисиб қўйишга уринди. Сўнг оёқ учида, ўлжасига бораётган мушукдай эҳтиёткорлик билан тўшакка яқинлашаверди. Кино кўраётгандай анграйиб қолган опа тараддулланиб бирон оғиз сўз айтмоқчи ҳам бўлди – ҳар қалай, Кўзибой аканинг уйғонгани яхшимиди... Буни ҳис қилди шекилли, Нозима опага қараб яна бир бор “жим” ишорасини қилдида, худди яхши томоша кўрсатаётганидан ўзи ҳам хурсанддай илжайган кўйи тўшакда ётган одамнинг бош томонидан яқинлашди.

– Мен мана шундай қилиб келдим, опа, – дея кутилмаганда қаттиқ шивирлаб юборди Нозима. Унинг оғиз очишини кутмаган Осиё опа сесканиб кетди, айниқса, жувоннинг гап оҳангидаги интиқом олганлигидан лаззатланиш оҳанглари сезила бошлаганлиги опани ваҳимага солмоқда эди. – Кейин бундай қилдим...

Жувон товани кўшқўллаб ушлаганча аста-секин боши узра кўтарди ва эс-ҳуши тамомила бошидан учган Осиё опа оғиз жуфтлаб улгургунга қадар зарб билан тўшакда ётган одамнинг қоқ бошига қарсиллатиб солди.

– Вой...

Чинқириб юборган Осиё опа эди.

– Шш-ш...

Яна кўрсаткич бармоғини лабига босган Нозима муҳим бир сирни айтаётгандай шивирлади:

– Ҳали қатиги чиққани йўқ... Қаранг... Мен ўзим ҳар ярим соатда кўриб турибман... Қаранг...

Жувон қонга беланган чойшабнинг бир учини кўтарди.

Осиё опа ортиқ чидаб туролмади – бир силтаниб ўрнидан турдию, жон аччиғида ўзини қўшни хонага урди ва этигини қўлига оласола ташқарига отилди...

Осиё опа юрагим ёрилиб кетмаса эди, деб чўчиганди. Йўқ, ҳар тугул иш у даражага бориб етмади. Аксинча, касофат уйдан узоқлашгани сайин мулоҳазалари теранроқ ва амалийроқ бўла борди. Зеро, опанинг фикрича, бўлар иш бўлган, бўёғи кўчган эди, аллақандай олибсотарларнинг ички ишларига аралашиб юриш эса унинг вазифаси эмас, инчунун, айтайлик, позим бўлиб қолса: «Бугун куни билан уйимда бўлди», – дея гувоҳлик бериб, унинг алибисини тасдиқлаб турадиган бирон ишончли дугонани топиб қўйиш эса Осиё опадай зукко аёл учун чўт эмас... Барибир ҳали опа таассуротлар таъсиридан буткул қутулиб кетолмаганди, балки шу сабаблими ёки эсон-омон қутулганига шукроналик туйғуси боисми, биринчи хонада сочилиб ётган долларларни шунчаки армон билан эслаб ўтди, холос.

Осиё опа ўз бекатига етиб келган маҳал ҳар бир тўхтаган машинанинг олдига чопиб борасола тушаётганларга жовдираб қараб турган Самадни кўриб қолди. Опани таниган Самад салом-аликни ҳам унутган ҳолда ҳовлиқиб сўради:

– Ноз... Нозимани кўрмадингизми?

Индамай ўтиб кетмоқ тараддудида бўлган Осиё опа ногоҳ ўйига бир мулоҳаза келган одамдай тўхтади ва киприк-қоши қуйган, юзида, қўлларида қоракуя изи қолган Самадга синчиклаб тикилиб тургач, деди:

– Кўрдим.

Бир лаҳзада юзи яшнаб, кўзлари чақнаб кетган Самад баттар ҳовлиқди:

– Қай... қайда?

– Фалон жойдан ўтиб бораётгандим. Уша маҳалладаги фалон уйга бир қоп-қора одам билан кириб бораётганини кўргандай бўлдим. Яна ким билади дейсиз, одам одамга ўхшайди.

Бирдан ранги қув ўчиб кетган, ўзиям буришиб, кичкинагина одамга айланиб қолган Самад бекат ёнида қатор турган таксилар томон чопди. Осиё опа унинг орқасидан бақириб қолди:

– Менинг айтганимни келинга айтиб юрманг, хўпми?..

Иложи борича кўпроқ одамга кўринган Осиё опа уларнинг деярли барчасига ўзининг эрталабдан буён бозорма-бозор юрганини, бироқ нарх-наволар баландлиги сабабли ҳеч нарса харид қила олмаганлигини айтиб чиққач, чарчаган одам сифатида уйга ошиқди.

Шундан кейин Осиё опа деразаси пардаси ортида туриб олганча кўчани кузатиб ўтираверди. Тахминан бир соатлардан кейин, қоронғулик тушган, аёллар ҳам тарқалишган палла уй ёнига бир эски “Паз”ик автобуси фижирлаб келиб тўхтади. Хона чироғини ёқмай ўтирган опа деразага ёпишди. Автобуснинг ягона эшиги очилди ва ундан бир тўп ялтироқ либос кийган, тугунчаклар кўтарган, атай шаҳарга отланиб келгани билиниб турган хотин-халаж, болалар ва ўзларини жиддий тутишга уринаётган эркаклар тушишди. “Ба-ба”лаган овоз эшитилди – ёшроқ йигитча бир қўзичоқ кўтариб олган эди. Осиё опа автобус рақамига қаради ва ҳаммасини тушунди – Нозиманинг қариндош-уруғлари, ҳамқ-ишлоқлари меҳмонга келишганди.

Болалар чувиллаб лифтга ёпишишди, бирдан қий-чув кўтарилди. Етмиш ёшларга борган, кенг чопонига ўралган, негадир телпагини қўлига ушлаб

олган жиккаккина қария, афтидан Нозиманинг отаси нимадир деди ва қўзичоқ кўтарган йигитча подъездга кириб кетди. Лифт шувиллаб юқорига кўтарилди. Шаҳарга илк бор келган меҳмонлар журъатсизроқ тарзда атрофга аланглашиб, бир-бирлари билан пичирлашиб гаплашардилар.

Ниҳоят қўзичоқ кўтарган йигит қайтиб чиқди ва афтидан уйда ҳеч ким йўқлигини айтди шекилли, меҳмонлар безовталаниб қолишди. Тилларининг тағларига нос ташлаб олган эркакларнинг бир муддатлик маслаҳатлашувидан кейин меҳмонлар ноилож автобусга қайтиб киришди – салқин тушиб келмоқда эди. Фақат қўзичоқ кўтарган йигит ва болаларгина ташқарида қолишди.

Осиё опа пешонасини муздай деворга тираганча ташқарига қараб ўтираверди. Ҳатто болалар лифтга қизиқишиб қолишиб, ҳадеб тепага чиқиб, пастга тушаверганларида ҳам, бора-бора ўзларини эркинроқ тутишиб, бақир-чақир қила бошлаганларида ҳам, негадир базовталаниб қолган қўзичоқ тинмай маърашга тушганида ҳам опа асабийлашмади – илло, кўнглининг туб-тубидаги “Нима бўлган экан?” деган хавотирли савол қолган барча ҳиссиётларини босиб-янчиб, ўтмаслаштириб ташлаган эди.

Кутишдан ёмони борми...

Олтинчи қаватда бир ўзи турадиган, доим ишга эрта кетиб, кеч келадиган, кўни-қўшнилар билан унчалик кирди-чиқди қилмайдиган, шу сабабли аёллар ўртасида “яккамохов” лақаби билан тилга олинадиган кўзойнакли аспирантми-магистрми йигитча уйга кираётиб автобус рақамига эътибор берди, сўнг тўхтаб, елкасида қўзичоғи билан ҳайкалдай қотиб турган йигитчага бир зум тикилиб турдида, бориб сўрашди. Қолгани Осиё опа ғира-шира тасаввур этганчалик бўлди. Аспирантми-магистр меҳмонларни уйга таклиф қилди, улар аввал йўқ дейишди, охир-оқибат кўнишди шекилли, автобус-

дан битта-битта тушиб келган эркаклар кўзойнак бошчилигида ичкарига кириб кетишди. Аёллар автобусда қолишди. Лифт ғувиллаб уч-тўрт марта юқорига кўтарилиб тушди. Ана шундан кейин подъезд ҳам, уй олди ҳам жим-жит бўлиб қолди.

Боши оғриб турган бўлишига қарамай, аёлларга нисбатан бу қадар эътиборсизликдан ранжигани боис қишлоқиларни бир-икки яниб қўйган Осиё опа шу хонанинг ўзига тўшагини солиб, ётиб қўя қолди.

Номаълумлик ёмон экан. Қани энди уйқуси келса...

Орадан ярим соатлар чамаси ўтиб лифт ғувиллади, кейин қўнғироқ жиринглади. Бошини рўмол билан сириб боғлаб олган Осиё опа инқиллай-инқиллай бориб эшикни очди. Остонада ранг-қути ўчган Шура хола турарди.

– Эшитдингизми? Эшитдингизми? – дея лаби лабига тегмай бидирлади у. – Нозиманинг эри биттасини аввал сўйибди, кейин уй-пуйи билан қўшиб ёқиб юборибди!..

Кейинги ҳафта-ўн кун миш-мишларга, турли хабарлару тахминларга мўл бўлди. Узлуксиз елиб-югуришлар, қўнғироқбозликлар, сўраб-суриштиришлардан кейин ўн учинчи уй аёллари баъзи тафсилотларни аниқлашга муваффақ бўлишди. Яъни отчопар омборидаги моллари ёниб кетгандан кейин шусиз ҳам қарзи бошидан ошиб кетган Нозиманинг эри (Самад бу даврада доим шу ном билан тилга олинарди) пул сўраб Қўзибой-Қорабойнинг олдига боради. У бермайди. Ўртада жанжал чиқади. Шунда аламини кимдан олишни билмай, дунё кўзига қоронғи кўриниб юрган Нозиманинг эри шартта ёнидан пичоғини чиқаради-да, Қўзибой-Қорабойни чавақлаб ташлайди. Кейин, бор қимматли нарсаларни, пулларни йиғиштириб олиб чиқиб кетаётиб, из қолдирмаслик учун уйни ёқиб юборади... Тўғри, бу ўринда бир табиий савол ҳам туғиларди,

яъни агар ҳаммаси ушбу айтилган сценарий бўйича кечган бўлса, унда нима учун Позиманинг эри шахсан милицияга телефон қилиб, “Мен одам ўлдирдим!” деб иқрор бўлади. Бу саволга Шура хола ишонч билан жавоб қайтарди: “Яширган! Ҳа, яширган! Аввал олганларини яхшилаб яширган-да, кейин телефон қилган!..” Жавобдаги темир мантиқ аёлларни қониқтирди шекилли, улар жон-жон деб бу фикрга кўшилишди. Башоратчи Санобархон эса одатдагидек қўлини кўтариб ҳаммани жим бўлишга ундади ва ўзининг кечиккан худосасини шивирлаб эълон қилди:

– Мен бу кимсанинг кўзларида жумла жаҳонга нафрат учқунларини кўргандим.

Позиманинг эри масаласи-ку, ҳал бўлди ҳисоб. Аммо энг қизиғи Позиманинг ўзи йўқлигида эди. Ҳа, жувон йўқ эди. Эри тергов чоғи уни Алматигами, Бишкекками кетган, деганидан ҳам қўшнилар аллақачон хабар топган эдилар. Шу сабаблими, шунча дов-дастаклар билан келган қариндош-уруғлар ҳам дамлари ичига тушиб қайтиб кетишди. Фақат нимагадир ёш боладай кўрқиб, довдираб қолган Позиманинг отасигина ҳамон олтинчи қаватдаги аспирантми-магистрми “яккамохов”нинг уйида яшар ва жовдираб йўлга қарагани-қараган эди.

Ёниб кулга айланган уйдан топилган тиш қолдиқлари Қорабойга тегишли эканлиги исботланибди.

Ун учинчи уй аёллари бир нарсани тўғри аниқлаган эканлар: ҳақиқатан ҳам Самад билан Позима никоҳдан ўтишмаган экан. Бу ҳол тергов ишларини яна осонлаштирди: шаҳарда на уйи, на оиласи бўлган, бунинг устига айбига тўла иқрор жиноятчи билан пачакилашиб ўтиришнинг на ҳожати бор...

Воқеалар ривожининг бу томонга оғиб кетиши мумкинлигини хаёлига келтирмаган бўлса-да, Осиё опа боши устида тўпланиши мумкин бўлган қора булутлардан буткул қутулганига ишончи комил бўлган дастлабки кунлар терисига сиймай кетди –

ахир уни ҳатто бир марта сўроққа ҳам чақиришмади, қувонмай бўладими. Бироқ бора-бора кўнгилни тўлдирган шодумонлик ўрнини алам, армон туйғулари эгаллай борди. Шу-унча ҳаракатлари, ўлиб-тирилганлари эвазига шимилдириқ ҳам ололмай қолганлиги ҳақидаги ўй опанинг хонумонини куйдирадди. Анави қора таъвия-ку, ўларкан-кетаркан, йиққани билан қўшилиб, ҳеч бўлмаса ҳисоб-китобни вақтида қилса бўлмасмиди?! Ё бўлмаса, ўшанда, калити билан биринчи хонани очиб кирганда, сочилиб ётган долларларни йиғибгина олса бўлмасмиди! Айниқса, ўша сочилиб ётган долларлар ҳақидаги хотира опани ёмон эзиб ташларди: бундай паллалари у бармоқларини ғажир, пешонасини деворларга урар, виждонсиз Қорабойни оғизга олиб бўлмас сўзлар билан қарғар ва охир-оқибат ўз шўр пешонасидан, тақдир йўлига чиқариб қўйган улкан ўлжани ўз вақтида олишни эпполмаганидан, чидаб бўлмас даражада аҳмоқлик қилганидан, бировларга ҳаддан ортиқ ишониб, ҳамиша панд еб қолишидан нолиганча зор-зор йиғлайверарди. Доллар армонига эрининг камхаржлиги хусусидаги фиғон қўшилар ва энди опа бутунлай ўзини эпполмай қоларди: ерга юмалаб, чинқириб йиғлаётган Осиё опанинг ёнига ҳатто уйидагилар ҳам яқинлаша олишмас эди.

Осиё опа қўшнилардан қарз кўтариб бўлса ҳамки икки марта Чимкентга, бир марта Алматига бориб келди. Аммо Флорани тополмади. Тўғри, қайсидир бозорда жуда-жуда ўхшаш қизни учратди, ҳатто унинг ёнига ҳовлиқиб борасола: “Сиз Флорасиз-а, Жаннаасиз-а?” дея сўраган маҳали қизнинг чўчиб кетганини сезди ва мақсадимга эришдим, деган тахминдан босар-тусарини билмай қолди. Аммо бу Флора-Жанна деганлари анойилардан эмас шекилли: “Сиз мени бировга ўхшатыпсиз”, дея без бўлиб тураверди. Шунда Осиё опа йиғлади-сиқтанди, қўшнилардан қарз олиб келганлигини ҳам яши-

риб ўтирмади ва гапнинг дангалига ўтиб, жим юриши эвазига бир енгил машинага етарли пул сўради. Буни эшитган қиз ҳайрон бўлиб қўлларини икки ёнга ёзди, кейин шаҳарнинг қайсидир жойида руҳий хасталар шифохонаси борлиги айтиб, опага ўша ерга боришни тавсия этди. Ана шундан кейин ҳам опа дийдиёсини давом эттиравергач эса қизнинг бир ишораси билан Осиё опанинг ёнида иккита барзангидай йигит пайдо бўлди. Уларнинг важоҳатиданоқ ҳеч нарсадан қайтмайдиган каллаке-сарлар эканини ҳис қилган опанинг нафаси ичига тушиб кетди. Флора-Жанна истехзоли жилмайди ва дона-дона қилиб деди:

– Агар сен қари кампир беш минутдан кейин бордан қорангни ўчирмасанг каллангни олдираманд, қопга солиб қўяман! Тушундингми?

Бу шунчаки пўписа эмаслигини англаган Осиё опа қоқилиб-суриниб, юрган йўлида зор-зор йиғлаганча автобус бекати томон чопди.

Позиманинг эри йигирма йилга кесилиб кетди.

Ун учинчи уйда ҳаёт ўз маромида давом этаверди.

Навбатдаги шалоқ машинада қадам ранжида қилиб қолган Фаня уйига янги ижарачиларни қўйиб кетди. Аммо булар камсуқумгина талабалар оиласи бўлгани боисми, аёллар эътиборини тортмади ҳисоб.

Мол аччиғи – жон аччиғи бўларкан. Шу-унча (Осиё опа бу сўзни ҳатто хаёлида ҳам чўзиб айтарди) пулдан айрилиб қолганлиги ҳақидаги изтиробли алам апал-оқибат вужудни енгди: опа йиғлай-йиғлай сўқир бўлиб қолди, онг ҳам хиралашди. Осиё опанинг кун бўйи йиғлаб-сиқтаб ўтиришларидан безор бўлган уйдагилар ахийри уни – ўша Флора-Жанна башорат қилганидек – руҳий хасталар шифохонасига жойлашга мажбур бўлишди. Даврабошилиқни аллақачон ўз зиммасига олган Салима опа собиқ даврабошини касалхонагача кузатиб борган-

дан сўнг негадир бу ерга тез-тез қатнайдиган бўлиб қолди. Янги етакчининг эски етакчига нисбатан совуқ муносабатидан бохабар кўшнилар ҳам бу ҳолдан ажабланиб қолишди. Аммо табиатан эҳтиёткор Салима опа бу борадаги саволларга бирон бир жўяли жавоб қайтармади, жуда қўйишмаганда эса гапни айлантириб, ҳазилга буриб юбориш билан қутулди: “Ҳаммамизнинг борар жойимиз ўша ерга ўхшайди...”

Осиё опа шифохонанинг учинчи қаватидаги саккизинчи палатага жойлаштирилган. Шундоққина кириш эшиги ёнида. Аммо Салима опа юқорига кўтарилмайди, ҳовлидаги энг чекка ўриндиққа, каттакон чинор дарахти панасига жойлашиб ўтириб олади.

Тушлик овқатдан кейин беморлар сайрга олиб чиқилади. Салима опа кутаётган бемор кўпинча сайрга чиқмайди. Аммо опа хафа бўлмайди, гарчанд унинг палатасини билса-да, ичкарига киришни ҳаёлига ҳам келтирмайди: ўтиради-ўтиради-да, индамасдан қайтиб кетади. Бемор сайрга олиб чиқилган кунлари эса Салима опа дарахт панасидан эринмай кузатади, лекин шундаям унинг олдига бормайди. Сўнг, сайр тугагач, кўз таниш бўлиб қолган ҳамшираларни гапга солади. Зерикиб ўтирган ҳамширалар бажонидил гурунглашадилар. Сухбат орасида Салима опа гапни сездирмасдангина бояги бемор томон буради. Бу ердаги ҳар битга мижоз тарихидан оз-моз хабардор ҳамширалар дарров билдилаб, билганларини тўкиб соладилар. Эмишки, бу жувон рашк қурбони. Яъни рашк туфайли эри бир куни уни роса дўппослаб, қонга белаган ҳолида бир хусусий шифохонага шахсан ўзи обориб ётқизган. У ерда жувонни сал-пал даволашган, лекин ишдан чиқиб бўлган миясига ёрдам беришолмаган. Шундан кейин эри қайтиб келмаган, бу жувонни шу ерга олиб келишган. Жувон кўп йиғларкан, “Мен қамоқхонага боришим керак!” деб қочиб

кетишга уринаркан. Айтишларича, бу жувон бир пайтлар отчопарнинг бой хотинларидан бўлган, лекин ҳамширалар бу тахминга ишонишмас экан, чунки уни кўргани бир йиғлоқи чол, бир касалманд аёлдан бошқа ҳеч ким келмас экан...

Салима опа бу гапларни бош ирғаб эшитади, ҳамшираларнинг галарини ҳам маъқуллайди, “Бой хотин бўлса орқасидан шунга яраша одамлар келарди-да”, деб қўшимча қилган бўлади, сўнг бирдан хайрлашишга тушади, шоша-пиша йўлга тушади, деразаси ҳовлига қараган ўн учинчи палата ёнидан ўтаётганда эса беихтиёр қадамини секинлаштиради, аста ичкарига бўйлайди, каравотда шифтга термулиб ётган, оғзи очилиб қолган хаста жувонга қарайди, мана шу озиб кетган вужуддан, қаримсиқ чехрадан недир таниш белгиларни қидиради, топади ҳам. Аммо бу топилдиқлар қувонтирмайди, билъакс, дилини хуфтон қилади, шунда Салима опа деразадан узоқлашишга, тезроқ бу бинони тарк этишга ошиқади. Ҳолбуки, опа эртага, кечи билан индинга худди шу маҳал, худди шу соатда, айнан шу ерда бўлишини билади, фақат буни ўзи тан олгиси келмайди ва хаёлида хаста Нозима билан видолашади...

2001 йил, июнь-декабрь